

Fengslende makt

En kvalitativ undersøkelse av makt blant innsatte

Av Hilde Eian

Mars 2007

Masteroppgave i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne oppgaven belyser innsattkulturen og maktforholdene vi finner blant innsatte. Den ser på maktens innhold, hvem som har makt, hvem som blir utnyttet og hva som er målet ved å utøve makt

Jeg har intervjuet 11 innsatte og 4 ansatte, samtidig som jeg bruker mine egne observasjoner i rollen som betjent. Intervjuene er foretatt i et mellomstort fengsel i Norge.

Jeg har sett på tidligere studier fra innsiden av fengsler om hvordan innsattkultur oppstår og hva den er basert på. Oppgaven er delt inn i to analysedeler, der den første ser på innsattkulturen, hvordan den oppstår og hva som er innholdet i kulturen. Hierarkiet blant de innsatte har også en sentral plass her. I den andre delen av oppgaven ser jeg på maktens innhold, hvem som har makt, hvordan de bruker makten og hva de ønsker å oppnå. I denne delen kommer jeg også inn på hvordan vold kan brukes som maktmiddel og hvilke typer vold som er mest utbredt blant de innsatte.

For å forstå makten vi finner i fengselet, må vi se på den kulturen vi finner blant de innsatte. Dette er en kultur som skiller seg fra den vi finner i det øvrige samfunn, og kan defineres som en subkultur. Innsattkulturen er på mange måter en gjenspeiling av den kulturen vi finner i det kriminelle miljøet, med egne regler og verdier. Det vil også komme fram at makten til en innsatt ikke nødvendigvis er begrenset til fengselet, man kan fremdeles være en del av det kriminelle miljøet på utsiden, selv om man er sperret inne.

Innsattkulturen ligger til grunn for interaksjonen mellom de innsatte. Innenfor innsattkulturen finner vi også et hierarki, der de som er på toppen, er de som sitter med makt. Det er framsatt ulike teorier på hvordan innsattkulturen oppstår, den kan være basert på lidelsen de innsatte opplever ved selve frihetsberøvelsen, den kan være basert på at man ønsker å tilpasse seg kulturen blant de innsatte og den kan, som jeg vil argumentere for, være basert på ønske om å holde noe skjult for de ansatte.

Innefor innsattkulturen vil vi finne vennskap og grupperinger blant de innsatte. Vennskap er viktig for de innsatte, selv om vennskapene ofte er av flyktig karakter. Å kunne ha en venn i

fengselet vil på mange måter gjøre soningen lettere, samtidig som det kan ha en negativ effekt spesielt for yngre, uerfarne innsatte som kan få et nettverk innenfor det kriminelle miljøet. Grupperinger blant de innsatte varierer fra fengsel til fengsel og er avhengig av hvor mye sosial omgang de innsatte har med hverandre. Makt, grupperinger og vennskap er avhengig av hvor mye sosial interaksjon de innsatte har med hverandre.

Innsatte med makt kan karakteriseres ved visse kjennetegn som at man er fysisk og psykisk sterk, at man er en beryktet kriminell, at man har et godt sosialt nettverk i det kriminelle miljøet og at man har ressurser i form av narkotika, penger eller andre goder. De innsatte med makt handler formålsrasjonelt, de har mål med sine handlinger. For å oppnå viljen sin kan de påvirke andre innsatte indirekte eller direkte. Målet med makt vil være å oppnå en best mulig soning for seg selv, i form av materielle goder, tjenester og tilfredsstillende ved å kunne bestemme over andre. De som blir utnyttet kan deles inn i to grupper, de som blir presset og de som gjør tjenester og gir fra seg goder frivillig i håp om å selv oppnå goder.

Vold blir den mest ekstreme formen for direkte påvirkning, og volden kan deles inn i fire kategorier; fysisk vold, psykisk vold, symbolsk vold og sosial vold. Det er få muligheter til å utøve fysisk vold fordi denne er vanskelig å holde skjult for de ansatte. Fysisk vold er som regel en affektiv handling, der målet blir å skade en person og dermed er det ikke et maktmiddel. Likevel kan dette være indirekte påvirkning fordi de andre innsatte ser hva man er i stand til ved provokasjon. De mest vanlige formene for vold er den symbolske og psykiske. Dette er handlinger som er lett å holde skjult for de ansatte, og brukes derfor hyppig ved maktutøvelse.

Forord

Dette har vært en lang og krevende prosess og det er en fantastisk følelse å endelig være ferdig! Det har vært utrolig lærerikt og spennende å skrive denne oppgaven. Det er mange jeg ønsker å takke som har hjulpet meg å skrive denne oppgaven. Først og fremst vil jeg takke de ansatte og innsatte i fengselet jeg foretok undersøkelsen. Jeg satte pris på den åpenheten dere hadde rundt temaet, og uten dere ville det ikke vært mulig å skrive denne oppgaven.

Jeg ønsker å takke hovedveileder Fredrik Engelstad for meget god veiledning gjennom hele prosessen. Det har vært nyttig og lærerikt. Jeg vil også takke biveileder Yngve Hammerlin for sin kunnskap om fengsler og innsatte, som har vært til stor hjelp.

Jeg vil videre takke mamma og pappa for støtte på alle måter, uten denne støtten hadde det vært vanskelig å gjennomføre oppgaven, og mamma skal ha spesiell takk for korrekturlesning. Ida og Svein skal ha stor takk for utallige diskusjoner rundt temaet, det har vært større hjelp enn dere tror. Takk til alle venner som har støttet meg gjennom prosjektet.

Til slutt vil jeg takke Dag for hjelpen til alt det tekniske rundt oppgaven.

Oslo, mars 2007

Hilde Eian

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	II
Forord	IV
Innholdsfortegnelse	V
1 Innledning	1
1.1 <i>Bakgrunn for studien</i>	1
1.2 <i>Hovedspørsmål</i>	2
1.3 <i>Oppgavens oppbygning</i>	3
2 Teoretisk rammeverk	4
2.1 <i>Innledning</i>	5
2.2 <i>Makt</i>	5
2.2.1 <i>De innsattes makt</i>	7
2.2.2 <i>De ansattes makt</i>	7
2.3 <i>Vold</i>	8
2.3.1 <i>Vold som en makthandling</i>	8
2.3.2 <i>Voldstyper</i>	9
2.4 <i>Tilnæringsmåter</i>	10
2.4.1 <i>Handlingsteori</i>	10
2.4.2 <i>Handlingsmodell</i>	11
2.4.3 <i>Potentia</i>	12
2.4.4 <i>Resultat</i>	14
2.5 <i>Fengsel som en total institusjon</i>	14
2.6 <i>Fengselsforskning</i>	16
2.6.1 <i>Donald Clemmers prisoneringsbegrep</i>	17
2.6.2 <i>Gresham Sykes om solidaritet og lidelse</i>	18
2.6.3 <i>Thomas Mathiesen om de svakes forsvar</i>	20
2.7 <i>Hypoteser om innsattkultur og makt</i>	21
3 Metode	24
3.1 <i>Valg av metode</i>	24
3.1.1 <i>Deltagende observasjon</i>	25
3.1.2 <i>Intervju av insatte og ansatte</i>	26
3.1.3 <i>Intervjuguide</i>	26
3.1.4 <i>Oppretting av kontakt</i>	27
3.1.5 <i>Utvalg</i>	28
3.1.6 <i>Intervjuprosessen</i>	29
3.2 <i>Kvalitativt intervju som metode</i>	30
3.2.1 <i>Empati</i>	31
3.2.2 <i>Samtalens regler</i>	31

3.2.3	Oppmerksomhet	32
3.3	<i>Feilkilder</i>	32
3.3.1	Kjønn	33
3.3.2	Følelser	33
3.3.3	Subjektivitet	34
3.3.4	Ledende spørsmål	34
3.3.5	Overinvolvering	34
3.4	<i>Undersøkelsens troverdighet</i>	36
3.4.1	Reliabilitet	36
3.4.2	Validitet	38
3.5	<i>Etikk</i>	39
3.6	<i>Oppsummering</i>	40
4	Innsattkulturen	42
4.1	<i>Hvordan oppstår innsattkulturen?</i>	42
4.1.1	Innsattkulturen	45
4.1.2	Insatte i et amerikansk fengsel	48
4.2	<i>De innsattes regler og verdier</i>	49
4.2.1	Tysting	49
4.2.2	Rykter	50
4.3	<i>Hierarki</i>	51
4.4	<i>Vennskap</i>	52
4.5	<i>Grupperinger</i>	55
4.6	<i>Alder</i>	57
4.7	<i>Typer av lovbrudd</i>	59
4.8	<i>Respekt</i>	62
4.9	<i>”Statusinnsatte”</i>	64
4.10	<i>Oppsummering</i>	65
5	Makt blant innsatte	67
5.1	<i>Maktens innhold</i>	67
5.2	<i>Makten er relasjonell</i>	69
5.3	<i>Hvem blir utnyttet?</i>	70
5.4	<i>Hvem har makt?</i>	71
5.5	<i>Ledere</i>	73
5.6	<i>Posisjon</i>	75
5.7	<i>Medias rolle</i>	76
5.8	<i>Handlinger</i>	77

5.9	<i>Resultat</i>	79
5.10	<i>Makt og vold</i>	81
5.11	<i>Forhindre maktutøvelse</i>	85
5.12	<i>Oppsummering</i>	86
6	Avslutning	88
6.1	<i>Ulike perspektiver</i>	88
6.2	<i>Innsattkultur</i>	88
6.3	<i>Makt</i>	91
7	Litteraturliste	93
Vedlegg 1	96
Vedlegg 2	101
Vedlegg 3	104
Vedlegg 4	106

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for studien

Fengselssystemet i Norge er kanskje noe de fleste ofrer få tanker på. Media dekker veldig ofte kriminelle handlinger, jakten på de kriminelle og eventuelt rettsaken, men etter at noen er dømt hører vi lite om dem. Innimellom dukker det riktignok opp saker om forholdene til de innsatte, men det kan virke som om dette ikke opptar folk flest. Det er også ofte snakk om at vi har for milde dommer i Norge og at selve forholdene i fengselet er for bra tilrettelagt for mennesker som har brutt loven. Det er likevel få som vet hvordan det ser ut på innsiden av fengselet, og hva som egentlig ligger i begrepet frihetsberøvelse. Med denne oppgaven har jeg som mål å belyse forholdene mellom innsatte. Gjennom å se på de innsattes relasjoner til hverandre, kan vi også forstå mye av den kriminelle kulturen. Jeg mener jeg har kommet i en unik posisjon fordi jeg først har jobbet som betjent og observert, og så senere utarbeidet en intervjuguide ut i fra mine egne observasjoner. Å lage en intervjuguide uten å ha vært på innsiden av et fengsel ville vært veldig vanskelig.

Fengselet er et lite, skjult samfunn som består av innsatte og ansatte. De innsatte er stengt inne i fengselet, og her skal de oppholde seg til de har sonet dommen sin. Samfunnet i fengselet kan sammenlignes med samfunnet på utsiden med hensyn til at man jobber, spiser, sover og har sosialt samvær med andre. Den enorme forskjellen er at de innsatte bestemmer ikke over hva de gjør selv, og de kan ikke bevege seg fritt på samme måte. De er stengt inne på en avdeling og noen ganger inne på cella. Ut i fra disse forholdene kan vi finne en egen subkultur blant de innsatte som kjennetegnes av egne verdier og regler. I likhet med samfunnet på utsiden finner vi også maktforhold blant de innsatte. Maktforholdene her er basert på andre forhold enn på utsiden på grunn av situasjonen de innsatte befinner seg i. De er underlagt de ansattes makt og har minimalt med materielle goder. Dette blir da grunnlaget for hvordan makten utspiller seg.

Når jeg i denne oppgaven skal ta for meg makt blant de innsatte, mener jeg det er relevant å belyse fellestrekk ved innsatte i norske fengsler. Jeg vil her bruke FaFo- rapporten *Levekår blant innsatte* av Christine Friestad og Inger Lise Skog Hansen fra 2004. Hensikten med denne undersøkelsen har vært å gi et samlet bilde av innsattes generelle levekår basert på empirisk dokumentasjon, og se på dette i sammenheng med rusmisbruk og psykiske skader.

De har intervjuet 260 fengslede menn og kvinner, og jeg vil her trekke ut noen av funnene så man får innsyn i de innsattes livssituasjon:

- De innsatte har lav utdanning, fire av ti har ungdomsskole som lengste fullførte utdanning. Veldig få har utdanning utover videregående skole.
- De innsatte har svak tilknytning til arbeidsmarkedet, kun tre av ti var i arbeid på fengslingstidspunktet.
- Fire av ti befinner seg på fattigdomsgrensa, og de innsatte har generelt langt lavere bruttoinntekt enn resten av befolkningen, samtidig har et stort antall innsatte gjeld, mange på grunn av bøter og erstatning.
- En tredjedel av de innsatte er bostedsløse
- Seks av ti innsatte er rusmisbrukere, for majoriteten dreier det seg om blandingsmisbruk. Kvinnene er mer rusbelastet enn mennene. Jo tyngre misbruket er, desto større er følgeskader knyttet til dårlig helse, manglende familietilknytning og dårlig økonomi (Friestad og Hansen, 2004: 7).

1.2 Hovedspørsmål

Jeg operer i denne oppgaven med to hovedspørsmål. For det første viste det seg at for å kunne forstå hvordan de innsatte forholdt seg til hverandre, måtte jeg se på den kulturen vi finner i fengselet. Første hovedspørsmål blir da: *Hvordan kan vi definere den innsattkulturen vi finner, og hvordan oppstår den?*

For å kunne gjøre en undersøkelse som dette har det vært av sentral betydning at jeg selv har jobbet som betjent. Jeg kunne ta meg god tid til å observere hvordan de innsatte forholdt seg til hverandre. Jeg kunne se handlingene, men kunne ikke forklare hvorfor de handlet som de gjorde. Det andre hovedspørsmålet i denne oppgaven ble derfor: *Hvordan blir makt uttrykt blant innsatte?* Innenfor denne problemstillingen vil jeg se på hvordan maktforholdene fungerer mellom de innsatte. Men for å forstå dette måtte jeg sette opp delspørsmålet: *Hvilke ressurser har de innsatte med makt?* Jeg antok at de innsatte som har makt må ha noe andre vil ha, eller at de har en evne til å kunne overtale andre innsatte. Jeg vil også se på om vi finner likhetstrekk ved de innsatte som har makt, og setter derfor opp delspørsmålet: *Hvordan defineres lederne av de innsatte og de ansatte?* For å få svar på disse spørsmålene har jeg intervjuet både innsatte og ansatte, slik at spørsmålene blir belyst fra begge sider. Jeg har så

sammenlignet mine funn med annen litteratur på området og kommet fram til mine konklusjoner.

1.3 Oppgavens oppbygning

I kapittel 2 går jeg inn på det teoretiske rammeverket for oppgaven. Jeg går først inn på selve maktbegrepet. For å forstå maktforholdene tar jeg utgangspunkt i handlingsteori. Videre ser jeg på tre klassiske studier om innsattkultur og hvordan innsatte forholder seg til hverandre. Jeg har valgt disse teoriene fordi de belyser forholdene mellom innsatte. Det har vært en utvikling i norske fengsler siden disse undersøkelsene ble publisert, men jeg finner mange likhetstrekk.

I kapittel 3 viser jeg framgangsmåten min i bruken av metode i oppgaven. Jeg begrunner hvilke metoder jeg har brukt og peker på mulige feilkilder. Jeg tar opp mine egne tanker og refleksjoner rundt prosessen med innsamling av data. Jeg presenterer også utvalget mitt i dette kapitlet.

I kapittel 4 går jeg inn på innsattkulturen og tar for meg første hovedspørsmål i oppgaven: 1) *Hvordan kan vi definere den innsattkulturen vi finner, og hvordan oppstår den?* Jeg bruker underspørsmålene:

1. Hvem er medlemmer av innsattkulturen?
2. Hvordan er hierarkiet blant de innsatte bygd opp? I denne delen går jeg inn på hvordan innsattkulturen oppstår og hva som kjennetegner den.

I kapittel 5 tar jeg opp det andre hovedspørsmålet mitt: 2) *Hvordan blir makt uttrykt blant innsatte?* Jeg har her følgende delspørsmål: 3) *Hvilke ressurser har de innsatte med makt?* og 4) *Hvordan defineres lederne av de innsatte og de ansatte?* Underspørsmålene i dette kapitlet er:

1. Hvem blir utnyttet?
2. Hvordan oppnår man en høy posisjon blant de innsatte?
3. Hva er maktens resultat?
4. Hvordan brukes vold som maktmiddel?
5. Hvordan kan maktutøvelse blant de innsatte forhindres?

Denne delen handler om hvordan makt blir utøvd blant de innsatte og hva som er årsakene til at man kommer i en maktposisjon.

Kapittel 6 er avsluttende kapittel der jeg sammenfatter mine funn og ser på hvordan maktforholdene oppstår med innsattkulturen som et bakteppe. Jeg ser også på hvordan makten brukes og hva de innsatte ønsker å oppnå. Jeg viser hvordan jeg kommer fram til mine konklusjoner rundt makt blant innsatte.

2 Teoretisk rammeverk

2.1 Innledning

For å forstå mekanismene som er i sving når makt blir utøvd blant innsatte, må vi forstå kulturen med de verdier og regler dette innebærer. Den danner et slags bakteppe for den makten som utøves blant de innsatte. Jeg vil argumentere for at vi finner en noe annerledes kultur blant de innsatte enn den vi finner ellers i samfunnet. Det finnes flere teorier på innsattkultur og hvordan denne oppstår, og jeg har valgt å ta med tre teorier og sammenligne disse med mine egne funn. De tre klassiske teoriene jeg har valgt er fra 1940-, 50- og 60-tallet, og jeg har valgt disse fordi jeg mener de best belyser innsattkulturen. For å forstå makten vi finner blant de innsatte vil jeg gi en definisjon på makt, og hvordan handlinger kan ses på som maktutøvelse. Vi kan skille mellom fire maktforhold i fengslene, maktforhold mellom innsatte, mellom ansatte, den makten ansatte har over innsatte og den makten innsatte har over ansatte. Det maktforholdet som står sentralt for denne oppgaven er maktforholdet blant de innsatte og til dels maktforholdet mellom ansatte har over innsatte.

2.2 Makt

Webers definisjon på makt er: *"Ved "makt" vil vi her allment forstå et eller flere menneskers sjans til å sette gjennom sin egen vilje i det sosiale samkvem, og det selv om andre deltakere i det kollektive liv skulle gjøre motstand"* (Weber, 1971: 53)

Weber ser på makt i forhold til herredømme. Herredømme er sjansen for at en bestemt befaling adlydes og det kan bero på forskjellige motiver at man føyer seg. Det kan avhenge av en rent interessebettinget situasjon eller ha rent følelsesmessig begrunnelse. Weber skiller mellom tre typer rene herredømmer der det første er det legale herredømme, et herredømme i kraft av lover og den reneste type er byråkratisk herredømme. Innenfor dette herredømme er det troen på de legale lovenes gyldighet som gir legitimitetsgrunnlag. Den andre typen er det tradisjonelle herredømme som er basert på de ordninger og den herskermakt som har eksistert fra gammelt av og som blir sett på som hellige. Den reneste typen er det patriarkalske herredømme. Legitimitetsgrunnene for et slikt herredømme er skikk og bruk. Den tredje og siste type er det karismatiske herredømme som er basert på en affektbestemt hengivelse til herskeren og hans karisma, og da særlig magiske evner, åpenbaringer eller heltedåder, åndens eller ordets makt. Den reneste typen av et slikt herredømme er profetenes, krigsheltenes eller

de store demagogers herredømme. I dette herredømmet er legitimitetsgrunnene basert på lederens nådegave (Weber, 1997). Hvis man ikke har legitim makt så er det snakk om tvang, og man kan ikke utøve slik makt på lang sikt uten høye kostnader (Engelstad, 2005).

Fredrik Engelstad ser på betydningen av kultur og språk i forhold til makt. Han bruker Webers maktdefinisjon og beskriver makt som evnen til å få noe til å skje i samfunnet, altså frembringe sosial endring i liten eller stor målestokk. Han poengterer videre at makt ikke er noe som kan gjemmes og tas fram når det passer. Innenfor rammen av større samfunn, er maktforholdet alltid fragmentert, altså er makten fordelt på mange, og det finnes konkurranse mellom aktørene som utøver makt. Makt kan finnes i alle sosiale relasjoner og former livet til hver enkelt samfunnsborger. I følge Engelstad stilles alle overfor maktforhold, om enn på ulike måter, fordi de er underlagt normer og krav, påbud og forbud (Engelstad, 2005).

Her slutter Engelstad seg til Foucaults maktoppfatning, men Foucault setter maktens allestedsnærvær mer på spissen. For Foucault er ikke makt lokalisert noe bestemt sted, verken til bestemte undertrykkende individer, grupper eller institusjoner med evne til å få andre til å følge sin egen vilje som hos Weber. Den er heller ikke avgrenset til bestemte økonomiske, politiske og sosiale strukturer. Makten er desentralisert, den er dynamisk og overalt og løper gjennom absolutt alle forhold. Den er som et slags nett av relasjoner og den innebærer uopphørlig kamp og konfrontasjon, men løper så i sitt løp i hver lille tråd i våre sosiale relasjoner og er nedfelt i hver fiber i våre kropper (Foucault, 1999).

Gudmund Hernes definerer makt på flere måter og jeg gjengir her de som er relevante for denne oppgaven:

- Makt kan være positivt som evne til å realisere sine interesser.
- At man kan få andre til å gjøre det en vil, man har altså makt over andre.
- Makt er ikke noe man bare har, det utøves (Hernes, 1975).

Hernes bygger også videre på Dag Østerbergs perspektiv på avmakt. Hernes fremhevet i tillegg at avmakt kan være et resultat av sviktende informasjon og problemer med kollektive handlinger (Engelstad, 2005). Hernes påpeker også at avmakt ikke er lite makt (Hernes, 1975). Østerberg mener avmakt kan være et resultat av en materiell konstellasjon og ikke nødvendigvis en følge av planlagt maktbruk (Østerberg, 1975). I forhold til denne modellen kan vi si at fengselet er en materiell konstellasjon der de innsatte blir tvunget til å oppholde seg. Fengselet som en bygning blir altså et maktmiddel i seg selv.

2.2.1 De innsattes makt

Blant de innsatte kan vi skille mellom to typer makt. Den første er makt gjennom at man er en karismatisk leder. Den andre type makt blant innsatte kan defineres ut i fra Webers definisjon om at man får gjennom sin vilje, da gjerne på bekostning av andre. En slik type makt er som regel basert på at man har en form for ressurs. Hernes skriver at desto mer en person ønsker det en annen har, desto mer makt har den som kan tilfredsstille dette ønsket. De kan sette betingelser. I mange av tilfellene der vi finner makt i fengselet har de innsatte sterkt motstridene interesser. Hvis styrkeforholdet mellom de innsatte er asymmetrisk, vil den sterkeste kunne utpresse den svake. Her er det ikke lenger spørsmål for den svake om størst mulig velferdsgevinst, men minst mulig velferdstap (Hernes, 1975). Alle innsatte ønsker en best mulig soning for seg selv, men graden av velferd varierer ut i fra hvor mye makt man har. Blant de innsatte er det som regel narkotika som er den viktigste ressursen, og den som har tilgang på dette kan ofte sette betingelsene for de som ønsker å få tak i det.

2.2.2 De ansattes makt

"Mennesker med makt kan påføre pine." (Christie, 1982: 85) Jeg skiller mellom den makten de ansatte har over de innsatte, og makten de innsatte har over andre innsatte, som er den typen makt som kommer til å stå mest sentralt i min oppgave. Den maktutøvelsen de ansatte har, er et grensetilfelle av ren fysisk tvang overfor andre ved direkte bruk av fysisk vold, våpen eller innsperming. For å utøve denne type makt på lang sikt, er det nødvendig å bruke symboler, som for eksempel uniformer, men slike symboler er ikke nok, det stilles store krav til både språklig og ikke språklig kommunikasjon for at de skal bidra til maktutøvelsen (Goffman, 1961).

Fengselet kan defineres som et legalt herredømme siden det er basert på lover. Den makten de ansatte har over de innsatte er lovfestet og det er troen på lovens gyldighet som er legitimitetsgrunnlaget. Her må det skilles mellom legitimitet og legalitet. Den legale makten vil si at den er lovfestet. At makten er legitim vil si at de innsatte oppfatter maktforskjellen som rimelig og velbegrunnet. Det som særpreger den legitime maktens funksjonsmåte, er den aktive viljen til å adlyde blant de underordnede. Legitimitet hviler på en begrunnelse for at handlingen skal underordnes en norm eller regel og på at rimeligheten i begrunnelsen for en ordning er antagelsen om at andre også oppfatter begrunnelsen som rimelig (Engelstad, 1999).

De innsatte ser på de ansattes makt som legal, men ikke alltid som legitim. De innsattes makt er ikke legal, men den er basert på ressurser og karisma.

2.3 Vold

Jeg opererer i denne oppgaven med Mogens Møllers definisjon på vold: *”Vold er for meg en særegen fysisk, psykisk og/eller sosial virksomhet med en destruktiv bruk av kraft og metoder (for eksempel makt- og hersketeknikker) der målet eller motivet med handlingen kan være å skade, krenke, passivisere, utmanøvrere eller uskadeliggjøre en annen (...)”* (Møller, 2000: 34).

2.3.1 Vold som en makthandling

Vi kan finne vold på mange ulike nivåer i samfunnet, helt fra toppen og ned til relasjoner mellom enkeltmennesker. Den har ofte ulik form, og den kan være legitim og legal, for eksempel politiets bruk av vold i situasjoner der det er behov for det. Det er også viktig her å skille mellom den volden som blir brukt av de ansatte og de innsatte. Hvis vi bruker Østerbergs (1975) modell og ser på fengselet som en materiell konstellasjon blir ikke makten utøvd av enkeltpersoner, men den er innebygd i selve fengselskonstruksjonen. Opplevelsen av å være innestengt i fengselet blir undertrykkende livs- og samvirkebetingelser mellom og for mennesker, og dette kan oppleves som voldelig for de innsatte. Den materielle konstellasjonen og den makten de ansatte har over de innsatte blir et bakteppe for innsattkulturen, maktforholdene og den volden vi finner blant de innsatte.

Vold er et meget vidt begrep, og jeg ønsker i første omgang å se på vold som et maktmiddel. Vold oppfattes allment som en aggressiv form for maktutøvelse. Som handling må vi se på volden som sosiologisk, man må ta utgangspunkt i de kulturelle, sosiale og ideologiske forholdene mennesker lever under. Anvendelsen av vold strukturerer også livsbetingelsene til og relasjoner mellom mennesker. De aller fleste som bruker vold, har også behov for å rettferdiggjøre seg, og når denne rettferdiggjøringen blir formet til mer faste tanke-systemer kan vi snakke om voldsideologier (Møller, 2000).

Møller ser på makt og vold i et indre forhold, men han ser på makt som et mer vidtfavnende begrep. Vold kan forstås som en spesiell form for maktutøvelse som frambringer en eller annen form for skade. Å utøve vold kan også bli et virkemiddel til å tvinge fram, endre eller

oppretholde bestemte maktforhold. Gjennom volden skapes en ny type virkelighet som organiseres i dominans og underkastelse (Møller, 2000).

Den typen vold jeg kommer til å konsentrere meg om i oppgaven er den volden vi finner blant de innsatte, samtidig som jeg har i bakhodet at de innsatte ved å være stengt inne opplever dette som voldelig fra fengselets side. Det finnes mange typer vold og jeg vil her definere ulike typer. Jeg kommer til å konsentrere meg om den fysiske, psykiske, sosiale og symbolske volden.

2.3.2 Voldstyper

Fysisk vold kan deles i to undergrupper, vold mot legeme, der volden er rettet mot den enkeltes kropp/kroppsdeler med eller uten gjenstander, og vold mot gjenstander. Møller skriver at vold mot legeme eller kropp omfatter de handlinger der målet og motivet er å uskadeliggjøre offeret eller påføre det smerte, pine eller ubehag. Vold kan også ha et disiplinerende motiv, der man skremmer den skadelidende eller andre til underkastelse (Møller, 2000). Vold mot legeme kan også være motivert av hevn, skremsel eller disiplinering til underkastelse. Denne typen vold kan variere fra fullstendig tilintetgjørelse, drap, til å påføre alvorlige skader til mer eller mindre ubehagelige opplevelser i form av antastelser som krenker den personlige integritet (Hammerlin og Kristoffersen, 2001).

Sykes skiller mellom den fysiske volden som blir utøvd for å vinne materielle goder eller tjenester og den volden som er basert på fornærmelser. De som utøver den siste typen vold blir ofte merket som tøffe av de andre innsatte som ser på dem med en blanding av respekt og frykt. Grunnen til at en slik innsatt blir sett på som tøff av de andre innsatte er i følge Sykes at de beundrer evnen til en rask og besluttsom konfrontasjon basert på fysisk vold mot de som eventuelt fornærmer han. Det viktigste er at han blir et symbol på den maskuliniteten de innsatte setter høyt, han handler med mot. Han blir ikke sett på som en bølle fordi han like gjerne slåss mot de sterke som mot de svake (Sykes, 1958). En slik innsatt vil få makt fordi han blir sett opp til og fryktet av de andre innsatte.

Psykisk vold kan defineres som nedbryting av selvfølelse og har offerets psykiske tilstand, tankeinnhold og kognitive virksomheter, men også personens følelser og opplevelser, som direkte eller indirekte mål for volds- og makthandlingene. De metodene som kan bli brukt kan være alt fra ukvemsord og rå, verbale utfall til latterliggjøring, trusler, plaging og psykisk

terror (Møller, 2000). Målet for slik bruk av vold vil være å skape psykisk ubehag, redsel og usikkerhet hos offeret. En annen måte å bruke denne typen vold på er å bruke ”psykiske” midler og metoder, ydmyke og få psykisk makt over et menneske slik at det blir ufritt og bundet (Hammerlin og Kristoffersen, 2001).

Sosial vold er handlinger som for eksempel utfrysning og utstøtelse av gruppen. Dette kan ha samme effekt som den psykiske volden fordi det bryter ned selvfølelsen til den som blir utsatt for denne type vold.

Bourdieu går inn på begrepet symbolsk vold, som er en prosess der makten ikke må legitimeres eller rettferdiggjøres i det hele tatt, den blir tatt for gitt, oppfattet som naturlig, eller miserkjent som noe annet enn dominansforhold og sosial ulikhet, og dette er kanskje den mest effektive formen for makt (Danielsen og Hansen, 1999:54). *”Symbolsk makt virker bare når den anerkjennes og ved at det vilkårlige i den miskjennes”* (Bourdieu, 1996:45).

2.4 Tilnæringsmåter

Bourdieu skiller mellom strukturorienterte og handlingsorienterte tilnæringsmåter i samfunnsvitenskapene, og dette er relevant i forhold til diskusjonene om makt. Den strukturorienterte tilnæringsmåten setter likhetstegn mellom makt og ulik fordeling av (økonomiske) ressurser (Danielsen og Hansen, 1999). Det vi kan definere som en ressurs blant de innsatte er narkotika, og det vil si at det å ha tilgang på narkotika kan gi makt. En annen viktig ressurs for å oppnå makt er et sterkt sosialt nettverk i det kriminelle miljøet. Den handlingsorienterte tilnæringsmåten på makt har sin styrke i at det fokuseres på prosesser. Likevel er et problem her at dette perspektivet nesten alltid gjør en rekke implisitte forutsetninger om fordeling av ressurser, formelle autoritetsforhold og andre forhold som vanligvis regnes som strukturegenskaper. Disse to perspektivene henger derfor sammen og kan ikke ses på som to uavhengige retninger som konkurrerer mot hverandre (Danielsen og Hansen, 1999).

2.4.1 Handlingsteori

Den sosiologiske innfallsvinkelen på oppgaven er handlingsteorien, som er en retning der samfunnet er konstruert og skapt av samfunnsmedlemmenes handlinger (Hammerlin og Larsen, 1997). Weber var en sentral bidragsgiver innenfor denne retningen, han mente at en

av de viktigste oppgavene for sosiologien er å ”forstå” meningen i sosiale handlinger, for deretter å klargjøre årsakene til handlingene og virkningen av dem. Mennesket har bevissthet og handler rasjonelt etter spesifikke mål (Weber, 1997).

Weber skiller mellom ulike handlingstyper, sett i forhold til de ulike motivene som ligger til grunn, som han kaller idealtypene. Idealtypene er den formålsrasjonelle, den verdirasjonelle, den affektbetonte og den tradisjonelle handlingen. Den formålsrasjonelle handlingen orienterer seg mot rasjonelle mål. En verdirasjonell handling vil si at den som handler gjør dette ut i fra sin overbevisning, sine etiske, religiøse, politiske, estetiske, eller andre idealer. Affektiv handling er en mer ukontrollert respons eller reaksjon på en sosial situasjon eller en handling som er preget av følelser. Den tradisjonelle handlingen er mer preget av å være normstyrt og påvirket av tilvante væremåter (Weber, 1997).

Den handlingstypen som er mest relevant for min oppgave er den formålsrasjonelle, dette fordi det er grunn til å mene at handlingene som foregår mellom de som har makt og de som ikke har det, er styrt av at den med makt har et mål og bruker de alternativene som er best for å oppnå dette.

2.4.2 Handlingsmodell

Vi snakker her om handlinger og det kan derfor være nyttig å sette opp en standard handlingsmodell, for å vise hvordan handlinger kan være et uttrykk for makt. Engelstad (1999:20) setter opp følgende modell:

- Aktører har mer eller mindre velbegrunnede oppfatninger (kunnskaper, tro) om hvordan verden er.
- Aktører har mer eller mindre langsiktige verdier og mål.
- Til sin rådighet har aktører også et større eller mindre sett av midler eller ressurser som de kan råde over.
- Aktører må opptre i et handlingsfelt der det foreligger et sett av alternative handlingsmuligheter og et sett av begrensninger på mulige handlinger.

Så når det da er snakk om makt som en relasjon mellom to innsatte, betyr det at den ene innsattes (A) makt kan utfoldes med grunnlag i de fire elementene i modellen. Den vekten som kan tillegges påvirkning av oppfatninger og verdier, gjør det spesielt klart at maktutøvelse er avhengig av kommunikasjon, og til dels også av evne til å leve seg inn i

hvordan den andre innsatte (B) reagerer på budskap. Den som vil uttøve makt blant innsatte må gjøre seg forstått, ellers vil det være små sjanser for at han vil oppnå det han ønsker.

For å gi et bilde på hvordan denne modellen kan brukes til å illustrere de innsattes makt kan vi si at innsatt B har en oppfatning av fengselsinstitusjonen og hvordan forholdene mellom de innsatte fungerer. Bs oppfatninger kan være at fengselet er en institusjon der alle er likestilt og behandles likt, så kommer innsatt A og forandrer på denne oppfatningen ved å si at det er i Bs beste interesse å gjøre som A ber om hvis han ønsker en rolig soning. A forandrer på Bs oppfatning av fengselet.

Denne formen for påvirkning trenger ikke å være så direkte, men det kan også forandres ved at innsatt B ser hvordan de andre oppfører seg mot A, og at han etter hvert skjønner at han også må gjøre det A ønsker for å få en hyggelig tilværelse. Dette blir en mer passiv påvirkning, og resultatet avhenger av hvor mottagelig den innsatte er for slik påvirkning. As mål er å få en best mulig soning for seg selv og hans nærmeste venner i fengselet. Til sin rådighet har han ikke så mange ressurser som en person på utsiden har, fordi man befinner seg i fengsel. Påvirkningen kan da være trusler, løfter eller ulike former for press. For at innsatt A skal kunne påvirke innsatt B må de midlene han har være troverdige. Fengselet begrenser mulige handlinger for aktørene, men det vil som regel foreligge alternative handlinger ved at man for eksempel gjennomfører det man har truet med etter soningen hvis innsatt B ikke gjør det innsatt A ber om.

Denne handlingsmodellen tar utgangspunkt i at individene har evnen til å se og formulere sine egne mål og velge sine handlinger i tråd med det. I dette ligger det også at den innsatte har en velutviklet identitet, noe som kanskje ikke er så utbredt blant innsatte. Det er grunn til å anta at mange av de yngre innsatte ikke har denne velutviklede identiteten og er derfor lett påvirkelige. Så en form for makt her er at en innsatt undergraver den andre innsattes følelse av eget verd, av å kunne forstå sin egen situasjon og handle adekvat i forhold til den (Engelstad, 1999:25).

2.4.3 Potentia

Engelstad skriver at å se på makt som noe som springer direkte ut av handlinger, ved at en innsatt utøver makt ved å påvirke en annen innsatt til å utføre en bestemt handling, gir et veldig forenklet bilde av maktforhold. Makt er ikke bare utøvelse, men også mulighet for

utøvelse. Det latinske ordet for makt er potentia, som viser til det som kan, men ikke nødvendigvis behøver å skje (Engelstad, 1999). Vi kan nok si at noen av de innsatte får sin makt gjennom frykt ved at andre innsatte vet hva som venter dem hvis de ikke lever opp til kravene. Dette kan for eksempel være fysisk eller psykisk vold. De som leder en avdeling, eller et fengsel for den saks skyld må demonstrere hva som skjer med dem som ikke bøyer seg og samarbeider. Det er dermed viktig for de innsatte som har makt eller vil ha det å bygge opp et rykte for å være skruppelløse.

I noen tilfeller kan de innsatte være i en situasjon der dette ryktet går foran dem, for eksempel gjennom media eller gjennom andre innsatte, slik at forholdene er lagt til rette før de kommer til det fengselet de skal sone i. Det vil være en fordel å slippe å leve opp til ryktet sitt, fordi det er tid- og ressurskrevende for ikke å snakke om risikabelt med mye avstraffelser. Ryktet må vedlikeholdes av og til ved å statuere eksempler, som viser hva som skjer med de som ikke følger reglene og kravene (Engelstad, 1999).

At makten fungerer på denne måten er nok mer aktuelt blant de innsatte enn den type makt de ansatte bruker på de innsatte. De innsatte skal behandles mest mulig likt så langt det lar seg gjøre, og det er ingen som blir straffet på en annen måte enn de andre for å sette et eksempel. Makten til de ansatte er såpass tydelig at det er ikke samme behovet for å styrke sin posisjon, og det er også regelverk for hvordan de ansatte skal bruke sin stilling. I beskrivelsen av maktforhold er det ikke nok at man beskriver handlingene, vi må også kjenne til de handlingene som kunne ha skjedd. Denne kunnskapen kan kalles taus kunnskap, fordi den sjeldent blir snakket om, men den blir likevel tatt hensyn til når det tas beslutninger om å utføre eller ikke utføre en handling. Engelstad låner begrepene fra Goffman om ”backstage” og ”frontstage”, og mener at skillet mellom disse er en viktig grunn til at taus kunnskap behersker deler av et handlingsfelt. Altså, samhandlingene mellom aktører er behersket av visse omgangsregler, som omfatter å vise høflighet og respekt. Maktforskjellene mellom partene kan derfor være vanskelig å snakke om direkte. Innsatt A kan diktere betingelsene og innsatt B, som vet han må godta dem, er klart bevisst på hvordan forholdet mellom dem er. På denne måten må en utenforstående betrakter legge atskillig innlevelse inn for å forstå hva som foregår (Engelstad, 1999).

2.4.4 Resultat

Påvirkning er et element i å utøve makt, og kommunikasjon står sentralt. Man må kunne gjøre seg forstått, overtale den eller de andre, forklare hvorfor det er viktig å gjøre det man ønsker og forventer (Engelstad, 2005).

Engelstad skriver at hvis det skal gi mening å snakke om at noen har eller utøver makt, må det inntreffe et resultat. Makten må ha en virkning, slik at den som utøver den, får sin vilje igjennom (Engelstad, 1999). I første omgang må vi da se på hva som er handlingene til en innsatt som har makt. I følge de ansatte og innsatte jeg har intervjuet er handlingene preget av vold, om det så er fysisk, psykisk, sosial eller symbolsk vold. I de fleste tilfeller vil det nok være en indirekte påvirkning for å få gjennom viljen, med dette mener jeg at det ligger en trussel om hva som kan skje hvis man ikke gjør det som den med makt ber om. Direkte resultatet av handlingen vil være goder for den som har makt, godene kan være at andre handler inn varene til den felles middagen, at man får materielle ting fra de andre innsatte, eller i litt mer ekstrem form, at andre innsatte skaffer narkotika fra utsiden. De indirekte resultatene kan være endring av sosial status, uttrykk for underordning og respekt eller påvirkning av aktørers selvrespekt. Det er ikke nok at det inntreffer et resultat, men at dette resultatet også må være følgen av en hensikt, det må følge av handlinger som har siktet mot å oppnå det. Samtidig kan handlingene ha utilsiktede resultater (Engelstad, 1999).

2.5 Fengsel som en total institusjon

Goffman beskriver fengselet som en total institusjon. Med dette mener han at institusjonen er avsperrt fra interaksjon eller sosialt samspill med omverdenen, dette foregår på innsiden av institusjonen (Goffman, 1967). Selv om man som innsatt er sperret inne på et gitt område betyr ikke dette at de ikke kan ha innflytelse i omverdenen, de fleste innsatte har tilgang på telefon, besøk og permisjoner og kan på denne måten fremdeles være en del av det kriminelle miljøet på utsiden av fengselet.

Fengselet som institusjon er opprettet for å beskytte mot det som føles farlig for samfunnet, og i denne situasjonen er det ikke de innsattes velferd man setter i første rekke. Goffman skriver at vi i det moderne samfunnet legger opp livet etter søvn, fritid og jobb, og at disse aktivitetene som regel foregår på forskjellige arenaer. Fengselet bryter ned de barrierer som vanligvis skiller disse tre områdene. Alt foregår på samme sted, og det foregår sammen med

en stor gruppe andre mennesker, som alle blir behandlet likt og gjør mer eller mindre det samme. Et siste moment er at alle gjøremål følger et strengt tidsskjema som er bestemt ovenfra gjennom et system av formelle regler og et personale. Et annet karakteristisk trekk ved den totale institusjon er at den innsatte er avskåret fra å få vite om de beslutninger som er tatt angående hans videre skjebne, som for eksempel om de får innvilget søknad om å sone i et mer åpent fengsel, permisjoner, flytting til ulike avdelinger osv. Dette er en del av det som Hernes beskriver som grunnlag for en avmaktsfølelse. Et annet viktig skille mellom fengsel som total institusjon og samfunnet, er familien. I fengselet lever de innsatte i en flokk siden de spiser og sover på det samme stedet de jobber (Goffman, 1967).

I følge Goffman har en innsatt ved ankomst til fengselet en viss oppfatning av seg selv som er skapt av visse stabile sosiale forhold i det hjemlige miljø. Ved ankomst blir den innsatte berøvet den støtte som disse forholdene har gitt han. Goffman mener at det eksisterer personlighetskrenkelse i den totale institusjon, uansett om det er tilsiktet eller ikke, så blir de systematisk gjennomført (Goffman, 1967). Jeg definerer personlighetskrenkelse som at man mister retten til å bestemme over seg selv. Det er et grunnleggende element i det moderne samfunn at man tar avgjørelser for seg selv. I fengselet mister man denne retten. Her er det andre som bestemmer det aller meste i løpet av dagen for en innsatt. En innsatt kan for eksempel ikke bli veldig sint over en urimelighet uten at dette får konsekvenser. Han er berøvet enhver frihet man ellers har i samfunnet. Det er for eksempel ikke valgfritt når man skal stå opp, man blir vekket til samme tid hver dag, og den fysiske bevegelsen innad i fengselet er også bestemt av de ansatte. Alt som foregår i deres liv er bestemt og blir bestemt av andre.

Fengselet som total institusjon er også beskrevet av Foucault. Han har først og fremst beskrevet fengselets opphav, altså hvordan de ulike disiplinsformene adopteres av fengselsinstitusjonene (Schaanning, 2000). Foucaults beskrivelse av fengslet er ikke veldig relevant for min oppgave fordi han først og fremst ser på de ansattes makt, mens jeg ønsker å redegjøre for de innsattes makt. Likevel kan deler av hans maktforståelse i denne sammenheng brukes for de innsatte, som vi vil se i senere kapitler. Schaanning mener at det Foucault er ute etter, er den maktutøvelsen som foregår i det stille i fengslene. Foucault mener å avdekke at maktutøvelsen på steder som fengsler i økende grad utøves i form av disiplinering, og det er derfor han er så opptatt av detaljene, fordi det er på dette "lave" nivået det særlig klart vises hvordan makten utøves. Fengselet er et sted hvor innsattes atferd og

karakter overvåkes, og hvor det som observeres blir skrevet ned og arkivert slik at man kan måle den innsattes gradvise forbedring (Schaaning, 2000). Foucault mener at gjennom oppbygning av fengsler som gir mulighet til konstant overvåkning, vil de innsatte etter hvert internalisere normene institusjonen ønsker, de vet aldri når de blir observert og på denne måten mener Foucault at deres oppførsel blir preget av at de tror de konstant er under overvåkning.

Man kan kanskje hevde at det eksisterer en følelse av avmakt, de innsatte føler at de befinner seg på et nullpunkt. Det som skaper denne opplevelsen, er ikke deres ”objektive” situasjon alene, men at den går sammen med en opplevelse av at de ikke har noe å stille opp med (Engelstad, 2005). For de innsatte kan vold bli en form for motmakt fordi det er en situasjon der den som utøver volden er avmektiggjort som følge av oppholdet i fengselet. Volden i fengselet blir utøvd mot både andre innsatte og ansatte. Selv om det på overflaten ser ut som at det er de ansatte som har all makt i fengselet, så finner vi ved å grave litt dypere at det eksisterer maktforhold mellom de innsatte, et hierarki. Dette hierarkiet er viktig for å forstå en slik organisasjon, men det er vel så viktig for forståelsen og se på det uformelle aspektet av organisasjonen (Mathiesen, 1965).

Det er altså viktig å se på de uformelle sosiale relasjonene som oppstår mellom de innsatte samt den uformelle kulturen av normer og verdier som ikke er en del av den formelle organiseringen av fengselet. Kulturen vi finner blant de innsatte varierer og kan ikke generaliseres, men det er grunn til å mene at det eksisterer noen grunnleggende likhetstrekk og det er disse jeg presenterer i oppgaven.

2.6 Fængselsforskning

Fridhov skriver at fængselsforskningen har grunnleggende likhet i terminologi og temavalg som institusjonssosiologien, men har også i tillegg et bredt spekter av temaer som bare er gyldig for fængselsanstalter. De kan bare spesialstudies i, eller i forbindelse med fængslene, ikke i noen andre institusjoner, selv om liknende fenomener kan forekomme der. Fængslene i seg selv kan være veldig forskjellige, men de har noen originale fellestrekk som gjør at de både kan og bør betraktes som et eget forskningsfelt. Det viktigste av disse, er i følge Fridhov, at fængslene er og skal være straffeanstalter. Den nordiske kriminologi og sosiologi har først og fremst befaftet seg med effekten av fængslene, straffens antatte funksjon, individuelt og

allment. Diskusjonen har i stor grad vært teoretisk, uten basis i oppdatert empiri (Fridhov, 1994). Det skal også sies at det har vært gjort årlige undersøkelser siden 1999 om voldsbildet og maktbildet, men da rettet spesielt i retning av vold utført av innsatte mot ansatte. Litteraturen jeg har valgt er gammel og to av teoriene tar utgangspunkt i amerikanske fengsler, men det er grunn til å mene at det kaster lys over de problemstillingene jeg har satt opp.

I løpet av 1950-1970 kom det noen få men viktige, analyser av fengslenes organisasjon og indre liv. De fremste bidragene var fra Galtung (1959) og Mathiesen (1965). Senere har arbeidene vært preget av enkeltemner som isolasjon, varetekt, narkotika i fengsel, personale i fengsel, pedagogikk i fengsel samt kvinner i fengsel (Fridhov, 1994). Rundt 1960 kom det flere undersøkelser som søkte å forklare hvorfor innsattkulturen oppstår i det hele tatt. Hovedpoenget her var at fengselet utsetter de innsatte for så mange pinefulle forhold, samlet sett en sterk krenkelsesprosess, at de innsatte trenger et forsvar mot systemet. Selve frihetsberøvelsen, som innebærer berøvelse av dagliglivets goder og tjenester, berøvelsen av heteroseksuell kontakt, berøvelsen av autonomi og berøvelsen av trygghet er så pinefulle forhold, at de innsatte ”skaper” innsattkultur med dets spesielle normer og verdier. Man kan ikke se at den kulturen de innsatte skaper fjerner de pinefulle forholdene, men det demper dem i hvert fall. En felles kultur beskytter mot omgivelsenes press.

2.6.1 Donald Clemmers prisoneringsbegrep

Clemmer utformet begrepet ”prisoneringsbegrep” i sin bok *The Prison Community* (1940), som beskriver hvordan den innsatte sosialiseres inn i innsattrollen. Ved å kartlegge den sosiale strukturen fant Clemmer at ved siden av fengselets formelle organisasjon, finnes det også en uformell organisasjon, en kriminell subkultur. Denne subkulturen kjennetegnes av asosiale verdier, og det finnes et verdimeslig gap mellom de innsattes og de ansattes verden. Clemmer beskriver prosessen der den nyinnsatte må lære å tilpasse seg fengselslivet som prisoneringsprosessen. De innsatte vil mer eller mindre ta over de normer, verdier og vaner som finnes i subkulturen. Dette gjelder ikke bare det å tilegne seg kriminelle ferdigheter, men også å tilegne seg en spesiell ideologi (Clemmer, 1940). Hovedpoenget til Clemmer er at fengselet er en forbryterskole (Finstad og Gjetvik, 1980). Han mente at jo lengre en innsatt oppholdt seg innenfor murene, desto større sannsynlighet var det for at den innsatte ville lære seg normene og verdiene som karakteriserer samfunnet innenfor fengselet, som han mener har en antisosial kultur (Clemmer, 1940).

Clemmer peker på to typer strukturer som er med på å bestemme de innsattes holdninger. Den ene er gapet mellom de ansatte og de innsatte, denne strukturen gir grunnlag for konflikt (enten som funksjon eller sosial prosess) som er viktig når de innsatte danner holdninger. Den andre strukturen er gruppene som dannes blant de innsatte og ønsket om å bli akseptert i en slik gruppe. Prosessen i slike grupper er kampen om å bli inkludert, tidvis konflikter fulgt av goder og aksept. Clemmer mener likevel at selv om det finnes slike sosiale prosesser så finner man ikke en etablert sosial struktur (Clemmer, 1940). Han har i likhet med Mathiesen og Sykes også funnet at noen innsatte overtar de ansattes verdier og i noen tilfeller at de ansatte overtar de innsattes verdier, men mener dette er mer unntaket enn regelen.

Clemmer gir en generell presentasjon av fengselet som en atomisert verden. Menneskene er atomer som forvirret forholder seg til hverandre. Det blir dominert og underkastet. Dets eget samfunn er uten en sosial struktur. De verdiene som er, produserer utallige holdninger som er i konflikt med hverandre. Det er ikke noen enighet om felles mål. De innsattes konflikt med de ansatte og opposisjonen mot samfunnet er bare litt større enn konfliktene og opposisjonen blant dem selv. Triks og uærlighet blir overskygget av sympati og samarbeid. Dette er også den verdenen nyinnsatte møter med mye usikkerhet, og hva fengslet vil gjøre med dem er avhengig av hvor godt de klarer å tilpasse seg kulturen (Clemmer, 1940). Dominering og underkastelse leder til et hierarki, der de dominerende befinner seg på toppen og de som underkaster seg befinner seg nederst.

2.6.2 Gresham Sykes om solidaritet og lidelse

” Å straffe vil si å påføre pine i den hensikt at det skal føles som pine.” (Christie, 1982: 5)

Sykes gjorde sin undersøkelse i et maksimumssikkerhetsfengsel i USA og kom ut med boka *The society of captives* (1958), der han konkluderer med at det er lidelsen de innsatte føler ved å bli sperret inne som fører til at det oppstår en innsattkultur. Sykes setter opp fem punkter som de innsatte blir fratatt, som er avgjørende for de innsattes handlinger:

1. Sosial aksept
2. Materielle goder
3. Heteroseksuelle forhold
4. Autonomi
5. Sikkerhet

Sykes mener at innenfor samfunnet i fengselet så balanseres det mellom at de innsatte føler solidaritet med hverandre eller helt motsatt, at alle står alene mot alle. Solidariteten blant de innsatte kan minske den lidelsen de er påført, og jo sterkere de står sammen, jo mindre føles lidelsen. Det som kjennetegner kulturen, i følge Sykes, er at samhold og lojalitet går foran egoisme, og samholdet rettes mot de ansatte. En innsattgruppe med et sterkt samhold bidrar til at de innsatte føler at de tilhører en gruppe som de kan identifisere seg med (Sykes, 1958). I forhold til Sykes punkter om hva de innsatte blir fratatt ved fengselsoppholdet er det relevant å se på Hammerlins tapsliste over hva de innsatte i Norge mister når de kommer i fengsel (jeg har kortet noe ned på listen):

- Institusjonalisering/prisonisering; den enkelte får institusjonskompetanse ikke "livs"-kompetanse
- Stigmatisering, avvikerkarriere
- Marginalisering, isolering/sosial isolasjon, anonymisering
- Kompetanseødeleggelse, diskvalifisering, degradering, deklassering eller forverring av en dårlig posisjon/livssituasjon
- Tap av frihet/avmakt
- Tap av ting, gjenstander
- Tap av sosiale forhold, asosialisering, fremmedgjøring, desorientering
- Sosial katastrofe, fortvilelse, angst, sorg, frustrasjoner
- Tap av seksualitet, kjærlighet, forhold, omsorg
- Tvinges til uønska sosiale forhold, tap av sikkerhet
- Fattigdom, kulturfattigdom, et liv på en for trang og kulturfattig arena (fengselsarena)
- Fysisk, psykisk og sosial deprivasjon (stoppe i utvikling, berøvelse, forsakelse)
- Mortifikasjonsprosess, personlig integritet trues eller svekkes – gjøres "sosialt død" (Liste fra Hammerlin 1994: 97).

Disse punktene viser til hvordan et fengselsopphold har innvirkning på de innsatte. Disse punktene illustrerer den lidelsen Sykes mener er grunnlaget for innsattkulturen.

Samtidig mener Sykes at det foregår en kamp mellom de innsatte, man må på ett eller annet tidspunkt bevise seg selv ved at man blir utfordret. Hvis man ikke forsvarer seg selv eller taper en kamp, så vil man bli behandlet som et bytte, og hvis man vinner kan dette medføre at man blir et mål for de andre innsatte til å bevise sin egen tøffhet, på denne måten kan de innsatte aldri føle seg helt trygge (Sykes, 1958).

Sykes tar opp, i likhet med Mathiesen og Clemmer, at det er innsatte som overtar de ansattes verdier, det som skiller dem er at hos Sykes er det en rolle som noen av de innsatte tar. De forsøker å tilfredsstille de som har makt over dem, for å få goder. Sykes mener det er vanskelig å skille mellom de som faktisk deler verdiene til de ansatte og de som gir inntrykk av å gjøre det for å oppnå godene. Forskjellen på en innsatt som deler de ansattes verdier og en tyster, er at tysteren handler i det skjulte, mens de innsatte som deler verdiene til de ansatte gjør dette helt åpenlyst (Sykes, 1958).

2.6.3 Thomas Mathiesen om de svakes forsvar

Mathiesen fant ikke selv sterke tegn på en innsattkultur i sin undersøkelse av innsatte på Ila (1965). De innsatte han observerte og intervjuet hadde i større grad vanlige, konvensjonelle normer og verdier, som "folk flest". Mathiesen skriver i ettertid at en av årsakene til at han ikke fant en fangekultur kan være valg av metode, som var deltagende observasjon, og han mener at han kanskje ikke fikk fanget opp kulturkonflikt så godt (Mathiesen, 1995).

Mathiesen setter opp to ulike hypoteser i *Defences of the weak* som forklarer hvordan innsattkulturen oppstår. Den første er læringshypotesen som går ut på at de innsatte lærer seg den kriminelle levemåten gjennom å sitte i fengsel, at fengselet blir sett på som en forbryterskole. Den funksjonelle hypotese går ut på at det oppstår innsattkultur fordi fengslene er så forferdelige og deprimerende steder. Clemmer opererer med læringshypotesen og Sykes opererer med den funksjonelle hypotesen (Mathiesen, 1965).

Mathiesen mener at de innsatte ikke solidariserer seg med hverandre og står sammen mot overmakten, men at de identifiserer seg med de ansattes verdier og normer. Dette resulterer også i hyppig kritikk fra de innsatte av de ansatte når de mener at de avviker fra de aksepterte prinsippene (Mathiesen, 1965)

Mathiesen sammenligner innsattkulturen med Lysgaards undersøkelse om solidaritet blant arbeidere i *Arbeiderkollektivet* (2001) der han tar opp de viktigste grunnene til at arbeiderne føler solidaritet med hverandre. Disse årsakene er de problemene de møter, muligheten for identifisering med de andre arbeiderne og mulighet til interaksjon med de andre arbeiderne. Kort sagt, problemfelleskap, likhet og nærhet. Lysgaards hypoteser er: (1) at under ellers like omstendigheter er det større sjanse for å finne solidaritet jo større presset er på arbeiderne fra

systemet. Og den blir sterkere hvis den overordnede opptrer uforutsigbart og at arbeiderne opplever dette som illegitimt. (2) Under ellers like omstendigheter er sannsynligheten for solidaritet høy når arbeiderne føler seg sterkt avhengig av de privilegiene det teknisk-økonomiske systemet kan gi dem. (3) Under ellers like omstendigheter kan vi forvente sterk solidaritet når arbeiderne føler seg underlegne og når denne underlegenheten ikke blir sett på som fullstendig legitim av arbeiderne selv. Jo likere arbeiderne er, jo større mulighet er det for en sterk solidaritetsfølelse mellom dem. Mathiesen mener at han finner problemfelleskap, likhet og nærhet blant de innsatte, som skulle tilsi sterk solidaritet i følge Lysgaards hypoteser, men i motsetning til arbeiderne står solidaritetsfølelsen svakt hos de innsatte. De innsatte føler at noen av de ansatte har mye makt, og at disse ansatte handler uforutsigbart. De innsatte har en tendens til å tolke dette som et tegn på illegitim patriarkalisme og dermed som et stort problem. Veldig ofte utvikler de innsatte en avhengighetsfølelse til de ansatte for å få privilegier, som er av stor betydning i institusjonen. De innsatte føler seg underlegne og ser ofte på dette som illegitimt. Siden Mathiesen ikke finner solidaritet når Lysgaards kriterier er oppfylt konkluderer han med at det må også være andre kriterier enn de nevnte som gjør at solidaritetsfølelsen oppstår (Mathiesen, 1965).

Mathiesen skriver videre at de innsatte føler seg svake og at dette kan være en årsak til at det ikke oppstår noen solidaritetsfølelse, ingen bidrar på noen måte, og de føler at deres forhandlingsposisjon er svak. De har ingen mulighet til å true de som tar avgjørelsene og dette gjør at solidaritet blant de innsatte føles poengløst. Det at de innsatte føler at de ikke kan true systemet på noen måte kan også føre til at de føler at de ikke kan hjelpe til å forbedre systemet. Fra dette følger det en holdning om at andre har ansvaret for vanskelighetene og problemene, og ut i fra dette igjen kommer reaksjoner i form av kritikk mot de ansatte for at de ikke gjør pliktene sine i følge de etablerte prinsippene. Kort sagt følelsen av å ikke kunne bidra medfører til at solidariteten bryter sammen og kritikk av de ansatte blir en alternativ reaksjonsform (Mathiesen, 1965).

2.7 Hypoteser om innsattkultur og makt

I likehet med Sykes (1958) finner vi ulike former for lidelse den innsatt opplever ved å bli fengslet, og ved å føle likhet, nærhet og at de har et problemfelleskap er det grunn til å mene at dette gir et grunnlag for et samhold blant de innsatte. Det som har forandret seg siden Mathiesen (1965) foretok sin undersøkelse er at vi nå finner narkotika i fengslene. Dette er

igjen med på å skape et samhold blant de innsatte som er basert på at de har en felles interesse ved at noe holdes skjult for de ansatte. Samtidig er kriminaliteten blitt mer organisert, så vi finner kanskje et samhold i det kriminelle miljøet som gjenspeiles på innsiden av fengselet. I forhold til at kriminaliteten er blitt mer organisert er det også nærliggende å anta at de innsatte føler at de står sterkere fordi det kriminelle miljøet er mer etablert enn det var på 1960-tallet. Samholdet som baseres på disse faktorene er med på å skape innsattkulturen og det er her Clemmers (1940) prisoneringsbegrep kan anvendes. Når en innsatt kommer inn i fengselet vil han tilpasse seg innsattkulturen for å få en best mulig soning for seg selv. Innenfor rammene av innsattkulturen vil det oppstå maktforhold og et hierarki. De innsatte vil hele tiden forsøke å øke sin egen velferd og gjøre soningsforholdene best mulig for dem selv. For de som har makt vil dette gå på bekostning av de svakere fordi de utnytter dem til å oppnå sin vilje. De få og små ressursene de innsatte har tilgang på blir av stor betydning for dem, og ressursene blir grunnlaget for maktutøvelse.

Ut fra teoriene som er gjennomgått vil jeg sette opp følgende hypoteser:

1. Vi finner en innsattkultur i fengslene, og denne oppstår på grunnlag av de lidelser de innsatte blir utsatt for, og at de ønsker å holde narkotikaen skjult for de ansatte. De vil føle et samhold ved at noe holdes skjult for de ansatte. Vi kan ikke si at innsattkulturen er lik i alle fengsler og til enhver tid, men det finnes likhetstrekk ved den kulturen vi finner blant innsatte.
2. Makten som eksisterer blant de innsatte er basert på ønsket om mest mulig velferd for seg selv.
3. Når det er snakk om makt blant innsatte forutsetter dette at det eksisterer et hierarki. Min hypotese er at det eksisterer et uformelt hierarki blant de innsatte, og på grunnlag av at det eksisterer et hierarki må noen innsatte ha mer makt enn andre.
4. I lys av Clemmers teori vil jeg stille opp hypotesen om at vi finner et verdimesig gap mellom de innsatte og de ansatte som er basert på synet på narkotika.

Jeg vil ta utgangspunkt i hypotesene om innsattkultur og hvordan den oppstår, og sammenligne med mine egne funn. For å forstå hierarkiet og makten blant innsatte, er det viktig å se på de verdiene og reglene de har innenfor sin kultur. Jeg vil så sette dette i sammenheng med handlinger som kan ses på som maktutøvelse.

Et annet moment for å forstå innsattkulturen og makthandlinger dem imellom er selve fengselet som en materiell konstellasjon som oppleves som et maktmiddel av de innsatte. Makten de ansatte har over de innsatte er også med på å farge hvordan de innsatte oppfører seg. Makt blant innsatte er basert på ressurser og karisma, men også til en viss grad på vold. Det blir derfor viktig å se på hvordan ressursene blir brukt for å posisjonere seg, og ikke minst hvilke ressurser det er snakk om. Det er også viktig å se på hva som gjør en innsatt til en karismatisk leder. Når man er en slik type leder vil man ha en positiv makt som gjør at man kan realisere sine, og kanskje andres, ønsker, men man får ikke gjennom sin vilje på bekostning av andre. Jeg kommer for det meste til å konsentrere meg om den makten der man får igjennom sin vilje på bekostning av andre. Før jeg kommer inn på dette vil jeg presentere metoden jeg har brukt gjennom arbeidet med oppgaven.

3 Metode

3.1 Valg av metode

I denne oppgaven vil jeg bruke ulike metoder, men jeg baserer den hovedsakelig på semistrukturerte intervjuer av innsatte og ansatte ved et av Norges fengsler, samt litteratur om fengsler og litteratur om makt.

Johan Galtung har skrevet sin magistergrad om fengselssamfunnet, som er et forsøk på å beskrive det sosiale systemet i et fengsel. Galtung satt selv inne i over 160 dager for å ha nektet å utføre vernepliktig sivilarbeid i 1954-55. Selv om denne undersøkelsen er gjort for over 50 år siden har den fremdeles aktuelle temaer som jeg ønsker å belyse i min oppgave. Galtung kommer med fire punkter med spesielle hensyn som gjør seg gjeldende ved en fengselsundersøkelse, som jeg mener også er aktuelle for min oppgave:

1. Fengselet er en spesiell institusjon, som gjør at det for lovbrysterne eksisterer en større frykt enn vanlig for at anonymiteten ikke skal bevares, og dette kan også gjelde for betjeningen. En innsatt har et legitimt krav på en meget stor grad av beskyttelse. Hans identitet skal ikke utleveres til uvedkommende, hans forhold til fengselet er i prinsippet en formell sanksjon begrenset til det som er foreskrevet i lov og reglement.
2. Forholdene innenfor fengslene vil alltid være slik at ledelsen må sikre seg at alt som foregår er innenfor rammen av hva som er ”fengselsmessig forsvarlig, og at det ikke skaper uro blant innsatte eller mellom innsatte og betjenter.
3. Innsatte og til dels også betjenter, er ofte meget sterkt presset av fengselstilværelsen. Et vesentlig brudd med den daglige rytme kan derfor meget lett bli møtt med sterke og negative reaksjoner hvis det fører til en eller annen form for frustrasjon, eller forstyrrelser av den vanlige likevekt.
4. Fengselets ledelse vil være interessert i å beskytte seg selv mot opplysninger som etter deres oppfatning kan sette fengselet og de som arbeider der i et uheldig lys (Galtung, 1959).

Galtung mener at det kan være at de innsatte assosierer en forsker med fengselsledelsen, dette vil si at de innsatte kan tro at jeg samler data mer mot dem, enn om dem. Og at betjentene vil falle inn under problematikken rundt arbeider-arbeidsgiver, som vil si at de kan tro at deres opplysninger til intervjueren kan skade deres forhold til arbeidsgiver (Galtung, 1959).

Undersøkelsen kommer i en noe spesiell situasjon da arenaen er fengselsinstitusjonen, dette fordi den er lukket og det er få som har tilgang til den, altså ansatte, innsatte og ledelse. Det er derfor et begrenset utvalg av metoder man kan bruke. Observasjon, intervju og spørreskjema er de tre metodene Galtung mener står igjen. Innenfor observasjon mener han at deltagende observasjon som regel står sterkere enn iakttagende observasjon, dette fordi deltageren kan iaktta, mens iakttakeren ikke kan delta. Innenfor fengselet er det derfor tre metoder for å delta, som innsatt, betjent eller som en del av ledelsen, men samme person kan ikke inneha alle disse tre rollene uansett fordi betjeningen skal ha plettfri vandel (Galtung, 1959).

De metodene jeg bruker i oppgaven er:

- Deltagende observasjon
- Intervju av innsatte
- Intervju av ansatte

3.1.1 Deltagende observasjon

Deltakende observasjon forutsetter en viss grad av bevissthet om forskjellen mellom sin egen situasjon og de man studerer sin situasjon, og at man forsøker å reflektere over den på en systematisk måte. Skal man forstå spillereglene, bør man delta i spillet. Å delta i spillet betyr ikke nødvendigvis at man gjør andres forståelse til sin egen. Forskeren har alltid med seg sin egen forståelse og sin egen motivasjon (Hammerlin og Larsen, 1997: 168).

Jeg ble ansatt som sommervikar i 2005. På dette tidspunkt planla jeg ikke oppgaven, men det var mine erfaringer som betjent som gjorde at jeg bestemte meg for å skrive om makt blant innsatte. Det er grunn til å mene at dette har vært en viktig fase for å få innsikt i hvordan fengselet fungerer, og også kontakten med og observasjonene av innsatte. Dette ble et slags bakteppe for selve oppgaven. Galtung skriver at det fra metodologisk synspunkt som regel vil være en fordel om observasjonen er uformell i den forstand at objektene ikke blir gjort oppmerksom på at de blir observert. Dette er ofte vanskelig å oppnå, ofte etisk uforsvarlig og ofte vanskelig å forene med idealet om så viktig og valid informasjon som mulig (Galtung, 1959). Det er grunn til å mene at min observasjon ikke har hatt noen innvirkning på ulike situasjoner jeg var vitne til, dette var kun observasjoner jeg holdt for meg selv og derfor virket det ikke inn på min rolle som betjent. Det kan hevdes at min nysgjerrighet ovenfor situasjoner som kunne være interessante for min problemstilling, kunne ha innvirkning på hendelsene.

Når en betjent er til stede oppfører de innsatte seg nok på en annen måte enn når en ikke er til stede. Derfor kan nok min tilstedeværelse hatt en innvirkning på ulike situasjoner.

3.1.2 Intervju av innsatte og ansatte

Jeg har bygd opp min intervjuguide av innsatte og ansatte ut i fra mine observasjoner som betjent. Siden jeg hadde omtrent to måneders mellomrom mellom intervju av innsatte og ansatte kunne jeg bygge opp intervjuet av de ansatte også ut i fra de svarene jeg allerede hadde fått av de innsatte. Det er mange områder som må tas i betraktning når man skal forsøke å finne maktstrukturen blant de innsatte, da dette er et ganske annet miljø enn det vi er vant til i det vanlige samfunn. I ettertid ser jeg at jeg kunne ha stilt flere spesifikke spørsmål om den kulturen som eksisterer blant de innsatte. Jeg bygger opp analysen om innsattkulturen gjennom egne observasjoner samt det som kommer fram gjennom intervjuene.

I mine spørsmål har jeg måttet ta hensyn til hva som er forsvarlig i følge Kriminalomsorgen og Datatilsynet å spørre om, noe som innebærer at jeg ikke kan oppgi hvilket fengsel jeg foretok intervjuene i, eller hvilket jeg selv jobbet i. Som jeg tidligere har vært inne på, er de innsatte en veldig utsatt gruppe og det har derfor vært viktig å konstruere spørsmål som ikke gjør at man kan finne ut hvem som har deltatt i undersøkelsen. Dette gjelder også for de ansatte, men ikke i like stor grad.

Galtung mener at de ansatte kan være bekymret for hva de svarer i slike undersøkelser siden det kan ødelegge forholdet til arbeidsgiver (Galtung, 1959). Galtung skrev sin undersøkelse på 50-tallet og det er grunn til å anta at situasjonen er noe annerledes i dag. De ansatte er ikke redde for å si hva de mener om Kriminalomsorgen eller forholdene i fengselet, men de kan kanskje ha litt forbehold om å si negative ting om betjenter fordi det kan sette hele gruppen i et dårlig lys. Jeg opplevde likevel at noen av de ansatte mente at deres yrke var preget av at man ikke snakket så mye om de problemene man møter på som fengselsbetjent, for eksempel trusler fra de innsatte. Det er nok en mulighet for at det er områder de ansatte er reserverte til å gå inn på, men det er grunn til å mene at dette ikke gjorde seg gjeldene i min oppgave da de ansatte skulle uttale seg om forholdene mellom innsatte.

3.1.3 Intervjuguide

Jeg har delt opp intervjuet av de innsatte i tre deler:

1. Personopplysninger som går ut på alder, lovbruddskategori og venner i fengselet.

2. Respekt, hvordan de innsatte definerer respekt og hvordan respekt kommer til syne.
3. Maktbegrepet og vold, her søker jeg å finne svar på hvem som har makt, hvordan de bruker den, og hvordan man vet at en annen innsatt har makt.

Jeg hadde planlagt å ha et ustrukturert intervju, med noen punkter jeg ville gå inn på, men for å få tillatelse fra Kriminalomsorgen og Datatilsynet måtte jeg sette opp en nokså utfyllende intervjuguide, som vil minne mer om et strukturert intervju. Det var mest hensiktsmessig å prøve å få en flyt i intervjuet, som vil si at jeg lot den innsatte snakke mest mulig, samtidig som jeg prøvde å holde meg til guiden. Samtalene blir derfor definert som semistrukturert intervju.

Intervjuet av de ansatte er tilnærmet lik den som er foretatt av innsatte, dette for å få spørsmålene belyst fra begge sider av fengselssamfunnet. Jeg kortet likevel ned en del på intervjuet av de ansatte, da jeg gjennom intervjuene av de innsatte fant ut at rangering av lovbruddskategorier ikke belyste makthierarkiet. Det er vanskelig å vite på forhånd hvilke spørsmål som vil være fruktbare, og intervjuguiden av de ansatte var lettere å utarbeide siden jeg hadde vært gjennom 11 intervjuer. Det er viktig å få med de ansattes perspektiv fordi de ser på de innsatte med andre øyne enn de innsatte selv. Det kan også være at de har en bedre oversikt, da det ofte er møter mellom de ansatte på de ulike avdelingene der man gjennomgår hva som foregår i fengselet. I denne sammenheng må det også sies at de i noen tilfeller har langt dårligere oversikt, noe de selv påpeker og, fordi mange av de temaene denne oppgaven går inn på, er handlinger de innsatte ønsker å holde skjult for de ansatte.

3.1.4 Oppretting av kontakt

For å komme i kontakt med innsatte fikk jeg en kontaktperson i det aktuelle fengselet. Jeg sendte henne et informasjonsskriv som skulle henges opp på avdelingene. Informasjonsskrivet inneholdt opplysninger om hva oppgaven min skulle handle om, og at de eneste som hadde tilgang på opplysningene var mine veiledere og meg selv. Jeg forsikret de innsatte om at de ville være anonyme i oppgaven. De ble informert også om at de kunne velge å unnlate å svare på spørsmål de følte seg ukomfortable med og at de kunne avbryte intervjuet når som helst, samt trekke seg fra prosjektet på et hvilket som helst tidspunkt. Videre informerte jeg om at datamaterialet vil bli slettet når jeg har levert oppgaven. Jeg opplyste om at jeg hadde fått tillatelse til å skrive oppgaven fra Kriminalomsorgen og at den er tilrådd av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste.

For å være med i undersøkelsen måtte de innsatte skrive under på en samtykkeerklæring der de bekreftet at de hadde fått nødvendig informasjon. Samtykkeerklæringene ble levert i en lukket konvolutt til min kontaktperson som sendte dem til meg. I utgangspunktet var det 3-4 stykker som hadde meldt seg på, og siden jeg ønsket å intervju 12 innsatte, ble jeg og min kontaktperson enige om at betjentene skulle gå rundt til de innsatte og høre om de var interesserte i å være med i undersøkelsen. Dette resulterte i at jeg fikk 15 informanter. Da jeg foretok intervjuene var 4 av de 15 var enten blitt flyttet eller løslatt. Jeg intervjuet de 11 som var igjen. Rekkefølgen ble bestemt ut i fra hva som passet fengselet best. Jeg brukte 3 dager på å intervju de innsatte, jeg hadde 4 intervjuer per dag de to første dagene og tre den siste dagen. To av dem jeg intervjuet den siste dagen hadde blitt utsatt en dag siden de hadde ruset seg. Dette kan ha hatt en innvirkning på svarene de ga meg, siden dette nettopp hadde skjedd, og de var satt på isolat da intervjuet foregikk. Dette merket jeg meg i hvert fall med en av de to innsatte, fordi mange av hans svar kom tilbake til det at han hadde blitt straffet for positiv urinprøve, og dette var noe som opptok han veldig.

Kontaktpersonen min informerte de ansatte om undersøkelsen og ba de som var interessert i å melde seg på, men jeg fikk inntrykk av at påmeldingen kanskje ikke foregikk så frivillig som jeg så for meg. De fleste av de ansatte visste ikke hva oppgaven min gikk ut på da de kom inn til intervju, og den siste jeg intervjuet var bare blitt sendt opp, da en av de som hadde meldt seg på ble opptatt på avdelingen. Jeg tror likevel ikke dette hadde noen effekt på intervjuene, de ansatte hadde stor kunnskap om innsattkulturen og delte dette med meg. Jeg fikk inntrykk av at de fleste hadde gjort seg opp egne tanker rundt makt blant innsatte. Hvis de ikke meldte seg på helt frivillig, men ble bedt om å delta av administrasjonen, så tror jeg heller ikke dette hadde noen negativ effekt, jeg intervjuet fire veldig forskjellige ansatte, som til sammen ga et nyansert bilde. Tre av de ansatte var menn og en kvinne, som alle hadde jobbet i flere år og i forskjellige fengsler. Jeg brukte en dag på å intervju de ansatte.

3.1.5 Utvalg

Jeg vil her presentere mitt utvalg av innsatte. Det fengselet jeg hadde valgt til undersøkelsen er et mellomstort varetektsfengsel med rundt 50 innsatte og de innsatte er innelåst store deler av døgnet. Det er likevel mange som sitter der på dom. Det er få avdelinger. De fleste av de innsatte satt på kortere dommer, den lengste var på ca ett år. Ulempen med dette fengselet i forhold til min oppgave, er at det ikke er så mye sosialt samvær i blant de innsatte, og dermed blir det mindre rom for maktutøvelse. Likevel fikk jeg verdifull informasjon av de innsatte

basert på det oppholdet de hadde nå, og erfaringer fra tidligere fengselsopphold i andre, større fengsler. Tilfellet var at 10 av de innsatte hadde sittet inne tidligere i andre fengsler og mye av de erfaringene de fortalte om var basert på tidligere soning.

Selve utvalget mitt besto av ca. 20 % av de innsatte i dette fengslet, men spørsmålet er jo da om jeg fikk et representativt utvalg, det vil si om mine informanter er representative for den gjennomsnittlige innsatte i Norge. Alle jeg intervjuet var av norsk opprinnelse. 10 av de innsatte jeg intervjuet var over 35, og den yngste var 22 år. De innsatte i min undersøkelse sonet kortere dommer og ingen var dømt for sedelighet. Mitt utvalg består dermed av eldre, norske innsatte som soner kortere dommer i et relativt lukket fengsel. Det er disse jeg kan si noe om, og spørsmålet blir om jeg kan generalisere ut i fra utvalget. De observasjonene jeg gjorde da jeg jobbet som betjent i et annet fengsel samsvarer med mange av de svarene informantene ga meg, men det er likevel usikkert om det kan generaliseres ut i fra dette. Jeg har ikke et representativt utvalg i forhold til innsattpopulasjonen i Norge, men det utelukker ikke heller at man kan generalisere ut i fra mine funn.

I forhold til lovbruddskategorier fikk jeg et bredt utvalg. Flere av de innsatte hadde sittet inne for flere lovbruddskategorier som narkotika, vold, kjøring i beruset tilstand, trusler, uaktsomt drap, våpen og økonomisk kriminalitet. Det var ingen av de innsatte i undersøkelsen som satt for sedelighet, grunnen til dette kan være at det ikke er noen ved dette fengselet som sitter inne for sedelighet. I følge de innsatte og ansatte er det vanskelig for en sedelighetsdømt å sone i "vanlige" fengsler, og de blir vanligvis overført til fengsler hvor det er egne avdelinger for sedelighetsdømte. 10 av de 11 innsatte jeg intervjuet hadde sonet opptil flere ganger tidligere og vært innom flere fengsler.

3.1.6 Intervjuprosessen

Hvert intervju varierte veldig i tid, noen kunne vare rundt 20 minutter, mens andre varte over en time. Jeg fulgte intervjuguiden min, men i noen tilfeller stilte jeg spørsmål som jeg ikke hadde i intervjuguiden, grunnen til dette var at samtalen gjerne gikk videre utover de spørsmålene jeg hadde, og da fikk jeg belyst det de selv mente var sentralt. I noen tilfeller gikk samtalen vekk fra de temaene jeg var ute etter å få besvart, og det kunne være vanskelig å komme tilbake når de innsatte tok opp personlige saker som engasjerte dem. Jeg fikk inntrykk av at mange synes situasjonen de var i nå var vanskelig, og at det kanskje var godt å få snakket om det med en utenforstående, så jeg lot samtalen gå, og når det følte riktig stilte

jeg neste spørsmål. Jeg tok opp samtalene med diktafon, noe som kunne oppfattes som et forstyrrende element. Men det er et nødvendig redskap for å kunne få mest mulig ut av intervjuene i ettertid. Jeg hadde på forhånd informert om dette.

Jeg hadde bygd opp intervjuguidene mine rundt visse temaer som personopplysninger, respekt og grupper og makt og vold. Jeg tok med eksempler fra egen erfaring som betjent i tilfelle den innsatte ikke forsto hva jeg mente med spørsmålene. I analysekapittelet bruker jeg sitater fra intervjuene, de er anonymisert og omskrevet slik at man ikke kjenner igjen navn og fengsler. I noen tilfeller har jeg gitt de innsatte fiktive navn. Utvelgelsen av sitatene er basert på egne vurderinger. Jeg fikk et sterkt inntrykk av at de innsatte synes det var hyggelig og lett å snakke med meg, og at de var veldig ærlige med sine egne erfaringer. Åpenheten overrasket meg, fordi det handlet ofte om meget personlige temaer, tanker og inntrykk.

Jeg fikk inntrykk av at det var en ”oss mot dem”-holdning til betjentene hos de innsatte og jeg hadde allerede på forhånd bestemt meg for å ikke informere om at jeg hadde jobbet som betjent med mindre det falt seg naturlig. Dette gjorde jeg fordi jeg tror at de ville vært mer reserverte overfor meg hvis de hadde visst det. På slutten av et par av intervjuene ble jeg spurt hvor jeg hadde fått ideen til å skrive om innsatte fra, og da fortalte jeg at jeg hadde jobbet som betjent, men gjorde det samtidig klart at jeg intervjuet som student og ikke som betjent. Jeg fikk ingen negative reaksjoner på dette.

Da jeg intervjuet de ansatte var situasjonen veldig lik som med de innsatte. Mitt inntrykk av de ansatte var at også de var veldig åpne, samtidig som de kanskje hadde reservasjoner om å gå inn på områder som kunne sette yrkesgruppen deres i et dårlig lys, med dette mener jeg mine spørsmål som gikk på om noen av de ansatte behandlet de innsatte som hadde mye makt noe annerledes enn de andre innsatte. På dette svarte de konsekvent nei, men jeg vil tro det er en mulighet for at det faktisk skjer, men jeg kan ikke ta et standpunkt til det ut i fra det usagte.

3.2 Kvalitativt intervju som metode

Formålet med å bruke et kvalitativt forskningsintervju er, i følge Jette Fog, å få fatt i de betydninger som personer, ting og saker har for intervjupersonen, og/eller avdekke de betydninger som han ser i sin egen måte å forvalte sitt liv og sine betingelser på. Formålet med denne typen intervju er å fange subjektets/aktørens perspektiv på verden og hans

kognitive og følelsesmessige organisering av verden. I det kvalitative intervju er vi interesserte i personens handlinger, følelser og tanker. Jeg som intervjuer må få kontakt med personenes perspektiv, eller hans tilværelsesstrategi (Fog, 2001). Min hensikt har vært å vinne innsikt i de sammenhenger som jeg er interessert i, i denne sammenheng er det da maktforholdet mellom de innsatte.

3.2.1 Empati

Empati er også viktig i et intervju. Som intervjuer må man være opptatt av å innse og forstå den andre, det vil si hvordan hans verden er, og hvordan han må handle i den verden som han lever i. Fog skriver at jo mer vi kjenner til det miljøet informantene beveger seg i, desto større mulighet har vi til å forstå informantene, samt og komme på "bølgelengde" under intervjuet (Fog, 2001). Jeg hadde en stor fordel med hensyn til å kunne forstå situasjonen til de innsatte siden jeg har jobbet som betjent.

Det kvalitative forskningsintervju er spesielt velegnet til å belyse et menneskes livsverden, dels den aktuelle, således som personen handler, tenker og føler i den, dels den historiske, som han har utviklet seg i og fra (Fog, 2001: 47). I det kvalitative intervju er det ofte snakk om en dyptgående og fortrolig og åpen samtale. Meningen er å trenge dypere inn i personens livsverden enn det er mulig å få gjort med et standardisert spørreskjema. Samtalen kan altså gjennom intervjuet defineres som et forskningsredskap (Fog, 2001).

3.2.2 Samtalens regler

I mitt intervju har det vært andre regler for samtalen enn de samtalene man vanligvis har. Dette kan for eksempel være at samtalen ikke skulle være lengre enn den tiden jeg hadde satt av til det, at man altså har en tidsramme for samtalen. En annen forskjell er den gjensidige fortroligheten som ikke er til stede (Fog, 2001). De innsatte fortalte meg mye i fortrolighet som jeg ikke gjengjeldte. Jeg prøvde å forholde meg mest mulig nøytral til det jeg ble fortalt. Grunnen til dette er at det er den innsattes fortelling som er interessant for mitt prosjekt, så i hovedsak var det han som skulle føre ordet. I mitt tilfelle var dette ikke et problem, det var ingen av de innsatte som stilte meg spørsmål, og det virket ikke som de hadde noen forventninger om at samtalen skulle være gjensidig fortrolig. Et problem kunne være at historiene til noen av de innsatte var irrelevante for min oppgave og noen beveget seg langt vekk fra mitt opprinnelige spørsmål. Jeg lyttet til hva de hadde å si og så når jeg fikk sjansen stilte jeg neste spørsmål eller spesifiserte foregående spørsmål bedre slik at jeg fikk svar. Jeg

opplevde ikke at noen følte noe ubehag ved mine spørsmål, og under arbeidet med intervjuguiden har jeg også forsøkt å unngå spørsmål som kunne skape ubehag. Likevel kan det være at noen opplevde det som ubehagelig uten at jeg registrerte dette.

Fog tar også opp at det kan være mulig at det uoverensstemmelse mellom det innholdet som blir meddelt og måten det blir meddelt på (Fog, 2001). Dette opplevde jeg da jeg spurte en innsatt om han selv hadde utøvd vold på andre innsatte, og han svarte nei, men ga meg et lurt smil. Jeg ville ikke gå nærmere inn på det siden det var det svaret han valgte å gi meg. Ellers var det ikke mange uoverensstemmelser som jeg registrerte. Det jeg opplevde var at noen hadde en holdning til at det jeg spurte om var helt uaktuelt, at det for eksempel ikke eksisterte vold og maktforhold i fengsel, men likevel kom det fram historier som motsa dette igjen. Et siste problem kan være at når man går gjennom opptakene, så finner man svar man kanskje burde ha gått litt nærmere inn på og stilt flere spørsmål (Fog, 2001). Jeg mener at det er noen situasjoner der jeg kunne gjort det, men jeg er generelt sett fornøyd med utdypningen av spørsmålene fra intervjuguiden.

3.2.3 Oppmerksomhet

Fog beskriver den samtalen man bruker i en intervjusituasjon som et forskningsredskap. I intervjuet er det fire typer oppmerksomhet, for det første er man i en slik situasjon oppmerksom på innholdet i det som blir sagt, man tenker hele veien på om det som blir sagt akkurat nå er relevant for oppgaven. For det andre er man oppmerksom på måten innholdet uttrykkes på, det vil si hvordan personen, bevisst eller ubevisst, forholder seg til sin egen fortelling. Man er for det tredje oppmerksom på prosessen, og dette innebærer oppmerksomhet på hvordan personen forholder seg både til seg selv og til meg som intervjuer. Til slutt er man også oppmerksom på seg selv. Man er med andre ord oppmerksom på en helt annen måte enn det man er under en ”vanlig” samtale. Sammen med disse typene oppmerksomhet har man også de teoretiske forestillingene (Fog, 2001).

3.3 Feilkilder

Å bruke kvalitative metoder innebærer også at man kan få en del feilkilder fordi man bruker seg selv som redskap. Jeg må derfor gå igjennom hva som kan ha hatt utslag fordi jeg selv er en del av metoden. Det er mulig at det er feilkilder på grunn av ting jeg har sagt, kroppsspråket mitt, at jeg er kvinne, situasjonen og så videre.

3.3.1 Kjønn

Det kan ha betydning at jeg som intervjuer er kvinne. Det kan være en mulighet for at de kanskje åpnet seg mer for meg enn de ville gjort for en mannlig intervjuer. Mitt inntrykk er at det er en machokultur i fengselet, og hvis jeg var en mann hadde de kanskje forventet at jeg skulle forstå kulturen, men som kvinne så kunne jeg stille spørsmål ved dette og de ville forklare det for meg. Det kan også være at de ville prøve å vise seg som tøffere enn det de egentlig er siden jeg er kvinne, at de kanskje ville imponere meg.

3.3.2 Følelser

Jette Fog skriver at man må gå gjennom følelsene sine før og etter man har brukt intervju som metode (Fog, 2001). Jeg ønsker derfor å si noe om hvordan jeg så på meg selv som intervjuer, siden jeg tenkte mye gjennom dette før jeg foretok intervjuene. Det gir også et bilde av mine tanker rundt den gruppen jeg intervjuet og jeg mener det kan være viktig å ta hensyn til disse faktorene. Jeg var veldig nervøs i forkant av intervjuene, jeg hadde aldri gjort noe lignende før, og nå skulle jeg inn i en situasjon der jeg skulle ha lange og personlige samtaler med innsatte. Jeg vil tro at det var en fordel for meg at jeg har tidligere jobbet i fengsel så jeg var ikke nervøs for selve møtet med de innsatte. Det jeg var usikker på var om mine spørsmål ville engasjere dem og om jeg hadde klart å fange opp temaer som er reelle blant de innsatte. Ved første intervju ble det klart at det ikke var noen grunn til bekymring, og jeg ble sikker på spørsmålene mine, og ble komfortabel i rollen som intervjuer.

Fog mener også at man må gå gjennom sine egne følelser rundt emnet og eventuelle fordommer man har til den gruppen man intervjuer (Fog, 2001). Man kan kanskje hevde at de aller fleste har noen fordommer mot kriminelle, de kan jo være en trussel for de lovlige borgerne i et samfunn og man frykter dem til en viss grad. Man kan også hevde at man har et bilde av hvordan den typiske kriminelle er, kanskje man mener at de er hensynsløse mennesker uten moral. Denne listen kunne nok blitt lang hvis jeg skulle gått inn på alle fordommer som man assosierer med kriminelle. Jeg kan ikke utelukke at jeg har noen fordommer, men jeg tror at min erfaring som betjent har gitt meg erfaring til å kunne se på innsatte som enkeltindivider.

3.3.3 Subjektivitet

I en slik direkte kontakt med intervjupersoner kan det hende at min egne subjektivitet har vært et hinder. Det kvalitative intervju er et kortvarig, men intenst forhold, og det kan være at man både har kontakt og ikke-kontakt med intervjupersonen. Når man har kontakt da er man ikke oppmerksom på den. Man legger ikke merke til det fordi man er for opptatt av det andre mennesket og dets historie, og det er gjensidig. Det er intervjuerens oppgave i intervjuet å gi informanten mulighet til å fortelle så mye han kan om temaet. Intervjueren gir han sin åpne interesse, sine spørsmål, sin forståelse, sine refleksjoner og kommentarer. Han skal ha muligheten til å belyse temaet så grundig som han kan for å kunne føle seg tilfreds med sin framstilling. Så kan man ha situasjonen der man har ikke-kontakt, at man merker at samtalen ikke flyter godt og man får bare korte svar på spørsmålene. Man kan befinne seg i en situasjon der man gleder seg til intervjuet er over (Fog, 2001). Jeg opplevde begge disse typene kontakt under mine intervjuer. De fleste intervjuene var det god kontakt og samtalen gikk lett. De innsatte fortalte meg mye mer enn jeg forventet. Og så hadde jeg noen få intervjuer der jeg følte jeg ikke fikk så god kontakt med den innsatte og det var vanskelig å få gode svar. Dette vil uansett spille inn på intervjuet siden jeg merket en motvillighet hos noen og da mistet jeg litt av interessen selv.

3.3.4 Ledende spørsmål

Innenfor den kvalitative metodelære har man vært opptatt av ledende spørsmål, der formuleringen binder den som svarer til bestemte svar, men man har vært mest opptatt av om dette kan anses som en feilkilde. Kritikken har gått ut på at ved å stille ledende spørsmål vil informanten bli forskerens talerør. De ledende spørsmålene er prinsipielt uunngåelige, i den forstand at man påvirker hverandre når man snakker sammen (Fog, 2001). Det kan være vanskelig å se om man har stilt informantene ledende spørsmål, men jeg mener selv at jeg har klart å unngå dette. Så igjen så kan det jo være at noen av informantene syntes at spørsmålene var ledende. Noen ganger da de innsatte var lite villige til å gi meg utfyllende svar utdypet jeg spørsmålene og da er det en mulighet for at spørsmålene ble ledene, fordi jeg måtte bruke mine egne oppfatninger for å forklare hva jeg mente med spørsmålene.

3.3.5 Overinvolvering

Et annet poeng er at man ikke overinvolverer seg i temaet, meg selv eller i den personen jeg intervjuer. Når det er snakk om overinvolvering i temaet så borer og graver intervjueren for å få sannheten frem, en sannhet som kanskje ikke er en sannhet for den som blir intervjuet. Med

noen av de innsatte kan det være at jeg ble opplevd på denne måten, men det mener jeg er fordi de selv hadde veldig bestemte holdninger på noen av de temaene jeg tok opp. Jeg forsøkte derfor å gi egenopplevde eksempler på for eksempel maktforhold, og da kunne det være at de svarte litt annerledes. Jeg gjorde ikke dette for å få dem til å svare slik jeg ville, men fordi jeg forsøkte å gi dem et litt annet perspektiv.

Man kan kanskje bli såpass involvert at man tror man forstår den innsattes situasjon bedre enn han gjør selv. Dette var nok ikke tilfellet i min undersøkelse, da jeg egentlig ikke har noen forutsetninger for å vite hva de gjennomgår. Et annet punkt her vil være at man kanskje ikke tør å stille spørsmål fordi man kanskje selv er redd for svarene. Eksempel på dette er hvis man intervjuer en døende person og man ikke går inn på de følelsene den personen selv har rundt det å dø, men stiller generelle spørsmål om sykdom og død (Fog, 2001). Jeg var på tidspunkt usikker på om jeg ville høre svaret da en innsatt fortalte meg hvordan han ved et "uhell" hadde sparket en incestdømt mann ned en trapp. Jeg lurte på om han ikke var redd for at mannen skulle dø, og jeg var usikker på om dette spørsmålet ville få han sint. Nysgjerrigheten tok likevel overhånd. Ellers møtte jeg ikke på det problemet under intervjuene.

Når det kommer til overinvolvering av meg selv kan dette få utslag i at jeg for eksempel blir veldig nervøs og får prestasjonsangst og ikke husker hva jeg skal si under intervjuet (Fog, 2001). Dette var ikke noe problem for meg. Jeg var veldig nervøs før jeg kom til fengselet og før det første intervjuet, men så fort jeg kom i gang, var situasjonen en helt annen. Jeg følte meg trygg på meg selv og mine spørsmål.

Det siste punktet er overinvolvering i den man intervjuer, og dette er knyttet til at man er nervøs for at den man intervjuer ikke skal klare å snakke om det intervjuet dreier seg om (Fog, 2001). Jeg var på forhånd litt redd for at jeg kanskje ikke hadde klart å fange forholdene blant innsatte i min intervjuguide, og jeg opplevde at noen av de innsatte var uenige i min framstilling. Likevel kjente de fleste seg igjen og bekreftet at mine spørsmål faktisk var relevante.

Her må det også tas opp at man kan underinvolvere seg i en intervjusituasjon. Dette vil innebære at man ikke klarer å involvere seg i det informantene forteller. Dette var nok heller ikke et problem for min undersøkelse. Hovedårsaken til at jeg har valgt å skrive denne

oppgaven er at dette er et tema som engasjerer meg, og etter å ha jobbet som betjent ble jeg nysgjerrig på hvordan tilværelsen er, sett fra de innsattes perspektiv.

3.4 Undersøkelsens troverdighet

To sentrale begreper med hensyn til undersøkelsens troverdighet er reliabilitet og validitet. Det rasjonelle innholdet i kravene til metode har å gjøre med sikring av at undersøkelsen er troverdig, slik at jeg selv og mine lesere kan stole på min forståelse av det utsnittet av virkeligheten som jeg har undersøkt. Dette dreier seg om forskerens kvalitetskontroll av produktet som kommer ut av forskningsprosessen.

3.4.1 Reliabilitet

Reliabilitet refererer til i hvilken grad man kan forvente samme måling av samme enhet, gitt at ingen endringer i den aktuelle variabel har funnet sted. Det som er viktig for reliabiliteten i et intervju er at den som er intervjuet har forstått spørsmålene man stiller, og at svarene kan forstås uten at det er rom for usikkerhet (Silverman, 2001). Ordet måle er ikke velegnet når man snakker om kvalitativ metode, hvis vi bruker ordet undersøke blir det mer riktig, fordi det ikke er snakk om at vi vil måle noe i et intervju (Fog, 2001).

Jeg fikk aldri inntrykk av at de innsatte ikke forsto hva jeg spurte om, jeg hadde lagd en intervjuguide med enkle spørsmål som angikk deres livssituasjon, det samme kan jeg si om intervjuene med de ansatte. Man må også ha minst mulig innblanding når man skriver intervjuene inn. Med dette mener jeg at jeg skal skrive ned akkurat det som ble sagt i intervjuet fra opptakspilleren. Det kan kanskje til tider være vanskelig å få illustrert akkurat hva de innsatte sier, fordi det er pauser, og kroppsspråk som er med på å gi et inntrykk av hva de mener (Silverman, 2001). Jeg har hørt på opptakene flere ganger og lest gjennom utskriften av intervjuene og hvert intervju står veldig klart i hukommelsen min, så det er grunn til å mene at jeg har fått en utskrift som stemmer godt overens med hva som faktisk skjedde i intervjuene.

Når intervjueren er et forskningsinstrument må vi finne en måte å stille krav om pålitelighet som tar hensyn til dette. Samtalen kan være et konsistent instrument i den utstrekning at jeg som intervjuer er konsistent med meg selv. Det er man til en viss grad, men man kan ikke være det fullt ut fordi man er påvirket av den kontakten man får med ulike mennesker, man er

i forskjellig humør, forskjellig grad av opplagthet og trøtthet eller har forskjellig følelsesmessig innstilling til temaene man tar opp i intervjuet. I et intervju må det være på denne måten for å fullføre samtaler så godt som mulig, kunne reagere sensitivt, som vil si variabelt på de personene man intervjuer, slik at man får informantene til å snakke fullt og særegent ut som mulig. Hvis man skulle oppført seg helt nøytralt i en intervjusituasjon ville man mistet den mellommenneskelige kontakten. Man må være et subjekt ovenfor det andre subjektet, ellers vil intervjuet mangle pålitelighet, men samtidig stille seg spørsmål om hvordan man fungerer i et intervju (Fog, 2001).

Jeg har allerede vært inne på ulike områder som kan være med å gjøre et utslag i intervjuene, men det er veldig vanskelig å si om det faktisk ga et utslag eller ikke. Jeg var veldig fornøyd med mine intervjuer, men intervjuene varierte veldig. Noen gikk veldig greit, og jeg trengte ikke å stille så mange spørsmål fordi informanten fortalte mye, mens i andre intervjuer så svarte informantene bare ja og nei på spørsmål uten å utdype, og det virket som om jeg halte ut svarene. Det kan være at noen hadde på forhånd gjort seg opp tanker om temaet mens det virket som andre ikke hadde tenkt på det i det hele tatt. Å utføre intervjuer krever mye konsentrasjon, og når man hele tiden stiller de samme spørsmålene som til tider går litt inn i hverandre, så kan det hende at man glemmer noen. Likevel var det ingen av mine spørsmål som ikke hang sammen med de andre, det vil si at det var ikke kun ett spørsmål om et område, men heller mange, så jeg stilte ikke akkurat de samme spørsmålene til alle, jeg så det an ut i fra samtalsgang. Det er også klart at man er mindre opplagt ved siste intervju enn ved første, men jeg passet på å ta meg lange pauser og samlet tankene mine før jeg gikk i gang med neste intervju.

En annen kilde til inkonsistens i resultatet er informanten. Informanten kan for eksempel motsi seg selv under et intervju, og siden mine intervjuer dreier seg om personlige erfaringer, følelser og holdninger så er det ikke sikkert at personen er konsistent i sine svar (Fog, 2001). Blant mine informanter kan det ha vært noe inkonsistens i svarene, de kunne for eksempel si at det ikke fantes makt blant de innsatte, men gi eksempler på situasjoner der jeg mener makt ble utspilt. Samtidig kan dette være at de selv hadde en annen definisjon på makt, men dette kom ikke fram i intervjuene.

Reliabilitet i dens betydning at man skal få samme resultat ved like målinger, lar seg ikke overføre på et intervju på samme måte som ved bruk av kvantitativ metode fordi samtalen

foregår på et bestemt tidsrom, og den er preget av en felleslogikk, som hersker mellom de to samtalepartnerne i det bestemte tid og rom (Fog, 2001). Selv om man i min undersøkelse ikke vil oppnå identisk resultat ved like målinger, er det grunn til å mene at forholdene i fengslene ikke forandrer seg mye over tid, og at man ville fått lignende svar ved å foreta nye intervjuer. Videre er reliabiliteten avhengig av mitt skjønn og selvinnsikt. Det er min oppgave å argumentere for at min oppgave er pålitelig nok. Jeg har som vist ovenfor gått igjennom sider av meg selv som kan ha hatt innvirkning på intervjuene, så da er det opp til leseren å avgjøre materialets pålitelighet (Fog, 2001).

3.4.2 Validitet

Validitet betyr gyldighet (Skog, 2003). Validitet angår i hvilken grad analyseopplegget gir grunnlag for å trekke sikre konklusjoner i forhold til det som er undersøkelsens problemstilling. Spørsmålet om gyldighet handler om en vurdering av forholdet mellom utsagnene, beskrivelsen og analysen, og det i verden som vi har observert, beskrevet og begrepsliggjort (Fog, 2001). Silverman setter opp tre kriterier for å vurdere validiteten av et intervju:

1. Den effekten intervjueren har på situasjonen.
2. Intervjuerens verdier.
3. Sannhetsgraden av informantenes svar (Silverman, 2001: 233).

Sannsynligheten av tolkninger hviler på to bein:

1. Det empiriske materialet, som konkret vil si utskriftene. Den hviler både på den enkelte utskrift sett i forhold til seg selv, det vil si, den interne sammenheng eller manglende sammenheng som kan vises i intervjuet. Den hviler også på utskriftene sett i sammenheng med hverandre. Og til slutt hviler den på bruken av det empiriske materialet.
2. Forskerens teoretiske forforståelse og den teoretiske bearbeidelsen av materialet. Her dreier det seg om å se på de teoretiske sammenhengene i forhold til de empiriske sammenhengene.

Vi kan ikke finne beviser, men vi kan finne indisier. Vi finner ikke klare og utvetydige kriterier, som kan garantere gyldigheten. Vi må alltid bruke vårt skjønn og vår dømmekraft (Fog, 2001).

Generalisering er et spesielt spørsmål i analysen av intervjumaterialet fordi det henger sammen med at selve analysen bygger på få og personavhengige utsagn, det vil si at grunnmaterialet er meget kontekstavhengig. Materialet er samlet inn etter engangssamtaler og man ønsker å si noe mer generelt, noe som rekker ut over de 15 samtalene man har hatt (Fog, 2001). Spørsmålet er altså om man kan generalisere funnene fra undersøkelsen. Er det sannsynlig at mine funn er typiske for alle fengsler? Dette er vanskelig å svare på fordi jeg har intervjuet såpass få innsatte, og foretatt intervjuene i kun ett fengsel. Utvalget er heller ikke representativt for innsattpopulasjonen i Norge, men det utelukker ikke at mine funn kan kaste lys over forholdene blant de innsatte på en generell basis. De fleste av informantene hadde riktignok sonet ved flere fengsler og hadde relativt lik oppfatning av forholdene blant de innsatte uavhengig av fengsel, men med noe variasjoner.

3.5 Etikk

Forskningen skal ”fremme utviklingen av menneskers livskvalitet” og forskeren må foreta en vurdering av hvorvidt datainnsamlingen eller resultatene eventuelt kan ha ”utilsiktet og negativ effekt” for de menneskene som har vært med i undersøkelsen, og dette ”må vurderes i forhold til muligheten for at forskningsprosjektet gir kunnskaper som kan fremme livsvilkår og livskvalitet” (Fog, 2001: 196).

Empirisk forskning er, når den dreier seg om mennesker, også et forhold mellom mennesker og er derfor farget av moralske spørsmål. Man må reflektere over hvor nærgående og personlige spørsmål man kan stille, og man må også tenke på hvordan man analyserer det informanten sier. Man kan ikke bare pirke i overflaten i et intervju, da vil det ikke ha stor empirisk verdi. Intervjuet skal gå i dybden, men man kan tolke dette på forskjellige måter. I forskningssammenheng er det forskerens oppgave å komme til bunns i de forhold man blir presentert for, og hele poenget med samtalen er å ikke ta noe for gitt, ikke sitte stille og tie om de tingene man ikke forstår. Man skal spørre informanten på andre og flere måter om det som ikke virker innlysende, det man ikke forstår (Fog, 2001).

Et annet problem i forhold til spørsmålene er når man føler at man trår over informantens grenser ved å stille spørsmål som vil belyse det man ønsker å finne ut. Jeg følte ikke på noe tidspunkt at jeg tråkket over noen grenser, informantene mine var veldig åpne og tok selv opp temaer som kanskje andre ville oppfattet som å være på grensen. Det er mulig at man

reflekterer mer over seg selv og sitt liv når man sitter i fengsel, slik at man klarer å snakke åpent om sensitive temaer.

Til slutt må man også være klar over at informanten kan la seg rive med i samtalen og fortelle mer enn han egentlig vil, og intervjueren sitter igjen med en følelse av blottleggelse, det som er fortalt er alt for privat. Det blir da intervjuerens oppgave å beskytte informanten. Mangel på grensesetting fra informantens side gir forskeren lov til noe hun ikke skal ha lov til og som hun ikke skal utnytte. Man har makt som intervjuer til å trenge inn på den andre personen, både på grunnlag av selve samtals karakter og status som forsker (Fog, 2001). Som jeg har vært inne på tidligere så oppfattet jeg mine informanter som veldig åpne og ærlige, og noen ganger kunne de fortelle om ting som lå utenfor mitt tema. En samtale ble veldig følelsesladet, og det kom opp om temaer som ikke var sentrale for min oppgave. Jeg har valgt å ikke bruke dette i oppgaven, fordi det verken er interessant for temaet eller i informantens interesse at jeg bruker det.

Når man sitter med de ferdige utskriftene av materialet har man et monopol på dem i forhold til i intervjusituasjonen. Man blir stilt mellom to krav, å være tro mot forskningsmessige forpliktelser, og omsorg for den personen man har intervjuet (Fog, 2001). Man skal ikke utlevere de man har intervjuet, og fordi min oppgave er bundet av at jeg ikke kan si så mye om de jeg har intervjuet, eller gå inn på enkeltpersoner på grunn av deres krav på anonymitet. Kravet på anonymitet er høyere når man foretar intervjuer av en så sårbar gruppe, og det er derfor ikke et problem å beskytte informantene samtidig som jeg overholder de forskningsmessige forpliktelsene. Man må ta ansvar for det ferdige produktet. Under intervjuet kan informanten fortelle intervjueren at hennes tolkning er helt gal, men hvis man ikke har tatt dette opp så må man stå for sine egne tolkninger. Intervjueren må altså ta ansvaret for både produktets vitenskapelige troverdighet og for hvordan denne troverdigheten står i forhold til en ordentlig og hederlig måte å forholde seg til de personene som har bidratt til undersøkelsen (Fog, 2001).

3.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg gitt en redegjørelse for hvordan jeg har gått fram for å komme fram til mine funn. Metoden er valgt etter hva som ville være mest hensiktsmessig i forhold til relasjonene mellom innsatte. Som jeg ville komme tilbake til i senere kapitler, har de innsatte

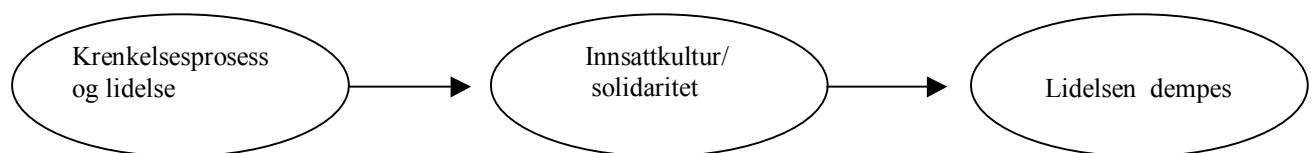
et ønske om å holde deler av deres kultur skjult for de ansatte. Det er derfor grunn til å mene at det å dele ut spørreskjemaer til et større antall innsatte, kunne gitt lite relevante svar, da dette ikke blir like nyansert som et intervju. Det er mulig at heller ikke jeg fikk full innsikt i den kulturen vi finner blant de innsatte gjennom intervjuene, men jeg kunne utarbeide hypoteser som jeg presenterte i teorikapittelet.

4 Innsattkulturen

For å forstå hvordan maktmekanismene utspilles i fengselet må vi ta utgangspunkt i hvordan de innsatte forholder seg til hverandre. I dette kapitlet vil jeg belyse innsattkulturen ut fra Mathiesens, Sykes og Clemmers teorier. Jeg vil komme tilbake til hva slags makt vi finner blant de innsatte og hvordan de bruker den i neste analysekapittel.

4.1 Hvordan oppstår innsattkulturen?

Goffman (1960) og Sykes (1958) tar utgangspunkt i at innsattkulturen oppstår som en følge av lidelser og krenkelser. Goffman (1961) mener den prosessen den innsatte går igjennom når han først kommer inn i fengselet, oppleves veldig krenkende av den innsatte, han blir fratatt alle materielle goder og også sitt eget syn på seg selv. Sykes mener at den lidelsen de opplever ved å være innsperret gir grobunn for solidaritet blant de innsatte. Den krenkelsesprosessen Goffman beskriver er nok mer ekstrem enn den vi finner i norske fengsler. Fra de innsattes side kan det oppfattes som krenkende at de ikke lenger bestemmer over seg selv, de er stengt inne i fengselet og det er regler for hvordan de skal oppføre seg, og dette kan igjen gi en sterk følelse av avmakt. Det er mulig at noen vil oppleve denne prosessen som en nedbryting av selvbilde. I følge Sykes og Goffman kan vi sette opp følgende figur:

Sykes (1958) mener at innsattkulturen er basert i de lidelser som blir påført den innsatte ved å være fengslet. De innsatte i norske fengsler er også påført lidelser når de blir berøvet av sin frihet, dette kommer fram i Hammerlins (1994) tapsliste for innsatte. Gjennom å føle solidaritet til de andre innsatte vil de minske følelsen av mindreverdighet. Gjennom å skape et miljø med likesinnede vil de sannsynligvis føle seg litt sterkere i en underdanig posisjon. Å skjule narkotika for de ansatte krever et samhold blant de innsatte, og det er vanskelig å si om dette samholdet kun er basert på det at de ønsker å skjule noe eller at de også føler de står sterkere når de står sammen. Sykes mener at det oppstår solidaritet blant de innsatte, jeg antar

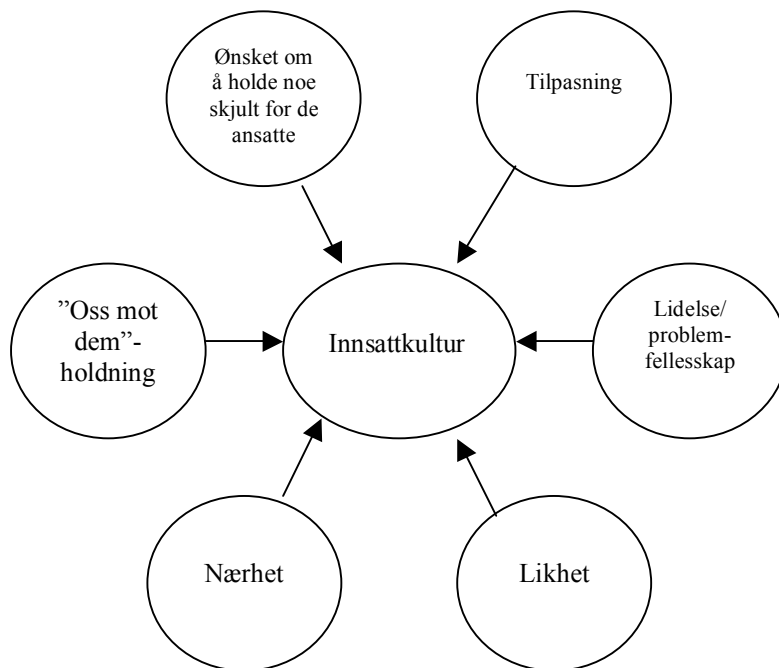
at dette kan variere ut i fra hva slags innsatte som sitter sammen, men det er grunn til å mene at det eksisterer et samhold. Lidelsene man opplever ved å være innesperret i et fengsel kan føles mindre overveldende ved at hver enkelt erkjenner samme følelse hos andre innsatte. Følelsen av å være i samme situasjon og at lidelsen blir opprettholdt av de ansatte medfører at man føler samhold med andre innsatte og fiendskap mot de ansatte. De innsatte i min undersøkelse ga uttrykk for at de var i en vanskelig situasjon, og det kom ofte fram stor misnøye med de ansatte, blant annet at de følte seg dårlig behandlet på urimelig grunnlag. Det var noen ansatte de var veldig fornøyde med, men det gis uttrykk for at de innsatte og ansatte står på hver sin side. Dette medfører at de innsatte ikke ønsker å involvere de ansatte mer enn nødvendig i hva som foregår blant de innsatte. Et felles mål om dette styrker samholdet som i utgangspunktet baseres på lidelse. Så da blir følgende bilde på hvordan innsattkulturen oppstår slik: Lidelse ved tap av godene ved å være frie samfunnsmedlemmer gir en følelse av urettferdighet. De ser at flere er i samme posisjon og føler samhold på grunnlag av dette. Samholdet styrkes av en ”oss mot dem”-holdning mot de ansatte fordi de opplever de ansattes makt som urettferdig og illegitim. De ønsker ikke å involvere de ansatte i hva som foregår blant de innsatte fordi følelsen av at det er ”oss mot dem” som regjerer og de holder derfor handlingene sine innenfor kulturen skjult. Det at de har noe sammen som skal holdes skjult styrker samholdet ytterligere.

Mathiesen (1965) er inspirert av Sverre Lysgaards *Arbeiderkollektivet* (2001, utgitt i 1961) når han setter opp kriterier for at man skal finne solidaritet blant de innsatte. Disse kriteriene er: nærhet, likhet og problemfelleskap. Det er grunn til å mene at disse kriteriene også er med på å skape den innsattkulturen vi finner blant de innsatte. De kan identifisere seg med hverandre, det er mye samvær i fengselet og de har et problemfelleskap i form av at de er stengt inne i fengselet og alt dette innebærer for dem. Mathiesen hevder at nærhet ikke er like mye til stede som blant de innsatte som hos arbeiderne fordi det er så mye gjennomtrekk i fengslene. Jeg vil argumentere mot dette da det er grunn til å mene at innsattkulturen i mange tilfeller henger sammen med den kulturen på utsiden i det kriminelle miljøet og er det vil være nærhet mellom de innsatte uavhengig av gjennomtrekket

For de som er medlemmer av innsattkulturen kan fengselsoppholdet få som konsekvens at de i stedet for å bli sosialisert til samfunnet, blir sosialisert til en kriminell subkultur (Bondeson, 1989). Dette er også poenget til Clemmer da han tar opp prisoneringsprosessen, de innsatte blir sosialisert inn i innsattrollen, det vil si at de lærer seg hvordan innsattkulturen fungerer for

å selv overleve i fengselet. Det er derfor Clemmer mener at fengselet er en forbryterskole, hvis man ikke er inne i det kriminelle miljøet fra før, så lærer man seg det gjennom å sitte i fengsel. I følge Clemmer er det snakk om tilpasning (Clemmer, 1940). De innsatte følger reglene som gjelder i innsattkulturen, som kan være at de deler synet på hvordan man skal oppføre seg, eller av frykt for hva som kan skje hvis de ikke følger reglene. Dette medfører at de nye som kommer inn i fengselet må tilpasse seg denne kulturen hvis de ønsker å komme inn i det sosiale miljøet. De reglene og verdiene vi finner i innsattkulturen gjenspeiler de reglene og verdiene vi finner i det kriminelle miljøet.

Det finnes altså likhetstrekk mellom Clemmer og Sykes teorier og mine funn. Lidelse og tilpasning er med å skape en innsattkultur. I tillegg til dette, vil ønsket om å holde noe skjult for de ansatte også være med på å skape et samhold blant de innsatte. Det at noe holdes skjult er basert i ”oss mot dem”-holdningen mot de ansatte. De ansattes jobb er blant annet å være profesjonelle hjelpere for den innsatte, mens den innsatte ønsker seg venner og vil være mer enn en ”arbeidsoppgave” (Hammerlin og Mathiassen, 2006) og dette kan være med på å forsterke at de innsatte ikke vil ha noe å gjøre med de ansatte. Det er vanskelig å si om vi finner solidaritet blant de innsatte, og dette er et omstridt tema med funn som peker i ulike retninger. Det er uansett grunn til å mene at det eksisterer en form for samhold mellom de innsatte. Følgende faktorer kan være med på å skape en innsattkultur:

4.1.1 Innsattkulturen

I teoridelen kom jeg fram til hypotesen at vi finner en innsattkultur i fengslene, og denne oppstår på grunnlag av de lidelser de innsatte blir utsatt for, kombinert med ønsket om å holde noe skjult for de ansatte. Det de først og fremst ønsker å holde skjult er narkotika, som er et stort problem. Selv om det eksisterer en slik kultur betyr ikke det at alle innsatte er medlemmer av den. De som sannsynligvis ikke er en del av kulturen er:

- De som vil sone i fred og ro.
- De som ikke blir sett på som pålitelige.
- De som har et for nært forhold til de ansatte.
- Tunge rusmisbrukere som til en hver tid vil prioritere rus foran alt annet.
- De sedelighetsdømte, som ingen vil ha noe å gjøre med.

Noen ønsker selv å ikke være en del av kulturen, mens andre ikke er ønsket. Mange av de innsatte har forskjellig syn på kriminalitet, noen har det som en livsstil og ønsker ikke å slutte med dette mens andre har lyst til å komme seg ut av det. Dette vil nok også ha en innvirkning på om man er en del av innsattkulturen og hvilket syn man har på de ansatte. Det er grunn til å mene at de som prioriterer et godt forhold til de ansatte ikke ønsker være en del av innsattkulturen, og de i innsattkulturen vil ikke involvere dem da de er redde for at de kan tyste til de ansatte. De aller fleste gruppene ovenfor, unntatt de sedelighetsdømte får sone i fred og ro uten å bli involvert i innsattkulturen.

Kulturen er hovedsakelig basert på at de innsatte ønsker å holde ting skjult for de ansatte. De ansatte jeg intervjuet mente selv at det foregår mye blant de innsatte som blir holdt skjult for dem. Det de innsatte ønsker å holde skjult for de ansatte er først og fremst narkotika, men også hvordan de forholder seg til hverandre. Problemet med å beskrive innsattkulturen er at de sannsynligvis ønsker å holde det skjult for alle utenforstående også, og at det er mulig jeg ikke fikk fullstendig innsikt

Det er vanskelig for de ansatte å vite alt som skjer mellom de innsatte. Gjennom spørsmålene mine kom det fram at man som innsatt er forsiktig med hvor mye man snakker med de ansatte om personlige ting, man er høflig mot hverandre og snakker om hverdagslige ting, men de fleste innsatte fremhever skillet mellom dem og de ansatte. De ønsker ikke at de ansatte skal få innsikt i deres kriminelle levemåte og heller ikke i miljøet. Man kan ikke ha en lengre

samtale med de ansatte uten at de andre innsatte legger merke til dette. En av de innsatte jeg intervjuet som var ganggutt, en tillitsjobb, fikk høre av de andre innsatte at han ikke skulle snakke så mye med de ansatte som han gjorde, fordi de var redde for at han skulle røpe noe av det de ønsker å holde skjult og at han ikke fortalte dem hva han selv overhørte at de ansatte snakket om. *"(...)Og så mener dem at jeg ikke skal snakke med betjenter og så sier jeg "ja men for faen, sitter dere på jobb og holder kjeft eller?" ikke sant, en hel dag? Gjør de det? "Nei, men altså der er det ikke noen betjenter", men jeg jobber jo bare med betjenter, selvfølgelig snakker jeg om hverdagslig ting, helt naturlige og vanlige ting ikke sant(...)." Det må tas med her at noen innsatte og ansatte har veldig gode forhold. Hvis en innsatt føler at han blir behandlet på en real måte av en ansatt, så er det mulig han vil ta opp personlige problemer med ansatte han har dette forholdet til, men det er veldig lite sannsynlighet for at han vil ta opp noe som har med innsattkulturen å gjøre. Man kan ha et nært forhold til betjentene, men uten å dele sin kunnskap om hva som foregår mellom de innsatte. I slike tilfeller må man forvente at de andre innsatte kan bli litt skeptiske. En hovedgrunn til at de ikke deler noe som har med innsattkulturen å gjøre er at de innsatte ikke kan regne med at de ansatte kan gi dem beskyttelse fra de andre innsatte, siden de ansatte ikke kan passe på den innsatte gjennom hele døgnet. De innsatte forholder seg mer til hverandre enn til de ansatte.*

Av min hypotese om at det er et verdimesig gap mellom de innsatte og de ansatte i forhold til holdningene til narkotika i fengsel, følger at dette kan gi grunnlag til konflikt mellom ansatte og innsatte. For å unngå konfliktene er det viktig for de innsatte å skjule at de har narkotika. Clemmer mener at de innsatte ikke har noe felles mål, men det er grunn til å mene at de innsatte i norske fengsler har som felles mål å holde narkotikaen skjult for de ansatte og at dette preger hvordan de oppfører seg mot hverandre og mot de ansatte. Det verdimesige gapet er grunnleggende for ønsket å holde ting skjult. Det må påpekes her at gapet ikke er basert kun på verdier, men også lover, narkotika er ulovlig. For å holde dette skjult må de innsatte stå sammen mot de ansatte, på denne måten oppstår det et samhold ut i fra verdiene vi finner hos de innsatte.

Innsattkulturen er altså først og fremst basert på ønske om å holde forholdene blant de innsatte skjult kombinert med at man tilpasser seg innsattkulturen og den lidelsen man opplever gjennom frihetsberøvelsen. *"(...)altså alt foregår på en måte bak ryggen på betjentene og det er minimalt vi får greie på. Det må være at noen av de innsatte faktisk forteller om det eller at det er egne observasjoner av ansatte og så legger vi sammen to og to til slutt og så..., ja. Så*

gjør vi noe med det da, men ellers har jeg på følelsen av at mye foregår bak ryggen vår. (...)”

I forhold til hva som holdes skjult er narkotika det mest sentrale fordi dette vil få størst konsekvenser for de innsatte om det oppdages. Det smugles narkotika inn, og det brukes hyppig av de innsatte. Med begrensede midler og tiltak er det vanskelig for de ansatte å holde narkotikaen ute av fengslene. De som distribuerer narkotika i fengselet har et sterkt sosialt nettverk i det kriminelle miljøet. Ved å kunne distribuere narkotika kommer andre innsatte i et slags gjeldsforhold og man kan kreve ulike tjenester og goder fra dem. Når man skylder den som har skaffet deg narkotika, så nytter det ikke å gå til de ansatte med dette. Narkotika blir en av hovedressursene for å komme i maktposisjoner.

Mathiesen kommer fram til andre funn enn meg og konkluderer med at det ikke eksisterer innsattkultur på Ila (1965). Han mener at det mest vanlige er at de innsatte overtar de ansattes normer. Både Clemmer og Sykes fant innsatte som gjorde dette i sine undersøkelser, men dette var heller unntaket enn regelen. Det er grunn til å mene at det har vært en utvikling i det kriminelle miljøet i Norge fra 1960-tallet til i dag. Da Mathiesen foretok sin undersøkelse var ikke narkotikaen en del av kriminalitetsbildet. I dag er narkotika en meget stor del av dette bildet, og dette har forandret mye av kriminaliteten. Økt narkotikakriminalitet går sammen med økt organisert kriminalitet. Min hypotese at de innsatte føler samhold med hverandre hovedsakelig på grunn av at de ønsker å holde narkotika skjult for de ansatte forklarer Mathiesens funn og mine er veldig forskjellige. De innsatte i min undersøkelse har et felles mål og dette kan være en grunn til forskjellen i funnene.

Mathiesen mente at de innsatte følte at de var i en svak forhandlingssituasjon fordi de ikke kunne bidra med noe til systemet. I dag er dette noe annerledes. Resultatet av at det er mye narkotika i norske fengsler, er at det ikke lenger bare er de ansatte som fordeler byrdene og godene, det er også innsatte som i dag har en slik rolle. Det kan være goder i form av materielle ting (mat, tobakk, ekstra utstyr til cella) og det kan være narkotika. Byrdene kan for eksempel være ekskludering og vold i ulike former. Det er også grunn til å mene at mange av de innsatte i dagens samfunn ikke føler seg svake på samme måte som Mathiesen skriver. Gjennom mer organisert kriminalitet kan de få høye posisjoner innenfor det kriminelle miljøet. Det medfører makt over andre og ofte også høye inntekter, noe som gjør at de ikke føler seg svake eller underdanige. Det kan virke som mange innsatte tar stolthet i å være kriminelle. Kriminalitet har også gjennom de siste årene blitt glorifisert gjennom underholdningsbransjen, noe som også kan bidra til å styrke de kriminelles selvfølelse.

4.1.2 Innsatte i et amerikansk fengsel

For å belyse innsattkulturen i Norge, vil jeg bruke et eksempel fra et fengsel i USA med middels sikkerhetsnivå. Grunnen til dette er at kulturen blant de innsatte i USA er tydeligere enn i Norge. Dommene i USA er som regel lengre enn i Norge, det er mye større fengsler og flere innsatte, dette gjør nok at kulturen blant de innsatte er mye klarere.

Dokumentaren fra National Geographic om innsatte i Lebanon-fengselet i Ohio, har sett nærmere på innsattkulturen i et amerikansk fengsel. Det som står sentralt i dette fengselet er beskyttelse, de sterke gir de svake beskyttelse mot tjenester, penger eller gaver. Og hvis de sterke gjør tjenester, gir penger eller gaver til de svake, vil de stå i gjeld til dem som kan bli innkrevd når som helst. De skilte også mellom rovdyr og bytter i fengselet, de sterke ser seg ut de svakeste og utnytter dem for alt det er verdt.

For de innsatte som er på toppen av hierarkiet er det viktig å ha en konstant oversikt, de har ikke tid eller mulighet til å gjøre dette selv, men de har andre innsatte som også observerer for dem. På denne måten kartlegger de hvem de kan utnytte av både innsatte og ansatte, og hvem som kan være potensielle utfordrere. Dette kan ses på i lys av Foucaults (1999) teori om at de innsatte internaliserer de ansattes normer i det panoptiske system, fordi de var eller trodde de var under konstant oppsyn av de ansatte. I et fengsel som dette kan vi kanskje hevde at det er de innsatte som har et konstant oppsyn med hverandre og at de derfor internaliserer de normene som vi finner i innsattkulturen. Represaliene fra misfornøyde innsatte som mener man ikke følger innsattkulturens regler vil sannsynligvis være mer fryktet enn represaliene fra misfornøyde ansatte for at man ikke følger reglene fra fengselets side. Man må tilpasse seg innsattkulturen for å overleve.

Direktøren i fengslet sa at det var så å si umulig å ta lederne for noe, fordi de ikke bryter reglene, det er det andre som gjør for dem. De faktorene som spiller inn på om man får makt er:

- Hvor lang ansiennitet man har i fengslet.
- Hvor voldelig man er.
- Hvilken gruppering og hvor i hierarkiet man er i grupperinger på utsiden.
- Hvor smart man er.

- Hvor sterk man er.
- At man utstråler selvtillit.

Det som er likhetstrekkene mellom det som kom fram i denne dokumentaren og min undersøkelse, er at det er ofte de svake som blir utnyttet av de sterke. Man må lære seg å leve opp til reglene, ellers blir man ansett som svak. Egenskapene til lederne i USA kan finne igjen blant lederne i fengsler i Norge. Det er også snakk om bytting av tjenester og varer mellom de innsatte, og at man kan få en form for beskyttelse eller løfter om vennskap igjen for dette. Man gjør en tjeneste for en leder, og denne lederen vil sørge for at soningen blir lettest mulig. Paradokset er at det mest sannsynlig hadde vært lederen som hadde gjort soningen vanskelig hvis man ikke gjorde som han ba om. Selv om det finnes likhetstrekk mellom de innsatte i amerikanske og norske fengsler er det grunn til å mene at forholdene er mer ekstreme i denne beskrivelsen fra USA.

4.2 De innsattes regler og verdier

Innsattkulturen er basert på regler og verdier, og dette legger grunnlaget for hvordan man skal oppføre seg og bli akseptert. Selv om de innsatte kan være veldig forskjellige er det grunn til å mene at det ligger til grunn noen felles verdier og regler som de fleste innsatte er enige om.

4.2.1 Tysting

Det er en regel i det kriminelle miljøet at man ikke skal tyste på hverandre, dette gjelder både i kontakt med politiet og innenfor murene. Sykes skriver at det å kalle en annen innsatt for tyster er ikke noe man fleiper med, det er den verste beskyldningen man kan komme med. Sykes skiller også mellom de som tyster for å oppnå goder selv og de som tyster for å kvitte seg med konkurransen eller ta hevn for noe (Sykes, 1958). Hva som er årsaken til at noen tyster er uklart, men en som tyster kan forvente seg hard behandling av de andre innsatte, om han så har tystet utenfor eller inne i fengselet. De ansatte og innsatte i min undersøkelse gjorde det klart at tysting var uakseptabelt blant de innsatte. *"(...)Man skal ordne opp alt selv. Det handler ikke bare om tysting, men det er sånn moral som de forholder seg til(...)"*. Det må presiseres at når vi snakker om å tyste, gjelder dette de forholdene de innsatte ønsker å holde skjult for de ansatte. Om man sier i fra til de ansatte om småirritasjoner over andre innsatte, så blir ikke dette definert som tysting. Den som tyster er ikke bare en som ødelegger for en eller flere innsatte, men en som forkaster innsattkulturen til fordel for de ansatte.

De ulike undergruppene innenfor innsattkulturen skal holdes skjult for de ansatte, og derfor er det viktig at de innsatte ikke tyster om forholdene blant de innsatte. Det er risikabelt å tyste fordi de innsatte har en tendens til å finne ut hvem som har sagt hva. Dette er alle klar over, så man vil mest sannsynlig vegre seg for å si i fra til ansatte. Tysting på utsiden av fengselet kan også få konsekvenser inne i fengselet. Det kriminelle miljøet i Norge er såpass lite at de fleste yrkeskriminelle kjenner til hverandre og de finner som regel ut hvem som har tystet til politiet, og disse kan i mange tilfeller forvente seg et oppgjør enten på innsiden eller utsiden av fengselet, alt ettersom hvor de befinner seg.

4.2.2 Rykter

For å opprettholde kulturen er det viktig at de innsatte har oversikt over hva som foregår i fengselet. De innsatte får vite så å si alt uavhengig av avdelinger. Man skulle tro at det var mulig å holde ting som tysting og hva slags dom man sitter for skjult, men det er det som regel ikke. Selv om man ikke skal spørre de andre innsatte hva de sitter for, er dette et veldig vanlig spørsmål, og hvis man lyver er det store muligheter for å bli avslørt. De innsatte kjenner det kriminelle miljøet godt, og har god oversikt over den kriminelle aktiviteten. Hvis de mistenker at en innsatt lyver om sin dom, spør de gjerne om å få se domspapirene, og hvis man ikke viser dem er det det samme som å innrømme at man soner for sedelighet. En ansatt beskriver evnen til å finne ut hva man sitter for slik: *"(...) de har en utrolig evne til å finne ut hva de sitter for. For sånn som sedelighetsforbrytere har en utrolig lav status, de har det jo tøft, og jeg begriper egentlig ikke hvordan de finner det ut."* Selv om de ansatte forsøker å unngå det, så har de innsatte oversikt over det som skjer, og på denne måten blir det lettere for "rovdylene" å plukke ut "byttene" sine.

Reglene og verdiene blant innsatte i norske fengsler er kanskje ikke så tydelige som de vi finner i fengsler i USA, men de er likevel til stede. Det er viktig for de innsatte at de oppfører seg som folk mot hverandre. Så de grunnleggende reglene som også reflekterer verdiene til de innsatte er følgende:

- Man skal ikke tyste
- Man skal ikke omgå sedelighetsdømte
- Man skal ikke snakke for mye med de ansatte
- Man skal generelt sett oppføre seg som folk mot hverandre.

Ut fra min undersøkelse og mine observasjoner følger de fleste disse reglene, uansett om de er medlemmer av innsattkulturen eller ikke.

4.3 Hierarki

Jeg stilte opp hypotesen om at det eksisterer et uformelt hierarki blant de innsatte, og på grunnlag av at det eksisterer et hierarki må noen innsatte ha mer makt enn andre. Et hierarki er pyramideformet, der de få som har makt befinner seg på toppen, de som har mindre makt befinner seg lavere ned i pyramiden, og til slutt, de som ikke har makt i det hele tatt er nederst på pyramiden (Korsnes, Andersen og Brante, 1997). Det hierarkiet vi finner blant de innsatte, er et uformelt hierarki, men det må poengteres at dette også vil variere ut i fra hvilket fengsel man befinner seg i, hvilken avdeling man sitter på og hvilke innsatte som sitter sammen. Det som skiller hierarkiet i et fengsel fra andre hierarkier vi finner ellers i samfunnet, gjerne i form av formelle hierarkier, er at pyramiden ikke fremtrer tydelig for utenforstående. Dette er blant annet fordi de innsatte er fordelt på avdelinger, og disse avdelingene har begrenset kontakt med hverandre slik at det blir vanskelig å få en fullstendig oversikt. En annen grunn til at hierarkiet ikke er tydelig er at de innsatte med makt forsøker å holde dette skjult siden dette kan medføre overflytting eller at man blir holdt ekstra øye med. Hierarkiet er ikke konstant, det forandrer seg i forhold til hvilke innsatte man har i fengselet til hvilke tider. Man kan på et tidspunkt befinne seg høyt oppe i pyramiden, og kommer det en ”storfisk” på avdelingen, vil man falle nedover på pyramiden.

Etter å ha observert hvordan de innsatte forholder seg til hverandre så jeg at oppførselen kunne være veldig forskjellig ut i fra hvilke personer man forholdt seg til. Jeg observerte en gruppe på tre, fire stykker, som ikke var så opptatt av de andre innsatte, men de andre innsatte var opptatt av dem. De var raske til å si fra hvis de mente noe ikke var riktig, og de virket ekskluderende som gruppe, de foretrakk å være sammen i denne lille gruppen. Jeg stilte derfor de ansatte spørsmål om de mente det var en eller flere ledere. *”Ja stort sett en, altså en som står på toppen og så er det klart at han kan ha en to, tre veldig nært rundt seg, så til sammen er de en trio eller en kvartett og så er det de som bestemmer drifta i avdelinga for de innsatte(...)”* Det er ikke alltid tydelig hvem som er på toppen i hierarkiet, da det ofte er en gruppe som bestemmer, og det er vanskelig å peke ut for andre enn de innsatte, hvem av disse igjen som er lederen. Vi kommer nok en gang tilbake til ønsket om å holde forholdene skjult for de ansatte, lederne vil ikke gi seg til kjenne for dette kan resultere i at de blir flyttet til

andre fengsler eller avdelinger. De ansatte mente at selv om de innsatte ønsker å holde forholdene skjult får de en viss ide om hvem som er ledere, men de kan så å si aldri ta dem for noe fordi de ikke bryter reglene.

Det er spenninger mellom aktørene som er plassert på ulike nivåer i hierarkiet. En ansatt hadde eksempel på spenningen mellom en nykommer og en med god posisjon i hierarkiet: ” *Jeg opplevde at en som jeg ikke tror de andre innsatte kjente fra før av, men som var en sånn litt aktiv unggutt, som var veldig sånn psykisk sterk da og hadde..., han hadde trent mye og var litt stor og sånn. Og når han kom til (fengselets navn), det første han gjorde var å se ut han sterkeste som han så, det synes selvfølgelig veldig godt i en luftegård på en måte, det blir litt sånne faste grupperinger. Hvorpå han gikk ut og utfordret den sterkeste ved å sette seg på den faste plassen der, med ryggen til alle de fire som satt ved det bordet, og der satt han hele luftinga. Så da ble det en sånn makt..., nå endte det med at de kom på samme lag på en måte da, faktisk (...)* Og det var jo en unggutt som ønsket å stå fram som en..., ja veldig sterk, og han hadde et langt rulleblad før han kom hit på en måte. Men han hadde aldri vært i det fengslet. Han var fra en annen del av landet så jeg tror ikke de hadde så mye kjennskap til han, men det var veldig tydelig at han ville få en posisjon med en gang. Og at han da gikk for å få det.” De innsatte vet at det er faste plasser i luftegården, og det er ikke vanlig at man utfordrer dette. Det kan altså være vanskelig å bevege seg oppover i hierarkiet og dette er en situasjon som er uvanlig i følge de jeg intervjuet, det er vanskelig å komme i posisjon basert på handlinger på innsiden av fengselet, siden posisjon i fengselet henger sammen med den posisjonen man har på utsiden. En som er høyt oppe i hierarkiet i fengselet er sannsynligvis høyt oppe i hierarkiet i det kriminelle miljøet på utsiden. Selv om de kriminelle sitter i fengsel vil deres posisjon i det kriminelle miljøet som regel følge dem inn i fengselet. De sterke forblir sterke og de svake forblir svake. Dette blir grunnmuren for hierarkiet vi finner blant de innsatte. De ansatte hadde eksempler på innsatte som styrte deler av det kriminelle miljøet mens de satt i fengsel. De sørger for å få beskjeder ut og inn. Dette kan gjøres gjennom andre innsatte eller til og med i noen tilfeller gjennom ansatte.

4.4 Vennskap

Innenfor innsattkulturen er det nærliggende å anta at vi finner vennskap med sterke bånd. De innsatte står sammen, og da er det kanskje stor sannsynlighet for at de fleste også er venner. Bondeson finner i sin undersøkelse at de fleste innsatte får seg venner under

fengselsoppholdet. En overveldende majoritet har minst en god venn, og så mange som en tredjedel har mer enn fem venner (Bondeson, 1989).

De innsatte svarte variert på om det var viktig for dem å ha venner i fengselet. Jeg antok at vennskap blant innsatte kunne fungere som en slags forsikring mot å bli utsatt for vold av de andre innsatte, at man sto sterkere hvis man var med i en gruppe. De fleste innsatte svarte at de hadde en eller et par gode venner i fengselet som de enten kjente fra før av eller hadde blitt kjent med i fengselet. Begrunnelsene for viktigheten av vennskap var noe annerledes enn min antagelse. Følgende grunner kom fram fra de innsatte:

- Greit å ha allierte
- Det gjør soningen lettere, at man kunne snakke om ting som var vanskelig ved soningen som kunne gjøre det psykisk lettere
- Viktig å ha sosiale relasjoner uansett hvor man befant seg.

Vennskap er viktig for de innsatte primært fordi det øker ens egen velferd. I forhold til Sykes (1958) teori om at lidelsen ved å sitte i fengsel medfører at de innsatte føler solidaritet med hverandre, kan vi se på det som at det letter lidelsen og øker velferden ved å ha venner rundt seg, og jeg vil anta at de fleste føler solidaritet med dem man definerer som gode venner og samhold med resten av de innsatte.

Vennskap er ikke like viktig for alle. De som ikke ønsket venner i fengselet begrunnet dette på følgende måte:

- Lei av å kun omgås kriminelle
- Ønsket ikke å snakke om rus, dette gjaldt spesielt for de som ønsket å sone rusfritt.
- Vanskeligere å tilpasse seg et liv uten kriminalitet.

Å skulle tilpasse seg et liv uten kriminalitet kan være vanskelig når man i mange år har levd i en slik kultur der andre spilleregler gjelder, og denne kulturen er den gjeldende i fengselet. De innsatte som ikke ønsker å skaffe seg venner i fengselet på grunnlag av at de ikke lenger ønsker å være kriminelle, kan komme til å overta de ansattes verdier slik Mathiesen beskriver det. Dette er fordi de vet at de ansatte er lovlydige borgere og ved å overta deres verdier er de selv på god vei til et kriminalitetsfritt liv. Disse vil da ikke tilhøre innsattkulturen. Det er vanskelig å si hvor mange innsatte som tenker på denne måten, hvis de tenker slik i det hele tatt, men ut i fra min undersøkelse gjelder det ikke mange.

De ansatte var samstemte i sitt syn på vennskap blant innsatte, de mente det hadde en flyktig karakter og at det som regel var basert på de gode man kunne oppnå ved vennskapet med andre innsatte. Dette bekrefter også det jeg var inne på tidligere at vennskap kan være med på å dempe lidelsen og øke velferden ved å sitte i fengsel. De ansatte mente at et vennskap som har oppstått i fengsel sjeldent ville ha noe lang levetid på utsiden av murene. En av de ansatte sa dette om årsaken til at man ønsker venner i fengselet: *"Og så er det jo det der med den..., mange innsatte som er usikre som helst vil..., som vi var inne på før, som vil ha en venn som står for noe litt..., ja som er sterk eller noe sånn da, sånn at dem har noen å stå sammen med, at det på en måte..., at dem føler at de er med i en gruppering eller noe sånt."* Ofte kan vennskap altså være basert på at man vil føle seg trygg, men også at man føler at man står sterkere sammen med noen enn man gjør alene, det letter lidelsen. Her avviker de ansattes svar fra de innsatte, siden ingen av de innsatte begrunnet vennskapet med ønske om å føle seg trygg slik jeg antok i utgangspunktet. For de innsatte vil det uansett være vanskelig å innrømme at de trenger venner for å føle seg trygg i en kultur som er basert på at man skal ordne opp i sine egne problemer. For de innsatte som ønsker beskyttelse gjennom vennskap, kan det fort resultere i at vennskap blir et maktmiddel hvis en innsatt med makt tar på seg å beskytte en svakere innsatte, vil denne innsatte komme i et gjeldsforhold til den med makt.

Mange av vennskapene i det kriminelle miljøet er av en annen karakter enn det vi ellers er vant til. En av de innsatte ga et godt bilde på dette. I det kriminelle miljøet er det ekstremt viktig å kunne stole på vennene sine, hvis ikke kan man risikere at de tyster på deg og du må inn og sone. Jeg gjengir her litt av det bildet han tegnet: *"... for å si det sånn da, i første omgang så må du ha lojale venner da ikke sant. Altså når jeg sier lojale venner da mener jeg venner som går i døden for deg, som er som dine brødre som du veit du kan stole på. Altså kall det hva du vil, men da har du en plattform ute, du er ikke alene ikke sant. Og jeg syns det betyr..., altså jeg syns det er viktig. Jeg har flere kompisar jeg er så lojale til liksom. Men..., men jeg mener at det bør være sånn hvis man først er kamerater."* Lojaliteten står mer sentralt enn den gjør i de "normale" vennskap, fordi det er så mye mer som avhenger av den når man bryter loven sammen. Hvis en blir tatt og han ikke tyster på de andre kan han forvente seg at de andre tar vare på han og hans familie under soningen.

Det vennskapet man finner på utsiden i det kriminelle miljøet skiller seg fra det på innsiden. Vennskap i fengselet blir ikke tatt så seriøst som på utsiden. Når man soner kan man ikke selv bestemme hvilket fengsel eller hvem man skal sone sammen med. Vennskapene på innsiden

er preget av et ønske om å øke sin egen velferd. Man får noen å snakke med som gjør soningen lettere, eller man ønsker å stå sterkere sammen med andre innsatte enn det man ville gjort alene, men det er lite sannsynlig at det vil oppstå samme type lojalitetsbånd, foruten den lojaliteten som ligger til grunn i innsattkulturen, som vi finner på utsiden.

4.5 Grupperinger

Det eksisterer grupperinger blant de innsatte, da særlig i forhold til hvor man har tilhørighet i det kriminelle miljøet på utsiden. Det faktum at innsatte er underlagt fengselsystemets makt, gir dem god grunn til å gruppere seg (Bondeson, 1989). Clemmer skriver i *The Prison Community* (1940), at på grunn av at de innsatte deler relativt like livserfaringer, at de er stigmatisert på lignende måter og underlagt andres autoritet, så er det nærliggende å anta at man får nære vennskap med hverandre. Han intervjuet 190 innsatte og delte ut spørreskjemaer til 174 andre innsatte og konkluderte med at en femtedel tilhørte grupperinger som kan sammenlignes med primærgrupper i samfunnet på utsiden. For at de innsatte skulle kunne defineres som medlemmer av primærgrupper måtte de svare bekreftende på noen kriterier:

1. Om de tilhørte visse grupper og om de kunne spesifisere hva som kjennetegnet gruppen
2. Om de kunne navngi eller beskrive de andre medlemmene
3. Om gruppen hadde eksistert i mer enn seks måneder
4. Om de innsatte i gruppen hadde i lengre tid delt hemmeligheter og brev
5. Om de refererte til seg selv som vi eller om de var villige til å påta seg skyld for hverandre (Clemmer, 1940).

I min undersøkelse hadde de innsatte liten til ingen kontakt med hverandre og dermed var det også få grupperinger, men de fleste hadde sonet tidligere i større fengsler og fortalte at da hadde det vært mye grupperinger blant de innsatte. Muligheten til å gruppere seg avhenger av:

- Hvor mye de innsatte omgås hverandre
- Hvor mange innsatte som soner i fengselet
- Hvor lange dommer de innsatte i fengselet har
- Hvor mange som har relativt lik bakgrunn i lovbrudd

Altså desto større mulighet til interaksjon med flest mulig og desto lenger man sitter inne, desto større er sjansene for at de innsatte vil gruppere seg, samtidig som de må kunne identifisere seg med hverandre.

Hvordan grupperer så de innsatte seg? Svarene var varierende, men jeg gjengir her noen av faktorene som er med på å bestemme hvem som grupperer seg sammen:

- Innsatte med samme utenlandske opprinnelse
- Noenlunde like lovbrudd som ran, vold, trusler, narkotika, og drap
- Grupperinger med kjente gjenger som Hells Angels og Bandidos.

Det er forskjell på grupperinger som dannes ut i fra hvem som trives sammen og de som er basert på tilhørighet i det kriminelle miljøet. En av de ansatte mente at mønstrene ikke var så fastlåste inne i fengselet som de er på utsiden siden man må forholde seg til mennesker man ikke ville vært sammen med på utsiden.

Innsatte grupperer seg annerledes inne i fengselet fordi valgmulighetene er færre. Det kan være at innsatte som tror de er veldig forskjellige finner ut at de har mye felles, og at mange av dem har sterke personligheter. Det kan da være tilfellet at de finner ut at de har mer å tape på å sette seg opp mot hverandre, og det blir på denne måten skapt allianser. Jeg stilte de ansatte spørsmål om det var vanlig for de innsatte å gruppere seg. En av de ansatte hadde jobbet i et større fengsel og fortalte at det var to grupperinger som sto i mot hverandre på hver sin side, men det var omtrent 10 % av fangepopulasjonen på hver side, det vil si at 80 % ikke var med i disse grupperingene. Det vil nok foregå maktkamper mellom ulike grupperinger i de større fengslene, hvis de ikke bestemmer seg for å stå sammen. I noen tilfeller vil altså de innsatte gruppere seg for å stå sterkere sammen, selv om det er lite sannsynlig at dette ville skjedd på utsiden.

I de fleste fengslene i Norge er det nok vanlig at vi finner grupperinger blant de innsatte. Grupperingene er da som regel basert på at man vil holde seg sammen med og inne med dem man anser som å være mest like en selv. Gjennom grupperingene vil de innsatte stå sterkere mot de svakere innsatte og kanskje også til en viss grad mot systemet. Dette kan vi sammenligne både med Sykes og Clemmer, med hensyn til at de står sammen for å være sterkere og at man må tilpasse seg kulturen, ved å gruppere seg, for å passe inn blant de innsatte. Grupperinger kan da være med å øke de sterke innsattes velferd ved at de kommer i en sterkere maktposisjon.

4.6 Alder

Hva har alder å si i forhold til hierarkiet og maktspillet som foregår blant de innsatte? Alle de innsatte jeg intervjuet var over 35 år med unntak av en, som var 22 år. Og av de som var over 35 år var det kun en som ikke hadde sonet flere ganger for flere forhold. Dette vil si at jeg fikk de eldre innsattes perspektiv på hvordan alder kan ha noe å si for maktforholdene, og det er ikke sikkert at yngre innsatte har det samme perspektivet. Det som var gjennomgående i svarene fra både de innsatte og ansatte var at de yngre var mer usikre på seg selv, og kanskje som en konsekvens av dette, mer opptatt av å holde seg på godsiden med de andre innsatte og dermed bli et lett bytte. Den ene informanten min som var 22 år fortalte at en eldre innsatt hadde tatt han under vingene sine, og etter hvert ville at han skulle smugle narkotika inn i fengselet, noe han nektet å gjøre. Konsekvensen av dette var at den eldre innsatte var sur på han i to uker, og ville ikke snakke med han. Etter dette kom han inn i varmen igjen og ble aldri spurt igjen. Han hadde bevist at han ikke lot seg utnytte eller presses.

De yngre innsatte hadde også en tendens til å se opp til de såkalte statusinnsatte, en ansatt sa at de pleide å "logre" litt for innsatte som er kjent fra media. En innsatt svarte slik på om de yngre var mer opptatt av å skape seg et nettverk i fengselet: *"Ja det spørs jo hva man vil videre, hva man skal drive med om du skal bli..., åssen skal jeg fortelle det? Hvilken vei du skal gå, enten om du skal drive med narkotika, selge narkotika da kan det lønne seg å skaffe seg noen bekjente her. Det er enkelt her å få seg connection som kan skaffe deg store mengder narkotika billig, det får du i fengselet."* De yngre innsatte kan fort skaffe seg et kriminelt nettverk i fengselet, men da må dette være noe de selv ønsker. Det er også større sjanse for at de unge blir utnyttet av de eldre fordi de ikke er kjent med innsattkulturen. Det er dette som er Clemmers (1940) poeng, han mener at man må tilpasse seg kulturen og som ung og uerfaren er det store sjanser for at han blir utnyttet av de eldre innsatte.

Det er grunn til å mene at det er opp til den enkelte innsatte om de ønsker å utvide sin kriminelle krets eller ikke, og at sjansen for at man gjør det er større desto yngre man er. Hammerlin og Kristoffersen (1998) skriver i sin undersøkelse fra Hasselfengselet at de eldre innsatte gjerne blir en slags uformelle ledere blant de innsatte, og det blir naturlig at de kritiserer de yngre innsatte. De eldre innsatte har normalt mer institusjonserfaring og evne til å tilpasse seg institusjonskrav, både i ord og i handling, og det er derfor sjeldent at de eldre innsatte får kritikk for upassende oppførsel. Hammerlin og Kristoffersen påpeker at dette ikke

nødvendigvis betyr at de eldre innsatte lever etter de mål og verdier som anstalten jobber med, det er nok heller en taktisk tilpasning. Hasselfengselet er et åpent fengsel som er rettet mot innsatte med stoffproblemer, og dette kan gi utslag på hvordan de eldre oppfører seg mot de yngre innsatte. Her er det kanskje likhetstrekk med Mathiesens poeng om at man kritiserer de ansatte som ikke følger sine egne prinsipper, men på en litt annen måte. Man kan få kritikk av de eldre for å ikke følge kulturen blant de innsatte, men det kan også være at de yngre får kritikk for å ikke følge fengselets mål og verdier. For yngre innsatte kan innvirkningen fra de eldre innsatte slå to veier, og det kommer an på hva de eldre innsatte ønsker å gjøre, om de vil ha dem på rett spor eller rekruttere dem.

Det er da nærliggende å anta at de som har makt er eldre innsatte. Jeg stilte de innsatte spørsmål om dette. *”Ja altså, hovedsakelig så har jeg vel inntrykk av det, at de er middelaldrende og oppover da. Og så klart så har jo alle de litt sånn yngre, de som er i slutten av 20-åra eller starten av 30-årene, men noe yngre enn det har ikke jeg fått noe spesielt inntrykk av. Hvis det er yngre enn det, da er dem på en måte med på den ene grupperinga og kanskje overvurderer sin egen rolle, men de kan godt være veldig aktive sånn, men at de har den endelige, hva skal jeg si, ja..., det tror jeg ikke. Jeg tror nok det er..., så må en ikke, jeg veit ikke jeg, så må en ikke bli for gammel heller tror jeg. Så man må hele tida hevde sin rett da, for det vil stadig komme yngre eller andre å utfordre den der. Og da må dem si i fra og jeg har vel inntrykk av at dem gjør litt innimellom og.”* Jeg spurte de ansatte om de trodde det var vanlig at de yngre innsatte ønsket å imponere de eldre innsatte som hadde vært i det kriminelle miljøet lenge. *”Ja det har jeg et bestemt inntrykk av at de gjør. Men da snakker jeg om den delen som har et ønske om, tenker jeg, å tilhøre en eller annen gruppering, for det er veldig mange som på en måte vil sone og bli ferdig med det også ikke sant. Men da har du de der som ønsker å komme i en eller annen gruppering som vil imponere enten den ene eller andre sida.”* Så man kan anta at alderen har noe å si for hvordan man posisjonerer seg blant de innsatte, det er nok viktig å kjenne institusjonen godt for å kunne utnytte den på den måten noen innsatte gjør.

Alder er en viktig faktor i maktspillet som foregår blant de innsatte. De yngre innsatte blir i de aller fleste tilfellene ansett som et lett bytte for de eldre innsatte som kjenner systemet godt, samtidig som det er en sjanse for at noen av de eldre innsatte ønsker å hjelpe de yngre med å komme seg vekk fra kriminaliteten.

4.7 Typer av lovbrudd

Jeg har allerede vært inne på hvordan de sedelighetsdømte blir behandlet av de andre innsatte, og det blir derfor nærliggende å anta at hvis man får lav status for et lovbrudd, kan man også få høy status for andre lovbrudd.

Typer av lovbrudd kan ha mye å si for hvordan de andre innsatte behandler hverandre. De innsatte jeg intervjuet satt selv for mange forskjellige lovbruddskategorier. Som en av de innsatte sa, så er det ikke status å bli tatt for lovbruddet, man får høyere status om man kommer seg unna med det, men når man først er tatt gir ulike lovbrudd ulik status. De innsatte deler lovbrudd inn i feil og riktige dommer. Lovbrudd kan også være grunnlag for grupperinger, de som sitter for samme type lovbrudd har en tendens til å gruppere seg, og det kan være grunnlag for vold, hvis man da sitter for "feil" lovbrudd. Lovbruddene gir en pekepinn for hvordan de innsatte ser på hverandre. I mange tilfeller blir man altså vurdert ut i fra lovbrudd og ikke som person.

Noen lovbrudd kan gi innsatte høy status. I intervjuguiden ba jeg de innsatte rangere ulike type lovbrudd etter hva som ga ingen, lav, middels og høy status. Denne rangeringen gjorde ikke saken klar, det var så å si ingen sammenheng mellom hva de innsatte svarte. Det var veldig individuelle svar. En viss enighet var det riktignok om at de som satt for ran, narkotika og drap var eventuelt også de som fikk respekt på grunnlag av lovbrudd, men så igjen kan jo også dette være et spørsmål om de faktisk hadde respekt i miljøet før de begikk lovbruddet, man kan kanskje hevde at en viss type kriminelle begår slike lovbrudd *"Grove ran og sånt gir jo litt prestisje, folk synes det er spennende og tøft på en måte, men det er jo ikke tøft da om du skal se på det med ordentlige øyner da."* Store ran, for eksempel, må planlegges, organiseres og dette krever ressurser. Så man kan kanskje hevde at de som sitter for denne typen lovbrudd er de mest ressurssterke kriminelle og dermed henger dette sammen med at posisjonen på utsiden gjenspeiles på innsiden.

Økonomisk kriminalitet kan gi prestisje, men på en annen måte enn store ran. Noen av de innsatte mente også at det var prestisje med økonomisk kriminalitet, og da særlig hvis de hadde klart å lure staten. Innsatte som sitter for økonomisk kriminalitet skiller seg nok litt fra resten av de innsatte, fordi de gjerne har høyere utdannelse og er ikke en del av det kriminelle miljøet. Det var delte meninger om slike innsatte blant dem jeg intervjuet, noen mente som

sagt at det ga prestisje å begå slike lovbrudd, men det var også en del som mente at økonomiske lovbrøyttere hadde en tendens til å tro at de var bedre enn de andre innsatte. Dette kunne være fordi de mente selv at deres kriminalitet var offerløs, noe en innsatt påpekte at det ikke var, det kunne være like stor påkjenning å bli svindlet for penger som det var å bli ranet. En av de ansatte mente også at økonomiske lovbrøyttere ofte falt litt utenfor det sosiale miljøet i fengselet, kanskje fordi dette er en kultur de ikke kjenner til, og at de ikke har så mye felles med de andre lovbrøytterne. Det blir altså vanskelig for dem å tilpasse seg innsattkulturen, noe de mest sannsynlig ikke ønsker heller. Disse innsatte vil kanskje også være de som overtar de ansattes verdier, rett og slett fordi disse verdiene er mer lik deres egne enn de vi finner i innsattkulturen. De tar avstand fra de kriminelles verdier. En av de innsatte i min undersøkelse passer til denne beskrivelsen, han kritiserte også de ansatte som oppførte seg, etter hans syn, urimelig mot han. Det kan kanskje hevdes at Mathiesens teori passer på de innsatte som ikke deler verdiene vi finner blant de fleste innsatte, og at disse som regel sitter for andre typer lovbrudd enn de yrkeskriminelle.

De som er dømt for økonomisk kriminalitet kan komme i en viss maktposisjon fordi de er flinke til å skrive søknader og lignende. De har altså en ressurs de andre gjerne ønsker. Likevel er det nok sjeldent at en slik maktposisjon fører noen vei for en slik innsatt siden han ikke kjenner det kriminelle miljøet og mest sannsynlig ikke vil være en del av det. Og når han ikke vet hvordan han skal utnytte den potensielle maktposisjonen kan det fort få en omvendt effekt ved at han blir utnyttet gjennom press, siden han ikke bruker sin ressurs som et pressmiddel.

Det som gikk veldig klart fram av svarene til de innsatte, med unntak av en, var at det verste du kunne være dømt for var sedelighet, spesielt pedofili og incest. .” *Altså fengselet er jævlig forsiktig med å sette dem inn her sånn ikke sant. De sender dem jo gjerne på egne avdelinger på Ila eller på Berg så er det egne avdelinger for dem. Altså jeg har opplevd at det har vært to pedoer på huset her, og dem har sklidd unna med et nødsrik. Dem har ikke fått juling altså, dem har sittet 24 timer på cella si, dem er ikke ute og lufter, dem sniker seg ut og henter middagen og går inn igjen liksom. Til dem blir flytta til et annet sted. Dem får juling altså så fort det er mulighet, men det er kameraer i gangene og sånn da så du dem der igjen. Men det skjer altså.*” Det er altså slik at hvis du sitter for ”feil” lovbrudd, så kan dette få store konsekvenser i forhold til de andre innsatte. Sedelighetsdømte stiller altså i en klasse for seg selv. En regel blant de innsatte er at man skal ikke omgås sedelighetsdømte, da spesielt de

som er dømt for pedofili og incest. En av de ansatte sa at det var som om de sonet dobbelt i forhold til de andre, fordi de blir fryst ut og utsatt for vold, psykisk og fysisk av de andre innsatte. De sedelighetsdømte har ikke mulighet til å være en del av denne kulturen fordi ingen av de andre innsatte ønsker å ha noe å gjøre med dem, her er det altså ikke selvalgt. Dette er en regel det er få innsatte som avviker fra, for dette handler også om ære. De ser ikke på de sedelighetsdømte som en del av det kriminelle miljøet og ved å rakke ned på dem styrker de:

- Sin egen selvfølelse av å være en helt annen type kriminell
- Følelsen av samhold i innsattkulturen.
- Sin egen kriminelle identitet, med dette mener jeg at mange innsatte ser på seg selv som yrkeskriminelle, og er til en viss grad stolte av hva de gjør, og de ønsker ikke å settes i samme kategori som sedelighetsdømte.

Dette får store konsekvenser for de sedelighetsdømtes soning, spesielt fordi mange av de innsatte har et behov for å vise hva de syns om disse innsatte.

Jeg vil her gjengi en historie en av de innsatte fortalte meg som illustrerer hvordan han styrker sin egen identitet ved å utøve vold mot en incestdømt innsatt: *"(...) Og så når jeg gikk forbi han så spytta jeg på han, hver gang jeg gikk forbi han. Eller først så sa jeg til han: "at du må få deg en annen jobb, vi vil ikke ha deg her, du skjuler miljøet her sånn og guttene har begynt å knurre her allerede, så du må få deg en annen jobb, vi vil ikke ha deg her". Han hørte ikke etter, han var 60 år tenker jeg, et par og seksti år. Og så spytta jeg på han når jeg gikk forbi han, så reagerte han ikke, han beit sammen tenna. Og så lagde jeg en sånn hengeløkke til han, så gikk jeg bort til han og sa "vær så god, her kan du se hvordan jeg har gjort det og hvis det er noe du ikke skjønner her sånn, så skal jeg fortelle deg hvordan du skal gjøre det, og her har du hvertfall en bruksanvisning, og du kan faktisk overveie hva du kan gjøre med ditt liv ikke sant. Du har ødelagt et liv her nå ikke sant på god vei, datterdatteren din var tre måneder så vi håper ikke hun har noen varige men." Ikke sant. Og etter lunsj så sa jeg til han at "hvis du er her ved dag slutt så tar jeg deg". (...) og da har han incestfyren tatt ett skritt i trappa og så kommer jeg bak han og så sparker jeg han noe av det hardeste jeg kan i korsryggen på han. Så han kommer i en sånn c nedover, ikke sant. I en helvetes fart ned trappa, det var vel kanskje 20 trappetrinn, det var ganske bratt ikke sant. Så var det mur ikke sant, og så var det en sånn plutting, så det var ikke mer enn herifra og bort til veggen ned i bunnen av trappa før neste trapp gikk ned sånn. Og så tok han tak i rekkverket for å prøve å få stoppa farta og det som skjedde da var at han fikk sånn kast, sånn at overkroppen hans fløy*

sånn framover i stedet ikke sant. Og så sprang han med ansiktet rett i muren nede i bunnen av trappa. Ja, han slo seg altså. Men det hadde han jaggu meg fortjent og.” Dette eksempelet illustrerer ikke vold som et maktmiddel, i den sammenheng jeg bruker maktbegrepet i denne oppgaven, men det er vold som kun er ment å skade en annen person. Behandlingen av sedelighetsdømte fra de andre innsatte reflekterer noe av den kulturen vi finner blant de innsatte og det er grunn til å mene at dette ikke er et unikt tilfelle.

Det er vanskelig å oppnå en annen posisjon inne i fengselet enn den man har på utsiden, men det finnes tilfeller der innsatte kommer i posisjon i fengselet selv om de ikke har posisjon på utsiden. Det er nærliggende å anta at lovbrudd kan være med å skape posisjoner for de innsatte. Ut i fra undersøkelsen kommer det flere typer lovbrudd de fleste er enige om skaper posisjoner øverst og nederst i hierarkiet. På topp har vi de som har begått store ran, drap eller narkotikaforbrytelser, og nederst finner vi de sedelighetsdømte og tysterne.

4.8 Respekt

Etter å ha jobbet som betjent fikk jeg inntrykk av at respekt blant innsatte var basert i frykt. De innsatte mente derimot at man hadde en grunnleggende respekt for alle de andre innsatte, så lenge de oppførte seg skikkelig mot hverandre. Om det er riktig å kalle frykt for andre innsatte for respekt, er et godt spørsmål. De innsatte definerer ikke frykt som respekt, og det var kanskje derfor jeg fikk de svarene jeg fikk. Det er vanskelig å si om de innsatte i min undersøkelse baserte respekt for noen av de innsatte på frykt fordi dette er noe de mest sannsynlig ikke ville innrømt uansett. Det må også sies at man kan få respekt basert på at man viser omsorg for de andre innsatte og at man på grunnlag av dette kan komme i en sterk posisjon.

Selv om de innsatte ikke selv innrømmer det, mener de ansatte i min undersøkelse at respekten blant de innsatte ofte kan være basert på frykt, og hva vi kan kalle symbolsk makt. Det at man har en viss holdning og utstråling er symboler som gjør at de innsatte føler respekt, selv om de ikke selv vil innrømme det. En slik holdning kan være basert på at man er en karismatisk leder eller også at man har andre ressurser som gjør at man har en slik utstråling. En av de ansatte satte ord på den type respekt jeg antok at man ville finne i fengselet og i det kriminelle miljøet: *”Respekt..., altså respekt i våres liv og deres er veldig forskjellig. I deres liv så handler det veldig mye om vold, om å kreve og om å gå den veien.*

Og hvis en driver med sånn virksomhet ute hvor han presser folk og krever ikke sant da får han på en måte respekt også. Som er et feil begrep, eller ordet respekt skal ikke bli brukt her. Det er sånn det begrepet ofte blir brukt i dette miljøet.”

Å innrømme at man frykter noen i det kriminelle miljøet kan ofte bli sett på som et svakhetstegn, innsattkulturen er også en machokultur der man ordner opp i sine egne problemer uten å involvere de ansatte. Dette blir også en del av det at man ønsker å holde ting skjult for de ansatte. På spørsmål om de innsatte fryktet noen svarte samtlige nei, men hvis det var snakk om utilregnelige innsatte på avdelingen, som man visste kunne bli voldelige uten åpenbar grunn, så ville man trå litt mer varsomt. Det er vanskelig å belyse frykt blant de innsatte fordi de ville sannsynligvis ikke innrømme det uansett.

Respekt kan også gå på hva slags holdning den innsatte har. *”Ellers så har du mange som får respekt på grunn av holdning. At du går veldig litt sånn rakrygga og den typiske mannsgreia litt ut med arma, mer enn du må kanskje. Så hvis du har det sammen med at du løfter litt tungt og ser ut som du er sterk så skaper det respekt, sånn umiddelbart helt av seg selv liksom. Faktisk. Så det ser vi veldig godt at det kan jo være folk som er..., ja, som det ikke hadde vært noe å ha respekt for, men på grunn av utseende bare har det.”*

Ut i fra hva informantene i min undersøkelse svarte, var det normalt at man handlet på måter man ellers ikke ville ha gjort for å sette seg i respekt. Og her motstrider svarene deres med at respekt ikke var basert i frykt siden de fleste brukte midler som vold for å gjenvinne respekt og det er nærliggende å anta at man begår slike handlinger for at andre innsatte skal frykte deg såpass at de ikke utfordrer deg. *”På (fengsel) for eksempel så var det mange som sa at når dagen er over så skal jeg ta han og han, skal gjøre det og det ikke sant og det er sånn tunnel som går under jorda, og noen steder, for eksempel der trappa går ned, der er det ikke kameraer, men så fort du kommer ut av den lille trappa igjen så er det kameraer ikke sant. Steder som vi kalte for frimerker da. Og så var det faktisk to hendelser da som jeg måtte gjøre for å få respekten tilbake igjen. Og det var Knut som slo meg hver morgen i ryggen og tok tobakkspakka mi, og sa ”god morgen, Erik” og så rulla han seg en røyk uten å spørre. Og til slutt så sa jeg til han at ”Knut, nå gir du faen i å slå meg i ryggen og du gir faen i å ta tobakkspakka mi. Gjør du det her en gang til nå, så tar jeg deg”. Så gikk det to tre dager som han ikke gjorde det og så kommer tredje dagen tror jeg at det var, jeg satt og sydde da, produksjon, arbeidsklær og sånn da ikke sant, og så smalt det i ryggen på meg igjen og så var*

det "God morgen Erik", og så tok han røykpakka mi og så sa jeg: "Knut, når dagen er over så må jeg snakke med deg. Jeg sa det til deg at du ikke en gang skulle tenke navnet mitt, jeg sa at du skulle slutte å snakke til meg, du bør ikke si Erik mer, du skal faen ikke tenke det en gang", sa jeg. "Nå holder du deg vekk fra meg, jeg orker ikke det greiene her". Så når jeg hadde sagt det til han så måtte jeg stå for orda mine (...). På vei fra jobb så gikk jeg med hånda nedi der sånn da, og så og passa jeg på å gå foran han ned trappa, og det var jo ganske vågalt egentlig da. Og gå foran han siden jeg hadde utfordret han allerede da. Da vil du gjerne holde deg bak han ikke sant. Men jeg passa på å gå foran i stedet, og når vi kom til det frimerket, så snudde jeg meg til han og sa: "Du må lære deg å gå stille i dørene" (...). Så klaska jeg til han noe så veldig altså så han, så han gikk rett på V og måtte hvile seg litt da, ikke sant. Jeg sa til fengselspolitiet at jeg..., han hadde misforstått hele opplegget for han..., jeg sto ved siden av han som slo, så hvis Knut tror at det var jeg som slo så er det feil, sa jeg. Han blåste meg, ikke sant." Selv om det var få innsatte i min undersøkelse som faktisk hadde gjort noe spesielt for å sette seg i respekt, så ga de meg grunn til å anta at dette var vanlig blant innsatte. Det er viktig at man ikke framstår som svak, for da blir man et lett bytte, så i noen tilfeller må de gjøre ekstreme handlinger for å komme i posisjon eller gjenvinne posisjon. Her kan vi igjen se på prisoneringsprosessen, man gjør ting for å tilpasse seg miljøet, for å bli sett på som sterk og ikke svak.

Blant de innsatte kan vi si at vi finner flere former for respekt:

1. Respekt basert på at man ser på hverandre som medmennesker
2. Respekt basert på styrke, enten fysisk eller psykisk
3. Respekt for beryktede innsatte, som også kan være basert på frykt.

Siden det er meget viktig for de innsatte å ikke framstå som svake, må de i noen tilfeller vise seg som sterke enten fysisk eller psykisk, for å unngå å bli bytter for de sterkere. Hvis man klarer å sette seg i respekt på denne måten er det gode sjanser for at de får en god posisjon blant de andre innsatte og man kan selv utnytte andre innsatte.

4.9 "Statusinnsatte"

"Statusinnsatte" har lettere for å komme i maktposisjoner enn andre innsatte. De som blir definert som "statusinnsatte" er i følge de ansatte, innsatte som har mye makt blant de andre innsatte, på grunnlag av at de er kjent fra media eller at de har et rykte innen det kriminelle

miljøet som gjør at andre respekterer dem, og kanskje til en viss grad frykter dem. Så ved å ha et godt rykte kan man lettere komme i en god posisjon blant de innsatte.

Det er vanlig at en del innsatte ser opp til innsatte som er beryktede. Da jeg stilte de innsatte spørsmål om de så opp til noen i fengselet, svarte alle at det gjorde de ikke, men så igjen så kan dette være vanskelig å innrømme. Flere av de innsatte mente at selv om de selv ikke så opp til ”statusinnsatte” så trodde de at flere av de yngre antakeligvis gjorde det. Den innsatte på 22 år svarte dette på spørsmålet: ” *Det er jo kjendiskriminelle her, men jeg vet ikke..., det er såpass lite fellesskap og du er såpass lite sammen med de da. Men du syns det er spennende og høre på de prate og..., folk flest hører på de da på en måte, de syns det er interessant og spennende og sånt noe.* ” Jeg stilte også samme spørsmål til de ansatte, og de mente at hvis det var en ”statusinnsatt” i et fengsel ville de aller fleste vise respekt for denne personen, uansett alder. De mente at det var få eller ingen som ville ta mot til seg og utfordre denne personens posisjon i fengselet. Det mest vanlige er da altså at de yngre har en tendens til å se mer opp til de ”statusinnsatte”, samtidig som det også er mulig de eldre gjør det selv om de ikke vil innrømme det.

Jeg antar at de innsatte viser respekt for de ”statusinnsatte” ikke bare for å unngå problemer i fengselet, men også med tanke på at det er en fordel å være på godfot med disse personene som er sentrale i det kriminelle miljøet på utsiden også, fordi dette kan få konsekvenser også etter endt soning enten i positiv eller negativ forstand.

4.10 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg sett på mulige forklaringer på hvordan innsattkulturen oppstår og hvilke mekanismer vi finner innenfor kulturen. Innsattkulturen oppstår på grunnlag av interaksjon med en kombinasjon mellom ønsket om å holde narkotika skjult og at man opplever lidelse ved frihetsberøvelsen som alle innsatte kan kjenne seg igjen i. Det er også en mulighet for at de føler seg urimelig behandlet og at enigheten om dette medfører et verdimeessig gap mellom de ansatte og de innsatte, og at de innsatte dermed vil involvere de ansatte minst mulig i relasjonene mellom de innsatte. Det oppstår en ”oss mot dem”-mentalitet. Innsattkulturen vil variere ut i fra ulike relasjoner og gruppedannelser, men det er grunn til å mene at en det er noen grunnleggende holdninger, verdier og regler blant de som

ønsker å være en del av innsattkulturen, samtidig som de fleste følger de uskrevne reglene uansett om de er en del av kulturen eller ikke.

Det viktigste elementet i innsattkulturen er behovet for å holde narkotika skjult for de ansatte. Majoriteten av de innsatte har interesse av at dette holdes skjult enten om det er fordi de selv bruker det eller distribuerer det, eller at de ikke tør å bryte med innsattkulturen selv om de ikke er en del av den. Her har de innsatte en felles interesse som er med på å skape et samhold mellom dem.

De som har tilgang på narkotika og mulighet til å distribuere det, har det som regel på grunn av et sterkt sosialt nettverk i det kriminelle miljøet. En sterk posisjon på utsiden vil med stor sannsynlighet gjenspeiles inne i fengselet. Kulturen på innsiden og utsiden er tett knyttet sammen, og det er uvanlig at noen posisjonerer seg i fengsel på grunn av handlinger i fengselet. De som har ressurser i form av narkotika vil som regel befinne seg høyt oppe i hierarkiet, og disse ressursene er da basert på sosialt nettverk og det ryktet man har som kriminell. Nederst i hierarkiet finner vi de sedelighetsdømte og de som er stemplet som tystere.

Grupperinger henger ofte sammen med hvor man befinner seg i hierarkiet, det kan virke som det er basert på "like barn leker best"-prinsippet, der de som har begått samme type lovbrudd trives best sammen. Innenfor grupperingene oppstår vennskap, og vennskap oppstår utenom grupperinger og, men disse vennskapene kan ikke sammenlignes med dem vi finner på utsiden i det kriminelle miljøet. På utsiden er lojalitet ekstremt viktig, mens på innsiden blir vennskapene karakterisert som flyktige og basert på nytteverdi i fengselshverdagen. Det er sjeldent tilfellet at slike vennskap varer etter endt soning. I fengselet blir man som regel definert som svak eller sterk, og dette er basert på posisjonene man har på utsiden i det kriminelle miljøet. Det er ofte slik at yngre, uerfarne innsatte blir lette bytter for de rutinerne kriminelle, og de kan på denne måten bli utnyttet til å gjøre tjenester eller gi fra seg goder.

5 Makt blant innsatte

I forrige kapittel gikk jeg inn på den kulturen vi finner i fengselet og de verdiene de innsatte har innenfor denne kulturen. Det er viktig å ha dette som et grunnlag for å forstå maktforholdene. I dette kapittelet skal jeg gå nærmere inn på selve makten vi finner blant de innsatte, hvordan de bruker den, hvilke midler de bruker for å få makt og hva de ønsker å oppnå. Siden maktutøvelse blant innsatte er et problem for både de innsatte og ansatte, vil jeg til sist i dette kapitelet vil jeg se på mulige tiltak for å forhindre maktutøvelse.

5.1 Maktens innhold

Jeg definerte makt for de innsatte som at man kunne få andre til å gjøre noe de ellers ikke ville ha gjort i en gitt situasjon, for selv å oppnå sine mål. De fleste innsatte og alle de ansatte mente at det var noen innsatte som hadde denne typen makt. De brukte den makten de hadde til å få andre innsatte til å gi fra seg goder som for eksempel barbermaskiner, sko, klær, tobakk og andre lignende ting. De brukte også makten til å få andre innsatte til å utføre tjenester som å smugle narkotika, oppbevare narkotika, utføre fysisk eller psykisk vold mot andre innsatte. En del av disse tjenestene eller godene kan høres bagatellmessige ut, men i fengselet har innsatte liten tilgang på slike goder, slik at de får stor betydning både for den som får dem og dem som må gi dem. I tillegg til denne typen makt finner vi makt som er basert på evnen til å realisere sine interesser og denne typen makt går ikke på bekostning av andre innsatte.

I fengselet skjer det ikke en konstant utøvelse av makt blant de innsatte, men muligheten for å utøve makt ligger til grunn for mange av handlingene. Man kan true noen til å gjøre noe uten å måtte leve opp til truslene, og så lenge de vet hva man er i stand til å gjøre, holder det ofte med trusler. I følge de innsatte og ansatte er det ikke vanlig med fysisk vold, som maktmiddel, så vi må se på hvilke andre pressmidler som brukes. Det må her tas i betraktningen at noen innsatte sannsynligvis ønsker å gjøre en innsatt med makt tjenester, fordi han vil komme inn i varmen og da er det et resultat av makt fordi det er snakk om indirekte påvirkning. De innsatte som ikke gjør tjenestene frivillig, blir mest sannsynlig presset til å gjøre det. Presset går som regel ikke på fysisk vold direkte på den innsatte. De kan true med vold mot familiemedlemmer, samtidig som den innsatte vet at de med makt sannsynligvis har et godt sosialt nettverk på utsiden, slik at oppgjør kan komme etter soning, og da er det ikke lenger risikabelt å utføre fysisk vold på samme måten som i fengselet med konstant overvåkning.

Det at man vet hva en innsatt med makt er i stand til å gjøre kan både ha direkte og indirekte innvirkning på de andre innsatte. Det blir sjeldent snakket om, men tas med i vurderingen når beslutninger skal tas. Det er også mulig at de innsatte statuerer eksempler ved å utøve fysisk vold mot en innsatt og så vil de andre innsatte frykte den som har gjort dette. For de innsatte med makt er det viktig å leve opp til ryktet sitt, og det behøver ikke å bety at man må banke opp noen hele tiden, så lenge de andre vet hva man er i stand til eller også hva slags kriminelt miljø denne innsatte kommer i fra.

Vi kan dele de innsatte inn i følgende grupper når det kommer til utøvelse av makt:

- Innsatte som har makt.
- Innsatte som blir utnyttet gjennom press, løfter eller trusler (direkte påvirkning), forutsatt at pressmidlene er troverdige.
- Innsatte som frivillig lar seg utnytte i håp om selv å oppnå goder gjennom de med makt (indirekte påvirkning).
- Innsatte som ikke utøver makt eller blir utnyttet av de som har makt, en nøytral gruppe som vanligvis befinner seg utenfor innsattkulturen.
- Innsatte som ikke lar seg påvirke eller utnytte.

Den første gruppen er de som bruker andre innsatte for å selv oppnå goder eller de som bruker makten kun til å realisere sine og andres ønsker. Den andre gruppen er de innsatte som blir presset til å gjøre tjenester og gi fra seg goder ved at de blir truet med for eksempel fysisk vold, presset på ulike måter eller at de blir gitt løfter om beskyttelse. Dette skjer da altså gjennom direkte påvirkning. Som jeg har vært inne på i beskrivelsen av et amerikansk fengsel, gir noen av de innsatte fra seg goder til andre innsatte som lover dem beskyttelse, ofte er denne beskyttelsen egentlig beskyttelse fra de som tilbyr den, siden det er stor sannsynlighet for at det er de selv som ville gitt dem en vanskelig tid under soningen hvis de nekter. Den tredje gruppen innsatte gjør de samme tjenestene og gir fra seg de samme godene, men i håp om å for eksempel bli godtatt av de med makt. Dette blir da indirekte påvirkning. De innsatte med makt kan for eksempel gi dem løfter om beskyttelse og vennskap. Selv om de selv mener de gjør det frivillig er det mulig at de ville befunnet seg i gruppe to om de ikke gjorde det. Dette kan gi den innsatte en følelse av tilhørighet, selv om man i de fleste tilfeller blir utnyttet av de som har makt. Den fjerde gruppen er innsatte som frivillig eller ufrivillig

holder seg utenfor innsattkulturen. Den siste gruppen er de som ikke lar seg påvirke eller utnytte og som er en del av innsattkulturen.

5.2 Makten er relasjonell

Makten er ikke konstant, den er relasjonell, det vil si at den er avhengig av hvem som omgås, og ikke minst da hvem som sitter på avdeling med hvem og på hvilket tidspunkt. Det kan gå lengre perioder der det ikke blir utøvd makt blant de innsatte, avdelingene oppfattes som fredelige. Poenget er at makt blant de innsatte er ikke til stede til en hver tid, den gjør seg gjeldende i gitte situasjoner og med gitte mennesker, som Engelstad skriver, så er ikke makt noe man kan ta fram og legge bort. Den er avhengig av situasjoner og relasjoner. Det er derfor grunn til å anta at oppfatningene av makt blant innsatte kan variere en del fra innsatt til innsatt, siden det er mulig at de har sonet i fengsler og på avdelinger der makt ikke har blitt utøvd. Som jeg har vært inne på tidligere så eksisterer det et hierarki blant de innsatte, men hierarkiet kan også variere i klarhet og styrke av samme årsaker som makten kan variere. Det er grunn til å mene at det er vanligere å finne hierarkier og makt blant innsatte, enn at det ikke er til stede i det hele tatt.

De fleste i min undersøkelse mente altså at vi finner makt blant innsatte, men det var to innsatte som mente at det ikke eksisterte makt i det hele tatt. Makten er altså ikke konstant og heller ikke til stede til enhver tid. Soningsforholdene fra fengsel til fengsel kan være veldig forskjellige, og i det fengselet jeg foretok intervjuene virket det som at hierarkiet ikke var så synlig som det kan være i andre fengsler. Dette ble begrunnet med at fengselet var mellomstort, mye gjennomtrekk, relativt mange som sonet for narkotika og mye isolasjon av de innsatte. Dette fengselet blir sett på som tungt å sone i fordi de innsatte er isolert de fleste timene av døgnet og luftegården er dårligere enn i andre fengsler. Dette medfører mindre interaksjon blant de innsatte og dermed også mindre mulighet til å utøve makt. Den ene innsatte som mente at det ikke fantes et makthierarki blant de innsatte hadde også sonet i større fengsler, så årsaken til at han svarte som han gjorde må være påvirket av andre faktorer enn soningsforholdene i de ulike fengslene. Slike faktorer kan være at innsatte på eget initiativ velger å melde seg ut av innsattkulturen, man er ikke en del av samholdet blant de innsatte, og dette kan være en grunn til at noen innsatte opplever at det ikke eksisterer maktforhold, rett og slett fordi de ikke er en del av kulturen. En annen grunn kan være at de som sitter med makten ikke er interessert i å involvere seg med misbrukere, som har et rykte på seg for å være

upålitelige og kun opptatt av å skaffe seg rusmidler, og på denne måten vil de også være ekskludert fra makthierarkiet.

Det er grunn til å mene at de som sitter med makt er mest interessert i de innsatte som kan gi dem noe, gjennom materielle ting og tjenester. Hvis de oppfatter en annen innsatt som veldig ressurs svak (med ressurs svak mener jeg her at man har lite tilgang på materielle goder, andre kan være ressurs svake med hensyn til sosialt nettverk i det kriminelle miljøet og blir på denne måten et attraktivt bytte for innsatte med makt) så vil de nok ikke forsøke å utnytte denne innsatte, fordi det eventuelle utbyttet vil være lite. Det samme kan være tilfellet med de innsatte som er ressurssterke i form av utdanning og intelligens, da de kanskje ikke vil bite på de samme agnene fordi de ikke er interessert i en posisjon i det kriminelle miljøet eller at de rett og slett ikke følger de samme kodene. Det er grunn til å mene at det er en forutsetning at man er en del av innsattkulturen for at man også er en del av maktspillet.

5.3 Hvem blir utnyttet?

De som blir utnyttet kan altså deles inn i to grupper: de som lar seg presse og de som gjør det frivillig i håp om goder. Det er lite sannsynlig at løfter om posisjon og vennskap er reelt for de som blir utnyttet frivillig, og det er små sjanser for at man kan klatre oppover pyramiden på dette grunnlaget, selv om det er en baktanke når de handler som de gjør. For å komme opp i hierarkiet er man nødt til å vise at man har en sterk personlighet som i de fleste tilfeller kommer fra den posisjonen man har på utsiden i det kriminelle miljøet. Det at man kan få gjennom sin vilje avgjøres av to faktorer:

1. Hvor troverdig pressmidlene er, her er også tidsaspektet sentralt, truslene eller løftene kan utføres nå eller ved senere tidspunkt.
2. Hvilke ressurser man har til å gjennomføre truslene.

Hvor sterkt press som blir utøvd for å få noen til å gi fra seg ting eller gjøre tjenester kan variere mye, noen gjør det frivillig i håp om å komme i bedre posisjon, men kan etter hvert bli presset til å fortsette, mens andre blir presset fra første stund.

For å kunne utøve makt, må man finne de innsatte som lett kan utnyttes. Som de innsatte var inne på, er det ofte slik at alder er en faktor her. Hvis man er ung og uerfaren er det nok store muligheter for at man blir utnyttet av de innsatte som kjenner systemet godt. De rutinerte

innsatte kan sette krav til de uerfarne innsatte, og de tror da at dette er ting de må gjøre for å tilpasse seg miljøet. Den yngste innsatte i min undersøkelse fortalte at han var blitt bedt om å smugle inn narkotika, og når han nektet å gjøre det, så ble lederen som hadde bedt han om det, sur og ville ikke snakke med han på to uker. *”De er litt grinete og det er vanskelig å snakke med dem og sånne ting, men det bryr meg ikke på en måte. For jeg tenker på meg selv, og det sier jeg også. Jeg har lyst til å slippe ut på prøve, jeg har ikke interesse av å sitte på den prøvetida bare for å gi deg stoff. Det går utover meg liksom, det skjønner de vel etter en ukes tid ikke sant.”* Dette viser at man bruker utfrysning for å få gjennom viljen sin. Det at denne innsatte holdt ut denne perioden, gjorde nok at han ikke ble sett på som svak, han klarte å stå i mot, og ble da etter hvert akseptert som en man ikke kunne presse til å gjøre ting. Man må altså vise seg som sterk når man blir satt på prøve av de innsatte med makt. Hvis han derimot hadde syntes utfrysningen var såpass ubehagelig at han hadde gitt etter, så ville han mest sannsynlig bli utnyttet flere ganger og på forskjellige måter.

De som blir utnyttet er de som ikke klarer å stå i mot presset fra de som har makt eller det er de innsatte som forsøker å gjøre de med makt til lags gjennom de samme midlene de som blir presset bruker. Resultatet for de innsatte med makt blir det samme, økt velferd.

5.4 Hvem har makt?

Som jeg har vært inne på med hensyn til innsattkulturen, så er det et ønske om å holde relasjonene blant de innsatte skjult for de ansatte. Likevel vil de ansatte ha en god oversikt over relasjonene mellom de innsatte. En av de ansatte mente at det kunne han se ut i fra hvor ofte de andre innsatte snakket til en med makt. I følge de ansatte vil en innsatt med makt befinne seg ofte ute på avdelingen, der det er åpne avdelinger, og alle vil gjerne snakke med han. En ansatt beskriver det slik: *”... Og viser at du er litt sterk sånn, da har vel det en tendens at..., det er de typene som ikke går så veldig stille i gangene og så gjør dem det på en veldig sånn ordentlig og rolig måte likevel, sånn at det er vanskelig for de som jobber der å ta dem på det. Men det merker du veldig når du møter folk at dem utstråler en sånn aura av..., hva skal jeg si, at de virker utad sterke da, psykisk sterke. Og ofte så ser dem ikke så puslete ut heller. Det er noe med det og. Så de viser litt sånn autoritet. Så hvis du har et navn eller et rykte som går foran deg så er det mange svake i fengselet som gjør at det er veldig lett for dem å få det som de vil liksom.”*

De innsatte på sin side hadde vanskeligheter med å gi noe klart svar på hvem som hadde makt. Jeg stilte derfor spørsmålet *"Hvordan mener du at makt vises? Hvordan kan du se at en innsatt har makt?"* Det var mange av de innsatte som ikke klarte å svare på dette, men jeg gjengir her to av svarene som kan gi et bilde på deres oppfatning: *"Det ser man på den måten i luftinga at..., "rull en røyk til meg", "få en sigarett av deg". Han har liksom sånn noen disipler rundt seg. Som deler det siste, siste dem har med seg."*

"Ja og utstråling og selvsikkerheten, og så kommer det kanskje litt an på størrelsen og fysikken opp i alt dette her. Det blir en sånn sammenblanding på en måte. Men også hvordan de behandler betjenter." Det er mulig at de innsatte kjente igjen de som har makt på andre måter, som de ikke delte med meg. Jeg stilte derfor spørsmålet på en litt annen måte ved å spørre hvis de var helt nye på en avdeling, hvordan kunne de da se hvem de burde holde seg inne med? Mange av de innsatte svarte at det kunne man se på oppførselen til de andre innsatte, hvem de gikk inn på cella til, den som fikk mest besøk av de andre innsatte var også mest sannsynlig lederen på avdelingen. *"Jeg ville sett..., det første jeg ville sett det på, eller hørt det på, det var at de som ser opp til vedkomne leder ville komme til meg som var ny og fortelle at han og han må du holde deg inne med. Han har gjort sånn og sånn. Og her er det han som bestemmer. Uten at jeg ville tatt hensyn til det overhodet. Jeg bryr meg overhodet ikke om det."* De innsatte ser altså hvem som har makt ut i fra hvordan de innsatte rundt dem oppfører seg samtidig som det er snakk om hvilke signaler de sender ut. Det er mulig at det også er andre faktorer som spiller inn, men dette er i tilfellet ting som ikke kom opp i intervjuene.

Direktøren i dokumentaren om fengsel i USA mente at de innsatte som har makt som regel er mønsterinnsatte. Det at de har makt, medfører at andre løper risikoen for dem, og at det er vanskelig for de ansatte å forhindre maktutøvelsen. Dette kom også fram i intervjuene av de ansatte. Også norske fengsler er de innsatte med makt er som regel mønsterinnsatte, og på denne måten kommer de på avdelinger der det er mye fellesskap, og de blir også ofte arbeidsplassert. De får da god tilgang til andre innsatte, og dermed også bedre mulighet til å utøve makt.

De innsatte med makt vil i det lengste unngå handlinger som innebærer risiko for at de ansatte kan få beviser for makthandlinger. De ansatte påpekte at de vet hvem det er som har makt, men så lenge de ikke gjør noe galt man kan sette fingeren på, må man følge reglene om at de

som oppfører seg bra får også visse goder. ”... de er ofte sånne såkalte mønsterfanger da, så du kan si det er lite problemer med dem, eller dem gjør ofte det de skal, men de har ofte en finger med i spillet så dem befinner seg ofte på sånne strategiske punkter i fengselet. Hvor dem da møter mange andre innsatte, hvor dem har mulighet til det på en måte hver dag.”

De innsatte med makt øker derfor sin velferd gjennom andre innsatte og gjennom fengselet ved god oppførsel, som også gir goder.

5.5 Ledere

Clemmers bok *The Prison Community* kom ut i 1940, og det er klart at mye i hans undersøkelse av ledere er uaktuelt for min oppgave siden den er såpass gammel, og mye av kriminalitetsbildet er forandret både i USA og Norge siden den tid. Likevel finner jeg en del av det han skriver om lederskap relevant for min oppgave fordi mekanismene er på mange måter de samme.

Uansett hvor mennesker lever sammen så vil det være ledere og de som følger lederne, noen er dominerende og andre underkastende. Lederskap er resultatet av relasjoner mellom mennesker, og de eksisterer som en funksjon i en gruppe. Clemmer skriver at studier av lederskap er komplekse i fengselssamfunn fordi oppførselen til de innsatte er kontrollert av lover og regler. I tillegg til dette er populasjonen blant de innsatte ofte i forandring, det kommer nye innsatte til og andre blir løslatt. De som ble definert som ledere i Clemmers undersøkelse var de som hadde innflytelse på holdningen og oppførselen til de andre innsatte, og som viser veien enten gjennom handlinger eller gjennom sitt rykte av begåtte handlinger. Han er den som blir sentrum for gruppen. Clemmer mener at det er umulig å gi en presis definisjon på en leder blant de innsatte på grunn av alle de ulike situasjonene en leder fungerer i (Clemmer, 1940). Dette er også aktuelt i min oppgave siden de innsatte og ansatte ikke kunne gi meg en spesifikk beskrivelse av hva som kjennetegner ledere i fengselet. Dette kan også være på grunn av at det ikke eksisterer spesifikke kjennetegn. Likevel kom de innsatte og ansatte fram til en del likhetstrekk når de beskrev hvordan de kunne se hvem som var ledere. Her er likhetstrekkene:

- Rak i ryggen.
- Fysisk og psykisk sterk.
- Utstråler autoritet.

- Sier i fra om hva han mener både til innsatte og ansatte.
- Hyggelig mot ansatte.
- Mønsterinnsatt.
- Høy posisjon i det kriminelle miljøet på utsiden.

Bondeson fant i sin undersøkelse at de karakteristikkene som beskrev en leder best, i følge de innsatte, var de som hadde vært i det aktuelle fengselet eller andre fengsler i en lengre periode og de med lang kriminell karriere (Bondeson, 1989). Det kom ikke fram fra de innsatte eller ansatte at det var en karakteristikk at man hadde sittet lenge inne, men hvis man har en høy posisjon i det kriminelle miljøet på utsiden vil dette som regel bety at man har en lang kriminell karriere bak seg.

I følge de ansatte jeg intervjuet ville man til en hver tid finne ledere på alle avdelinger, men den makten de hadde var av ulik karakter. De kunne være karismatiske ledere i den form at de var talspersoner for de innsatte på avdelingen og fikk realisert deres og de andre innsattes interesser. Man kan likevel si at de har en form for makt, hvis de kan få gjennom viljen sin hos de ansatte som vil få et positivt resultat for de innsatte på avdelingen. Deres evne til å få gjennomslag for sine ønsker går ikke på bekostning av andre.

Jeg kan her trekke inn mine egne erfaringer, det var en innsatt på en avdeling som var en karismatisk lederskikkelse ved at han arrangerte ulike ting, som for eksempel biljardturneringer. Han tok ansvar og passet på at alt gikk riktig for seg, og han var også en talsperson for de andre innsatte. Likevel ble han ikke møtt med respekt slik jeg tidligere har sett det hos andre innsatte ovenfor innsatte med den typen makt der man kan presse sin vilje igjennom. Dette ble også bekreftet av en av de ansatte som påpekte at det til enhver tid vil være en eller to lederskikkelser på enhver avdeling.” ... *Så vil det jo ofte bli naturlig at det er en eller annen som på en måte er den talspersonen for hvilken som helst avdeling, det vil alltid være en sånn innsatt. Men den innsatte som kan styre litt eller være den som tar tak i ting både positivt og negativt for de andre innsatte liksom, han trenger ikke være en del av..., når avdelingene møtes eller lufting sånn felles, så trenger han ikke å være en av de sterke sånn. Det vil alltid være en eller to innsatte på en avdeling som er litt mer autoritære enn de andre liksom.*” Hvis en avdeling med en karismatisk leder fikk inn en ny innsatt som er leder med makt til å få gjennom viljen sin på bekostning av andre på en slik avdeling, da ville hele

hierarkiet forandre seg, med denne nyinnsatte på toppen, og de andre under. Ved slike tilfeller kunne de ansatte merke forandringene på avdelingen i form av uroligheter, stress og mer mas fra de innsatte, uten at de selv hadde forandret på noe.

Vi kan da dele inn ledere i to grupper:

1. Ledere som er karismatiske, de andre innsatte følger dem, men det er ikke et kriterium at de har makt til å få gjennom sin vilje. Her utøves ekspressivt lederskap, som blir et slags omsorgslederskap.
2. Ledere som har makt gjennom høy posisjon i det kriminelle miljøet på utsiden, og dette medfører en høy posisjon på innsiden, der man kan ha mulighet til å få igjennom viljen sin på bekostning av andre, her brukes instrumentelt lederskap som er basert på de ressursene man har på innsiden og utsiden av fengselet.

For ledertype 1 er makten avhengig av hvem som soner på de ulike avdelingene. Hvis det ikke sitter en leder av type 2 på avdelingen kan han komme få en høy posisjon på avdelingen.

Ledertype 2 vil alltid komme i en lederposisjon på grunnlag av sin posisjon i det kriminelle miljøet. Det blir opp til han selv om han ønsker å bruke denne makten og hvordan han vil bruke den. Det er mulig han kan få makt uten å aktivt bruke den også, gjennom de som lar seg utnytte frivillig i håp om goder selv. En ansatt hadde eksempel på en som sonet for politidrap, men hadde nesten aldri noe med de andre innsatte å gjøre. Han fikk likevel mye respekt av de andre innsatte, men han utnyttet ikke denne respekten til å komme seg i en maktposisjon. For ledertype 2 har man altså i de fleste tilfeller en posisjon fra før av, og man må bruke de mulighetene dette gir for å øke sin velferd mest mulig.

5.6 Posisjon

Som jeg har vært inne på tidligere, får man som regel den samme posisjonen på innsiden som man hadde på utsiden av fengselet. En av de ansatte sier dette: *"(...) makt, stort sett for den som ønsker å ha det, er at det er jo som sagt at de er jo allerede store fisker ute, altså det er ikke noe man opparbeider seg inne i fengslet(...). Og så opparbeider man seg det inne i fengselet ved at det alltid er noen som kjenner vedkommed og som også sitter der inne og så..., ja så blir man på en måte såkalt helteskikkelse for to, tre andre sterke innsatte kanskje i fengselet eller i avdelinga og så sprer det seg ut i hele avdelinga og stort sett da i alle fall. Men så er det så klart noen som ikke vil innordne seg, og det er klart dem vil..., kan kanskje få problemer."* Man må likevel opprettholde denne posisjonen i fengselet ved å vise de

ledertrekkene jeg har beskrevet ovenfor. Når man har denne bakgrunnen er det ofte stor sjanse for at man ikke trenger å benytte seg av direkte påvirkning. De andre innsatte er opptatt av å være på denne innsattes godside, og han oppnår økt velferd på deres bekostning uten å måtte presse dem. Dette vil da være basert på, som jeg har vært inne på tidligere, ønske om aksept hos denne personen.

Så å si alle i min undersøkelse mente at den posisjonen man hadde på utsiden i det kriminelle miljøet, ble gjenspeilet på innsiden. De ansatte mente at handlingene man gjør inne i fengselet har ikke så mye å si for om man får makt eller ikke, det er ryktet til en innsatt fra utsiden som er avgjørende. Det trenger ikke å være mer enn en eller to innsatte som kjenner til ryktet for at man kommer i maktposisjon på grunnlag av det, for de sprer det til hele fengselet. Selv om det er mye gjennomtrekk i fengslene vil altså posisjonene være like stabile som de på utsiden, siden det er en gjenspeiling. Makten til en innsatt er ikke nødvendigvis begrenset til avdelingen han sitter på, han har gjerne makt på tvers av avdelingene. Makten er heller ikke nødvendigvis begrenset til fengselet, man kan, selv om man sitter i fengsel, fremdeles ha makt utenfor i det kriminelle miljøet. Beskjeder kommer både ut og inn, man har permisjoner og som regel er ikke dommene så lange at man er glemt når man har sonet ferdig.

5.7 Medias rolle

I følge de ansatte kan media være med på å posisjonere en innsatt gjennom deres omtale av denne innsatte. Det er slik mange av de andre innsatte blir klar over hvem som er de store fiskene. En innsatts omdømme går foran han slik at forholdene er lagt til rette for at han skal få en maktposisjon allerede før han kommer til et fengsel. Det kan også ha motsatt effekt hvis det har gått fram i media at en innsatt er pedofil eller at han har angitt andre. Et godt og aktuelt eksempel på at media bidrar til å forme makthierarkiet i fengslene, er Nokas-ranet. Jeg brukte derfor denne saken som eksempel i et spørsmål i intervjuguiden om det er noen innsatte det er viktigere å være på godfot med enn andre, og om de som har vært i medias søkelys på denne måten blir behandlet annerledes enn andre innsatte. Noen av de ansatte mente at noen av de som deltok på Nokas-ranet aldri ville fått den posisjonen de har blant innsatte hvis det ikke hadde vært for medias dekning av saken. Likevel er de som er rutinerte sannsynligvis klar over dette fra før, så dette blir mer aktuelt for de yngre og mer uerfarne innsatte.

Jeg stilte også spørsmål om hvordan de ville oppført seg om det satt en såkalt ”kjendiskriminell”, det vil si en kriminell med mye omtale i media, og de fleste svarte at de selv ikke ville oppført seg annerledes. Jeg spurte videre om det var noen som oppførte seg annerledes, og hvem de i tilfellet var. Samtlige svarte at det var de yngre som så opp til denne kjendiskriminelle. De ville gjerne være i nærheten av han og høre på hans erfaringer. På denne måten kom nok han i maktposisjon overfor dem, men det er ikke sikkert at han benyttet seg av den posisjonen. Det er mulig at de innsatte i min undersøkelse ikke ønsket å innrømme at de selv oppførte seg annerledes ovenfor ”kjendiskriminelle”. Man kan selv tenke seg om man traff en person som er kjent gjennom media, så vil man helst tro at man oppfører seg normalt, mens man som regel oppfører seg noe annerledes enn vanlig.

Media er altså med på å skape posisjoner for de innsatte. Det er størst sannsynlighet for at de som blir utnyttet av slike innsatte er de unge og erfarne som ser opp til slike innsatte, men det er mulig at eldre innsatte også blir utnyttet uten at de selv vil innrømme det. Forholdene blir lagt til rette for de medieomtalte innsatte, forutsatt at dette er ”positiv” omtale, slik at de lett kan komme i en maktposisjon.

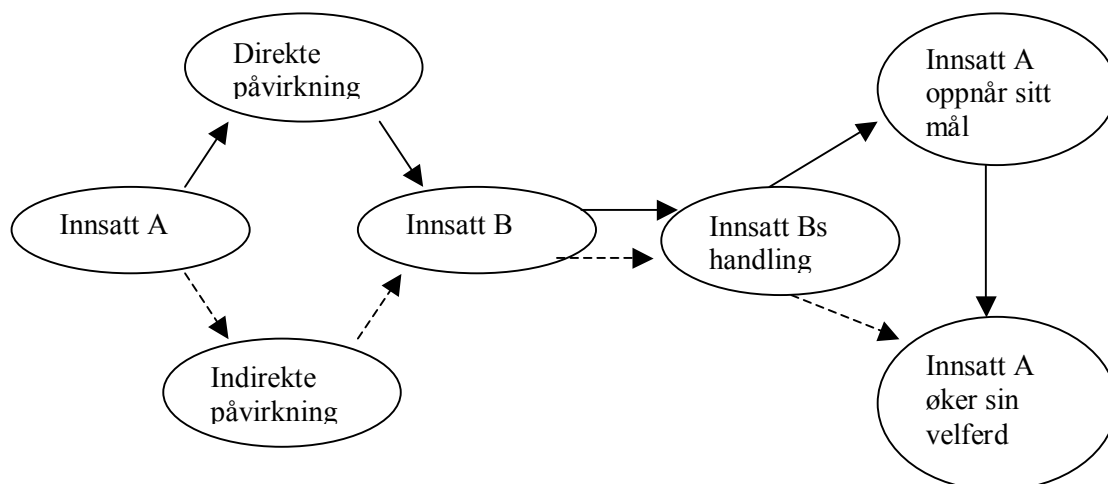
5.8 Handlinger

Hvis vi tar utgangspunkt i handlingsteorien som er presentert i teorikapittelet, kan vi si at den kulturen vi finner blant de innsatte er konstruert og skapt av de innsatte. Vi må forstå hva de ønsker å oppnå gjennom makten, finne meningen i handlingene. De innsatte har spesifikke mål med sine handlinger, og som regel handler de rasjonelt for å oppnå disse. Denne typen handling defineres som formålsrasjonell, og er rettet mot rasjonelle mål. Disse målene er goder og tjenester som skal gjøre soningen best mulig for dem selv. Det er også mulig at selve tilfredsstillelsen ved å kunne styre andre i en situasjon der man har mistet bestemmelsesretten over det meste i sitt liv, kan være et mål i seg selv.

Hvis en innsatt ønsker å utøve makt over en annen innsatt, så vil han ha mål for denne handlingen. Eksempel på dette kan være at han ønsker å få narkotika inn i fengselet, men vil ikke utsette seg selv for risikoen å smugle det inn. Derfor bruker han den posisjonen han har for å oppnå sitt mål. For å utøve makt må det inntreffe et resultat, og i dette eksempelet vil en innsatt med makt få inn narkotika uten å utsette seg selv for en risiko. Narkotika vil igjen gi han større muligheter til å kunne utøve makt over flere innsatte.

Et viktig element i utøvelsen av makt er påvirkning, og da står kommunikasjon sentralt, man må gjøre seg forstått med hva man ønsker at den andre skal gjøre. For at vi kan snakke om påvirkning, forutsettes det at det er interaksjon mellom den som påvirker og den som blir påvirket (Bondeson, 1989). Man må overtale den andre til å smugle inn narkotika ved bruk av klare løfter eller trusler. Dette blir direkte påvirkning, men i de tilfellene man gjør ting på grunnlag av at man har sett eller hørt om andre som ikke har gjort det de blir bedt om, så er det snakk om indirekte påvirkning. Hvis for eksempel den som skal smugle inn har hørt om at den forrige som ikke gjennomførte det, ble utsatt for fysisk vold, og tar beslutningen om å smugle på basis av dette, så er det indirekte påvirkning. Den indirekte påvirkningen gjelder også for den gruppen som lar seg utnytte frivillig. De ser hvilken posisjon den med makt er i og ønsker selv en lignende posisjon, og håper på å få det gjennom å øke lederens velferd.

Hvis vi bruker handlingsmodellen fra teorikapitlet, kan vi tegne følgende bilde av en innsatt som blir presset til å smugle narkotika: De to innsatte har oppfatninger av hvordan systemet i fengselet fungerer, de vet at det strider mot reglene å smugle inn narkotika, og de vet også hvilke posisjoner de har i hierarkiet. De to innsatte har mer eller mindre langsiktige mål og verdier. Den innsatte med makt vet at han ved å ha narkotika har et middel til å oppnå sin vilje hos andre innsatte ved å bytte narkotika mot andre tjenester, samtidig som det styrker og opprettholder posisjon. Den innsatte som smugler inn vet at hvis han nekter, vil han kanskje bli fysisk eller psykisk straffet eller ekskludert fra det gode selskap. Det er også en mulighet for at han smugler fordi han selv ønsker å få sin del av narkotikaen. De to innsatte har til sin rådighet større eller mindre sett av midler eller ressurser de kan råde over. Den innsatte som har makt har ressurser til å skaffe narkotika på utsiden og har et sosialt nettverk som vil sørge for at den som skal smugle det inn faktisk gjør det. Han har også ressurser som gjør at truslene og eventuelt løftene hans er troverdige. Den som smugler er i en posisjon med et mindre sett av midler, og er derfor kommet i en posisjon der han må følge andres instruksjoner enten om dette er i form av direkte eller indirekte påvirkning, eller styrt av eget behov. Ved direkte påvirkning vil den innsatte med makt oppnå sin vilje gjennom press. Gjennom indirekte påvirkning vil den innsatte med makt øke sin egen velferd, her har han ikke som mål å få gjennom viljen sin, men er fornøyd med resultatet. Slik kan dette illustreres:

Direkte påvirkning —————
 Indirekte påvirkning - - - - -

De innsatte opptrer i et handlingsfelt der det foreligger et sett av alternative handlingsmuligheter og et sett av begrensninger på mulige handlinger. Den innsatte med makt kan bruke ulike handlinger for å presse den andre til å gjøre som han ønsker, for eksempel trusler eller andre former for vold, mens den innsatte som blir utnyttet kan velge om han skal la seg presse eller ikke. I noen tilfeller vil den som blir presset ikke ha et valg fordi han er redd for konsekvensene av å si nei. Det er viktig at ulike innsatte vil få forskjellige reaksjoner, hvis man er en innsatt med sterk psyke og et godt nettverk vil man kanskje komme seg lettere unna, ved å nekte, enn en som ikke har disse ressursene. Man blir nok ofte satt på prøve av de innsatte med makt. Det er også mindre sjans for at disse innsatte i utgangspunktet blir spurt om å gjøre slike tjenester siden de ikke anses som svake.

5.9 Resultat

Så hva er det egentlig de som har makt ønsker å oppnå med makten de utøver over andre innsatte? Dette er et spørsmål som står sentralt i oppgaven, og det var vanskelig å få grep på hva de som vil ha makt egentlig vil oppnå. Som jeg har vært inne på i teorikapitlet, må det inntreffe et resultat, hvis det skal gi mening å snakke om makt. Med dette menes det at den makten man utfører må ha en innvirkning på andre personer (Engelstad, 1999). Grunnen til at det var vanskelig å få fatt på hva virkningene er, er at et fengsel er såpass lukket og det er klare begrensninger på hva slags goder man kan få, og derfor kan formålet med makten bli uklart. Dette sto sentralt for meg da jeg startet oppgaven, og jeg vinklet noen av spørsmålene i

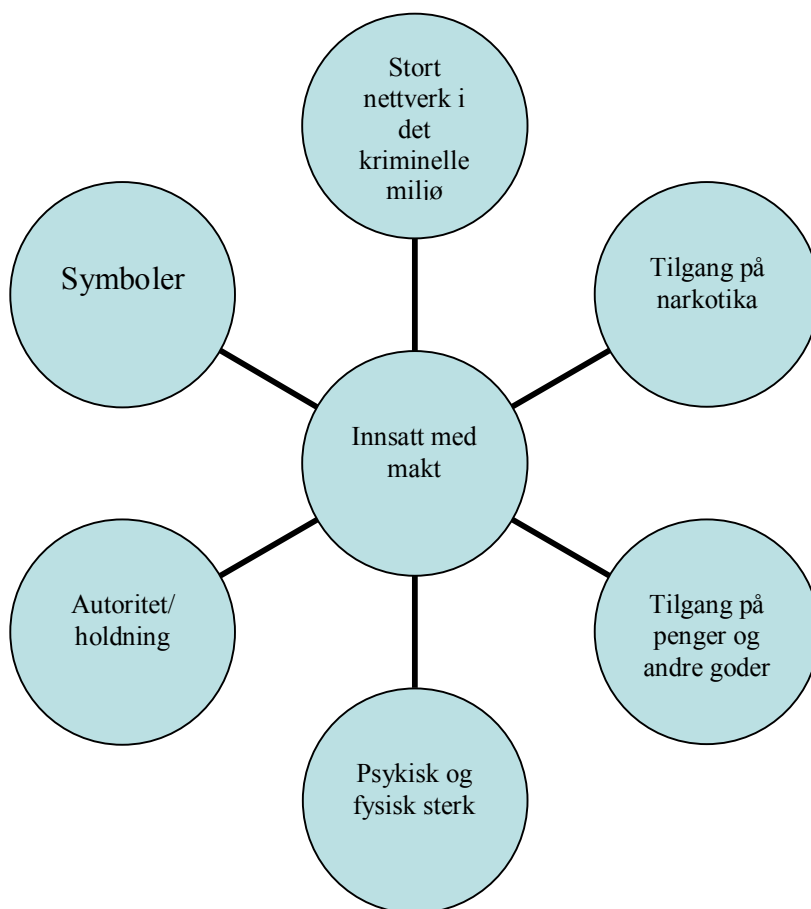
intervjuguiden inn på akkurat dette, hva vil de oppnå ved å bruke makt over andre innsatte? De av mine informanter som kunne gi meg et svar på dette mente at man ønsket å øke sin egen velferd under soningen. ”... de får dem til å gjøre småting, gjøre litt sånn små ærender, ta den risikoen ved å for eksempel ta inn stoff enten om det er narkotisk eller om det er anabole steroider for eksempel.” Det direkte resultatet av handlingene vil være goder for den som har makt. For å kunne definere det som makt må det i tillegg til resultatet også være følgen av en hensikt, det må altså følge av handlingene som har siktet mot å oppnå det. De indirekte resultatene kan være at man styrker sin egen posisjon, uttrykk for underordning og respekt eller påvirkning av aktørers selvrespekt. De samme handlingene kan også i noen tilfeller få utilsiktede resultater (Engelstad, 1999). Hvis man for eksempel presser en annen innsatt til å smugle inn narkotika, og han sier fra til betjentene om situasjonen, kan den innsatte med makt risikere å bli flyttet til andre avdelinger eller andre fengsler.

Så hva ønsker de som blir utnyttet av de med makt å oppnå ved å gjøre tjenester? De innsatte var rimelige samstemte i deres oppfatning av hva innsatte ønsket å oppnå, det var rett og slett å bli akseptert av de med makt, men de poengterte at dette ikke gjaldt dem selv, men de yngre innsatte som hadde mer behov for å posisjonere seg. Grunnen til at de innsatte mente at dette ikke gjaldt dem selv kan være at dette faktisk er tilfellet, eller at de ikke vil innrømme at noen har makt over dem, at de har meldt seg ut av innsattkulturen eller at de selv er i maktposisjon. Det er som nevnt ikke alle innsatte som blir presset til å gjøre ting mot sin egen vilje, det er også tilfellet at man gjør det frivillig. De som gjør dette frivillig ønsker i tillegg til å komme inn i varmen hos de som har makt, å komme under vingene til de som er de sterkeste i fengselet, slik at soningen skulle bli trygg. De løftene som eksplisitt eller implisitt blir gitt av den innsatte med makt, blir sannsynligvis ikke oppfylt ved endt soning. En ansatt sier dette om hva en slik innsatt vil oppnå ved å gjøre tjenester og gi fra seg goder gjennom indirekte påvirkning: ”Ikke annet enn en anerkjennelse der og da, ikke noe mer sånn når man kommer ut, for dem lever jo i vidt forskjellige verdener når dem er ute, men der og da ønsker man å kanskje bli lagt under vingene til den personen som ønsker å trone øverst.” De som blir utnyttet selv om det er frivillig ønsker også en best mulig soning for seg selv, og de tror de kan oppnå dette gjennom å tilfredsstille de som har makt. Det er sannsynlig at de som blir presset gjennom trusler eller vold gjør det de blir bedt om fordi de er redde for konsekvensene hvis de ikke gjør det, og på denne måten gjør de også soningen bedre for seg selv.

5.10 Makt og vold

Hittil har jeg vært inne på hvem som har makt, hvordan den blir brukt og hva som er hensikten og resultatene av handlingene. Her skal jeg se på de mest ekstreme pressmidlene de innsatte med makt kan bruke for å få gjennom viljen sin. Jeg har vært inne på at det kan være at innsatte mer eller mindre gjør tjenester eller gir bort goder for å være en del av det gode selskap, eller at de frykter hva som kan skje hvis de ikke gjør det. Den som utøver volden, bruker ofte destruktive, temmende eller kontrollerende metoder mot et annet menneske for å krenke dets integritet eller for å begrense hans frihet. Så i denne delen vil jeg se nærmere på de mest ekstreme midlene som brukes for å oppnå viljen sin.

Som jeg var inne på med innsattkulturen, konstruerer de innsatte en virkelighet som vi i resten av samfunnet mest sannsynlig ikke ville kjent oss igjen i. Andre regler er gjeldene, og til en viss grad også andre verdier. Det eksisterer ressurser, for eksempel godt sosialt nettverk i det kriminelle miljøet, holdning og fysisk størrelse, narkotika, god tilgang på penger og så videre som gir grunnlag for hvem som har makt og hvem som underkastes. Følgende figur illustrerer hvilke faktorer som spiller inn for å komme i maktposisjon:

Når man er i en posisjon der man kan konstruere virkeligheten er det snakk om symbolsk makt, og når man ikke lenger må legitimere eller rettferdiggjøre makten er det snakk om symbolsk vold. Denne formen for vold og makt er veldig vanlig i fengselet, og dette er kanskje fordi man har skapt en egen innsattkultur der man har konstruert sin egen virkelighet, der man også har skapt symboler som representerer makt. En slik form for makt kan være vanskelig å se, og det er kanskje nettopp derfor den også er så utbredt som den er, den er lett å holde skjult. Eksempler på dette er at innsatte med tilhørighet til mc-gjenger kan lett få maktposisjoner, og de kjennetegnes ofte av sine symboler, som klesstil, tatoveringer, holdning og selvfølgelig rykte, samtidig som de har mye sosial kapital, som har høy verdi blant de innsatte. Et medlem av en slik gjeng må altså ikke legitimere eller rettferdiggjøre den makten de får. Man får ikke makt kun gjennom slike symboler, de må også være i kombinasjon med flere av faktorene i figuren ovenfor.

Vold som maktmiddel kan være vanskelig å definere, og vi må skille mellom vold som er et middel for å oppnå et mål og den volden som er uttrykk for aggresjon. Med dette mener jeg at mange av de fysiske voldshendelsene som skjer i fengsel har som mål å skade en annen person, ikke nødvendigvis et uttrykk for makt. Dette kan igjen ha en dobbel effekt, fordi man ser hva en innsatt er i stand til å gjøre, selv om det ikke er ment som maktutøvelse, kan det få denne effekten likevel. Hvis en innsatt er vitne til en voldshandling som har som mål å skade en innsatt, kan vitnet tenke at hvis den voldsutøvende innsatte blir sint på meg, så vil det samme skje meg, og dermed er det store sjanser for at den innsatte gjør som han blir bedt om. Dette er i tilfellet innsatte som ikke befinner seg høyt oppe i hierarkiet. Så selv om en voldshandling ikke har som mål å være en maktutøvelse, så kan det få denne effekten, både på vitner og den som blir utsatt for volden. Det er grunn til å anta at den fysiske volden ikke er utbredt som et maktmiddel, først og fremst fordi denne typen vold er så synlig, noe som helst unngås i en kultur der handlinger ønskes å holdes skjult. Det kommer også fram i intervjuene av både de innsatte og ansatte at den fysiske volden ikke er utbredt.

Jeg har også delt vold inn i flere undergrupper, fysisk vold, psykisk vold, symbolsk vold og sosial vold, men hvor går skillet mellom hva som er vold og hva som ikke er det? Dette handler om hvordan offeret oppfatter handlingen og det blir individuelt. Yngve Hammerlin og Thomas W. Strand har foretatt en undersøkelse av vold mot tilsatte i kriminalomsorgen (2006) og opererer med et vidt voldsbegrep, da den tradisjonelle definisjonen ikke dekket funnene i empirien. De påpeker at det ofte skilles mellom vold og trusler i fremstillingen av

voldsproblematikk. De mener videre at trusler kan oppfattes som symbolsk vold, både i form av verbal og nonverbal voldsytring (uttrykt gjennom kroppsholdning, gester, tegn, symbolikk og så videre).

De fleste voldshendelsene er en kombinasjon av ulike voldstyper. Det at de bruker så mange typer vold, gjør at de klarer å fange opp voldsbildets komplekse og kaotiske karakter. I deres undersøkelse kommer det fram at den verbale og nonverbale volden dominerer (Hammerlin og Strand, 2006). Når det er snakk om trusler er det viktig å skille mellom de som kan defineres som voldelige og de som ikke kan det. Hvis en innsatt sier: ”Hvis du ikke gjør som jeg vil, så gidder ikke jeg å lage middag til deg”, så er dette en trussel, men den vil neppe oppleves som voldelig. Hvis man truer med fysisk vold så vil vi kunne definere trusselen som voldelig. Om man opplever en trussel som voldelig eller ikke blir en individuell vurdering. Det må også påpekes at det er mulig at trusler i fengsel kan oppleves som mer voldelige enn på utsiden siden man er stengt inne sammen med den som truer. Dette gjør at trusselen føles mer reell og dermed kanskje den oppleves som mer voldelig enn den ville gjort på utsiden. Det er også viktig at vi skiller mellom trussel og handling, en trussel viser til hva som kan skje, men det er ikke en handling.

Når jeg bruker et utvidet voldsbegrep må man da ha i bakhodet hva slags sosial arena fengselet er, det er ikke store muligheter til å utøve fysisk vold, samtidig som de innsatte har et ønske om å holde slike handlinger skjult, og de mest vanlige formene for vold blir kanskje på grunn av arenaen de som er vanskelig å gripe fatt i og definere. Det er i mange tilfeller lettere å forholde seg til den fysiske volden fordi den er synlig, man ser at den blir utført og man får synlige merker på kroppen. De som blir utsatt for trusler og nedvurderende ytringer kan oppleve dette like krenkende som et slag i fjeset, og jeg mener derfor at det blir riktig å dele voldsbegrepet i de samme kategoriene som Hammerlin og Strand (2006).

Jeg antar at voldsbildet mellom de innsatte ikke er så forskjellig fra det bildet Hammerlin og Strand (2006) finner mot de ansatte. Etter å ha analysert mitt materiale, er det klart at både den symbolske og psykiske volden er den mest fremtredende.

Det som står klart er at vold kan brukes til å få og opprettholde makt, men som nevnt ovenfor kan også vold brukes som et middel for å skade andre eller bryte ned selvfølelsen uten at maktaspektet er involvert. Når vold brukes som maktmiddel frambringer den en eller annen

form for skade. Kjernen i det å ha makt er å få andre til å gjøre noe de ellers ikke ville ha gjort for å øke sin egen velferd i form av goder og tjenester. For å skaffe seg disse godene kan det brukes fysisk, psykisk, symbolsk og sosial vold, jeg skal her gjengi et eksempel der det ble brukt psykisk vold for å presse en innsatt til å smugle inn narkotika for en annen: *”... Så var det en som slapp ut på perm, så møtte det opp tre gutter. De møtte han fyren da, de tok han med seg, spanderte middag på han, dem holdt han med selskap hele veien. Han andre fyren da, han trodde egentlig de kom for å henrette han, det var sånne (viser muskler) karer som kom og henta han. Men det at dem ga ikke han stoffet og stolte på at han ville gå tilbake igjen til fengselet, dem sørga for at han gjennomførte permen sin og gjorde det han skulle, dytta han full av nark, satt han på døra og shippa han inn i fengselet igjen(...).”* Her blir en innsatte tvunget til å smugle inn narkotika, og dette er et godt bilde på hvordan noen innsatte kan utøve makt, gjennom bruk av vold. Denne volden kan sies å være både psykisk og symbolsk. Det vitner også om at den med makt i fengselet også har makt på utsiden, han kan få tre menn til å gjennomføre denne oppgaven slik at han får narkotika inn i fengselet.

(...) Altså du har mer sånne useriøse tilfeller av forsøk på innsmugling da, så er det kanskje en eller annen dustemikkel som skal på perm da og skryter av at han skal på perm, de er de verste. Så ”ja jeg skal på perm, skal jeg hjelpe? Skal jeg fikse deg noe?” Og så gjør han avtale med hele fengselet, så går han ut og henter narket, men så møter han faen ikke opp igjen på døra ikke sant(...).” I dette eksempelet tilbyr en innsatt å ta inn narkotika, men møter ikke opp igjen etter permisjon. Dette er den typen innsatte som ønsker å komme inn i varmen, bli akseptert og kanskje komme høyere opp på hierarkiet. Dette ønsket gjør at han vil gjennomføre ting han ellers ikke ville ha gjort fordi han har en bestemt oppfatning av maktsystemet blant de innsatte.

Det virker som at vold, i det skjulte, er stor del av innsattkulturen, den brukes til å opprettholde makt, og holde de uten makt nede. At vold brukes hyppigere i fengsel enn i resten av den lovlydige delen av samfunnet, må forstås ut i fra fengselet som sosial arena. Mange av de innsatte opplever situasjonen i fengsel med en følelse av avmakt og vrede på grunn av kontroll, grensesetting eller sanksjoner, samtidig er det ofte at de opplever visse beslutninger som urettferdige (Hammerlin og Strand, 2006). Siden de innsatte har få ressurser til å få gjennom viljen sin blir vold brukt mer hyppig enn ellers i samfunnet som et pressmiddel for å øke egen velferd.

5.11 Forhindre maktutøvelse

Så hva kan de ansatte gjøre for å forhindre maktutøvelse blant de innsatte? Det er vanskelig for de ansatte å forhindre at det blir utøvd makt blant de innsatte fordi de innsatte ønsker å holde maktforholdene skjult, og det er som regel vanskelig å sette fingeren på hvordan makten blir utøvd. Hvis de ansatte vet hvem som har makt, og utøver makt gjennom press av andre innsatte, kan de forhindre det ved å flytte den eller de som har makt til andre fengsler, slik at man får splittet dem opp, men så igjen så kan det hende at man bare flytter problemet, eller at det kommer til nye som da kommer i maktposisjon.

Desto flere ansatte og færre innsatte øker sjansen til at man får med seg hvem det er som styrer. Da har man bedre oversikt over avdelingen og det er vanskeligere å holde ting skjult for de ansatte. En av de ansatte i undersøkelsen mente at det kunne vært en ide at de ansatte var flinkere til å vise at de vet hvem som har makt av de innsatte, slik at den innsatte vet at de holder øye med han, og at de ikke har klart å holde innsattkulturen skjult. Hvis dette er tilfellet vil mest sannsynlig de med makt ligge lavt i frykt for konsekvensene fra de ansatte hvis de blir oppdaget. Det kunne også fått konsekvensen av at de finner nye metoder for å skjule maktforholdene.

De ansatte kan ikke regne med at de innsatte kommer til dem og forteller hvem som har makt og hvordan han bruker makten. En grunn til dette er at hvis en innsatt gjør dette, vil han fort kunne bli stemplet som tyster, og han vender ryggen til samholdet. En annen grunn er at det i det kriminelle miljøet ligger en forventning om at man skal ordne opp i sine egne problemer, hvis man ikke gjør dette bryter man også med reglene i innsattkulturen og det er stor sannsynlighet for at man blir utstøtt eller straffet på andre måter.

Et annet poeng er at narkotika også er en stor del av maktutøvelsen, ved at innsatte blir presset til å smugle inn narkotika, og at narkotika er en ressurs som gir makt. Dette problemet kunne kanskje vært redusert hvis kontrollen av innsatte som kommer tilbake fra permisjon og de besøkende var strengere. I dag er det strenge regler mot å undersøke kroppens hulrom, og det er som regel der de innsatte gjemmer narkotika, og de har ikke lov til å ransake besøkende. Smugling av narkotika inn i fengsler er et stort problem og årsak til mye av maktspillet blant innsatte. Problemet med narkotika kunne kanskje vært løst av at man fikk røntgenapparater i fengslene, eller andre former for bedre kontroll.

Det er stor sannsynlighet for at mye av maktutøvelsen blant innsatte kunne vært forhindre om det ikke hadde eksistert narkotika i fengslene. For å oppnå dette må det enten komme en lovendring eller mer ressurser til Kriminalomsorgen. Foruten å forhindre narkotika, kan de ansatte være mer oppmerksomme på at det foregår maktutøvelse, og gjøre klart for de innsatte at de observerer det de innsatte forsøker å holde skjult. Å skape en holdningsendring hos de innsatte kan være vanskelig å gjennomføre fordi de har sin egen kultur.

5.12 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett på maktutøvelsen blant de innsatte. De innsatte og ansatte tegner et bilde av innsatte med makt på en relativt lik måte, det er en innsatt som er fysisk og psykisk sterk, godt sosialt nettverk i det kriminelle miljøet, symboler på tilhørighet (for eksempel Hells Angels), utstråler autoritet, mønsterinnsatt og et samlingspunkt for andre innsatte. En slik innsatt utøver makt enten gjennom direkte eller indirekte påvirkning, og denne påvirkningen kan skje i form av løfter, trusler, fysisk og psykisk vold, eller at de andre innsatte har sett hva han er i stand til å gjøre. Noen innsatte blir presset på denne måten til å la den innsatte med makt få viljen sin, mens andre gjør det frivillig i håp om en god posisjon på grunnlag av tjenester eller goder. Det man ønsker å oppnå med makten er som regel økt velferd under soningen. Det kan også være motivert at tilfredsstillelsen av å kunne bestemme over andre i en situasjon der de er fratatt det meste.

Beryktede kriminelle har lettere for å komme i maktposisjoner enn andre innsatte, spesielt hvis de har fått positiv omtale i media, med positiv mener jeg her i forhold til de andre kriminelle, hvis man for eksempel har begått et stort ran, som for eksempel Nokas-ranet. Media spiller derfor en rolle i å informere andre innsatte om storfisken i det kriminelle miljøet, men det er likevel mange som ville vært informert selv om media ikke hadde omtalt dem.

Narkotika blir et sentralt middel for makt. Hvis man har tilgang på narkotika, har man en ressurs mange av de andre innsatte ønsker å få fatt i. Det foregår derfor ofte bytter mellom innsatte med narkotika og de som ønsker det. Man blir da stående i gjeld til den innsatte som skaffer narkotika, og dermed har han makt over disse innsatte.

Å forhindre maktutøvelse blant innsatte er en stor utfordring for de ansatte, spesielt fordi de innsatte ønsker å holde det meste skjulte for de ansatte. Det er viktig med oppmerksomhet rundt maktutøvelsen blant de innsatte, slik at man kan kartlegge hvem som utøver makt, hvordan de bruker makt og hvem som underkastes. Å forhindre maktutøvelse er en vanskelig problemstilling, uten fasitsvar, men det er grunn til å mene at visse midler kan tas i bruk for å forhindre en del av det.

6 Avslutning

I denne oppgaven har hovedfokuset vært på hva det innebærer for en innsatt å ha makt, samtidig som jeg har operert med tre delspørsmål som tar for seg innsattkulturen, ledere og hvordan makten blir uttrykt. Spørsmålene rundt makt må ses i lys av innsattkulturen.

6.1 Ulike perspektiver

De ansatte og innsatte ga meg ulike perspektiver på forholdene i fengslene. Ofte bekreftet de ansatte mine antagelser som var basert på egne observasjoner, mens de innsatte avkreftet det. Det er vanskelig å vite hvem som har det beste utgangspunktet for å analysere handlingene blant de innsatte. De ansatte kan se hvordan en avdeling forandrer seg ut i fra hvem som er på avdelingen, og mens de innsatte går inn og ut av fengselet jobber de ansatte som regel i lengre perioder ved hvert enkelt fengsel. De får også en totaloversikt gjennom samtaler med andre ansatte ved fengselet. De innsatte har på sin side større innsikt i innsattkulturen og vet hva som foregår mellom de innsatte. Dette er deler de holder skjult for de ansatte, noe de ansatte selv påpeker også. Det kan også hevdes at de innsatte vil framstille seg mest mulig i overensstemmelse med innsattkulturen med hensyn til at de ikke skal vise seg svake og ordne opp i sine egne problemer. På denne måten kan svarene deres bli farget av dette og de framstiller seg som sterkere enn det de egentlig er.

6.2 Innsattkultur

For å se på maktforholdene blant innsatte, må vi se på den sosiale arenaen der interaksjonen finner sted. Fengselet skiller seg fra andre institusjoner på grunn av graden av sikkerhet, frihetsberøvelse og at det er ment som en straff. I et slikt lukket system er det store sjanser for at det oppstår en kultur, som er annerledes enn den vi finner i det øvrige samfunnet, fordi livsbetingelsene er såpass annerledes. En innsatt blir fratatt så å si alt når han kommer inn i fengselet. Goffmann (1961) kaller dette en krenkelsesprosess, og det er en beskrivende definisjon. Voksne menn (og kvinner) blir fratatt sin frihet, de mister bestemmelsesretten over seg selv. Under slike livsbetingelser kan man forvente at de innsatte vil handle på måter som gjør at de føler de gjenvinner noe av bestemmelsesretten (Mathiesen, 1965). Dette kan få utløp i mange handlinger, noen vil være vanskelige ovenfor de ansatte, noen vil forme egne lukkede grupper, noen vil ruse seg, noen vil isolere seg, noen vil utøve makt og så videre. Det at de innsatte gjennomgår denne prosessen fra å være frie individer til å bli stengt inne og må følge andre regler, er med på å skape hva vi kan kalle en innsattkultur. Den vanskelige

livssituasjonen er med på å skape et samhold blant de innsatte, det blir de undertrykte mot de styrende. Det er grunn til å mene at de innsatte føler mest fiendskap av disse gruppene, fordi det er de som blir undertrykte.

Foruten at fengselsforholdet er en lidelse for de innsatte, er det også en annen grunn til at det oppstår en innsattkultur, og dette er narkotika. De fleste som ikke har satt sin fot innenfor et fengsel vil kanskje anta at soningene foregår rusfritt. Dette er ikke tilfellet, det er mye narkotika i norske fengsler og dette setter sitt preg på fengselstilværelsen. 6 av 10 innsatte har et rusproblem (Friestad og Hansen, 2004). Ved at de innsatte har narkotika eller bruker det, så blir det elementært at de klarer å holde dette skjult for de ansatte. Ved at de har et felles mål om at dette skal holdes skjult, vil det også oppstå et samhold. Her må det poengteres at det er ikke alle innsatte som er like interessert i at det skal være tilgjengelig på narkotika blant de innsatte, men de er likevel med på å holde det skjult i frykt av konsekvensene av tysting. Det at de holder noe skjult vil også skape et verdimeslig gap mellom de innsatte og ansatte som kan resultere i en ”oss mot dem”-holdning. Det blir vanskelig for de ansatte å se hva som foregår blant de innsatte, og eventuelt forhindre maktutøvelsen. Videre vil også det faktum at de innsatte oppholder seg sammen, at de som regel har lik bakgrunn, at de har et problemfelleskap også være med på å skape innsattkulturen. Innsattkulturen oppstår og opprettholdes på følgende grunnlag:

- Lidelse ved frihetsberøvelse
- Ønsket om å holde noe (da spesielt narkotika) skjult for de ansatte.
- Nærhet
- Likhet
- Problemfelleskap
- ”Oss mot dem”-holdning

Narkotika og organisert kriminalitet har vært med på å forandre det kriminelle miljøet de siste tiårene. I dag har vi klare hierarkier i det kriminelle miljøet og mer penger i omløp. Dette farger også innsattkulturen, hierarkiene fra utsiden blir gjenspeilet på innsiden. Mathiesen (1965) skriver at innsatte følte selv at de sto en svak posisjon og at dette medførte at de var mer opptatt av å kritisere de ansatte enn å stå sammen som en gruppe. Det er grunn til å mene at hovedgrunnene til at dette har forandret seg er tilgangen på narkotika i fengsel, samt den

organiserte kriminaliteten. Flere av de kriminelle ser ikke lenger på seg selv som svake, og dette er også med på å skape en innsattkultur.

Innsattkulturen er basert på visse regler og verdier, som kan hevdes å ta utgangspunkt i en slags machokultur. Det er ikke rom for å vise seg svak, man må hele tiden være tøff og sterk, for ellers er sjansene for å bli utnyttet store. Det er også en slags uskreven regel at de innsatte skal ordne opp i større problemer seg i mellom, uten å involvere de ansatte. Hvis man går til de ansatte er sjansene store for at man blir stemplet som tyster, og i dette ligger det da at du er en upålitelig person som ikke klarer å ordne opp i egne problemer eller blander seg inn i andres problemer. Samtidig bryter man med innsattkulturen i det man lar de ansatte få innsyn. Tystere kommer langt ned i hierarkiet, og de kan forvente seg en hard soning. Den andre gruppen som er uakseptable for de innsatte er de sedelighetsdømte. Her går det på ære, de innsatte mener at ære er viktig, men hva de legger i dette er usikkert. De innsatte ønsker ikke å ha noe å gjøre med de sedelighetsdømte og de gir dem også en vanskelig tid under soningen.

Grunnen til at de innsatte har god oversikt over hva som skjer i fengselet og på utsiden i det kriminelle miljøet er rykter. På denne måten blir innsattkulturen styrket fordi man vet hele tiden hvem som gjør hva, og risikoen for å bli oppdaget hvis man gjør noe som strider mot innsattkulturens regler er stor. Hvis man gjør noe som strider mot innsattkulturens regler, kan man forvente seg represalier i ulike former. Som jeg har vært inne på ønsker de innsatte med makt en best mulig soning, men det kan sies at dette er målet til de fleste innsatte. Selv om de ikke har de samme midlene, så kan de i hvert fall unngå å få en ubehagelig soning, som igjen gjør at de følger reglene i innsattkulturen.

Alder er en viktig faktor i hvordan fengselsoppholdet arter seg. De fleste i min undersøkelse var eldre innsatte, og de mente at yngre innsatte blir et lettere bytte for de innsatte med makt. Dette fordi de ofte er usikre på seg selv og lette å manipulere. For å ikke bli utnyttet av lederne må man vise seg som sterk ovenfor lederne.

Følgende punkter blir da grunnlaget for å kunne se på makt i lys av innsattkulturen:

- Man ønsker å oppnå best mulig soning for seg selv, og man handler deretter
- Innsattkulturen oppstår som følge av at man er i lik situasjon og ønsker å holde de ansatte utenfor hva som skjer mellom de innsatte
- De sterke utnytter de svake

- De innsatte har god oversikt over hva som skjer på innsiden og utsiden av fengselet
- Narkotika har en sentral plass i innsattkulturen
- Det finnes regler og verdier man bør følge for å få en best mulig soning for seg selv

6.3 Makt

For å forstå maktutøvelse blir innsattkulturen et bakteppe for handlinger. Min definisjon på makt er at en innsatt får en annen innsatt til å gjøre noe han ellers ikke ville ha gjort. På spørsmålet om hvem som har makt, kan vi dele lederne i to grupper, karismatiske ledere og ledere som har makt til å få gjennom sin vilje. De innsatte som har evnen til å få gjennom sin vilje på bekostning av andre innsatte er de jeg har konsentrert med om i denne oppgaven. Slike ledere ble karakterisert av de innsatte og ansatte som fysisk og psykisk sterke, uredde, autoritære og med et stort sosialt nettverk i det kriminelle miljøet.

Når vi skal se på hvordan makten blir uttrykt kan vi si at målet med handlingene deres vil være å øke sin velferd i fengselet i form av goder eller tjenester fra andre innsatte. De oppnår disse målene gjennom å presse andre innsatte. Slikt press kan være løfter, trusler og vold. For at dette skal ha en virkning må den som presser ha en troverdighet i fengselet, det vil si at de andre tror han kan gjennomføre handlingene han presser med for å oppnå viljen sin. Noen innsatte varter opp innsatte med makt uten å ha bli presset. I disse tilfellene er det snakk om indirekte påvirkning. Den innsatte som frivillig gjør dette har en oppfattelse av hvem som har makt, og handler ut i fra et ønske om å bli akseptert hos den eller de som har makt. I slike tilfeller øker den innsatte med makt sin velferd uten å måtte bruke pressmidler for å oppnå dette. Siden innsatte som har makt også har egenskaper som springer ut av en sterk personlighet er det liten sjanse for at de innsatte som frivillig varter opp disse vil få en sentral plass i hierarkiet, da dette er handlinger som viser at man er svak og lett påvirkelig.

Når vi ser på hvordan maktforholdene fungerer i fengselet ser vi at selve maktutøvelsen må foregå i det skjulte slik at de ansatte ikke ser hvem som trekker i trådene. De ansatte er likevel som regel klar over hvilke innsatte som utøver makt. Blant andre kjennetegn kommer det fram at innsatte med makt i de fleste tilfeller er mønsterinnsatte, de vet hvordan de skal oppføre seg for å få best mulig soning også fra fengselets side. De lar andre innsatte løpe risikoen for seg ved å for eksempel smugle narkotika, og det er sjelden de ansatte kan bevise at de innsatte med makt bestemmer mye av det som foregår blant de innsatte. Den innsatte med makt får

altså goder både fra fengselet og fra de andre innsatte fordi han klarer å balansere det på en slik måte at de ansatte syns han er hyggelig og de innsatte frykter han.

For å kunne utøve makt må den innsatte ha troverdige pressmidler. Det kan virke som at den generelle oppfatningen er at fysisk vold har en sentral posisjon blant de innsatte. Dette er ikke tilfellet. Fysisk vold er mer synlig enn annen type vold, og det blir vanskelig å holde slik vold skjult for de ansatte. Hvis man bruker fysisk vold som pressmiddel er det mer sannsynlig at de ansatte får innblikk i hvem som presser og hvem som blir utsatt for press. Da risikerer de som presser å bli overflyttet til andre avdelinger eller andre fengsler. I de fleste tilfellene blir fysisk vold en affektiv handling, den er sjeldent planlagt og som regel ikke brukt som et maktmiddel. Det som kan være tilfellet er at slike handlinger får en indirekte effekt, at andre blir påvirket gjennom å se hva de innsatte som utøver vold mot hverandre er i stand til og kanskje de blir redde for dem og lar dem presse seg, eller de gjør det frivillig i håp om beskyttelse hvis de selv kommer opp i fysiske konfrontasjoner.

De innsatte bruker da altså pressmidler som er mulig å skjule for de ansatte. Følgende pressmidler er de mest vanlige:

- Psykisk vold
- Symbolsk vold
- Sosial vold
- Løfter om for eksempel vennskap eller beskyttelse

Grunnen til at disse pressmidlene er mest utbredt er at risikoen for straff fra fengselets side er minimal, da det er vanskelig for de ansatte å se det samtidig som det er små sjanser for at de innsatte som blir utsatt for det tør å si i fra til de ansatte.

Basert på mine funn eksisterer det et makthierarki blant de innsatte. Ut i fra min undersøkelse så er det grunn til å mene at de innsattes makt er med på å avgjøre hvordan soningen skal bli for den enkelte innsatte. De ansatte har mye makt, men det kan virke som at det for de fleste innsatte er viktigere å følge innsattkulturens regler enn fengselets regler. Det er en kultur som krever at man viser seg som sterk i en vanskelig situasjon og at man skal ordne opp seg i mellom hvis det oppstår problemer. De innsatte med makt får en relativt god soning, under forholdene, på bekostning av andre innsatte.

7 Litteraturliste

Bondeson, Ulla (1989): *Prisoners in prison societies*. Transaction Publishers.

Bourdieu, Pierre (1996): *Symbolisk makt: artikler i utvalg*. Pax Forlag, Oslo.

Christie, Nils (1982): *Pinens begrensning*. Universitetsforlaget AS.

Danielsen, Arild og Marianne Nordlie Hansen (1999): *Makt i Pierre Bourdieus sosiologi*.
Fredrik Engelstad (red.) *Om makt. Teori og kritikk*. (s. 43-79) Gyldendal Norsk Forlag AS.

Clemmer, Donald (1940): *The Prison Community*. Reinhart & Company, Inc. New York.

Engelstad, Fredrik (red.) (1999): *Om makt. Teori og kritikk*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Engelstad, Fredrik (2005): *Hva er makt*. Universitetsforlaget.

Finstad, Liv og Anne Lise Gjetvik (1980): *Varetektsfanger forteller*. KS- serien nr. 3-90.
Institutt for kriminologi og strafferett, Oslo.

Fog, Jette (2001): *Med samtalen som utgangspunkt*. Akademisk Forlag A/S.

Foucault, Michel (1999): *Overvåkning og straff*. Gyldendal forlag.

Fridhov, Inger Marie (1994): *Nordisk fengselsforskning - ikke helt fraværende*. Nordisk
Samarbeidsråd for Kriminologi, Oslo.

Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2004): *Levekår blant innsatte*. Fafo – rapport
429.

Galtung, Johan (1954): *Fengselsamfunnet: et forsøk på analyse*. Universitetsforlaget.

Goffman, Erving (1967): *Anstalt og menneske*. Jørgen Paludans Forlag.

Hammerlin, Yngve (1994): *Tidsglimtet – et fengselssystem eller kriminalomsorg i endring? I: Festskrift til Kåre Bødal*. Kriminalomsorgens utdanningscenter, Oslo.

Hammerlin, Yngve og Egil Larsen (1997): *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Gyldendal Norsk forlag AS.

Hammerlin, Yngve og Ragnar Kristoffersen (1998): *Habilitering som livsmestringsprosess: startsted Hassel kretsfengsel?* Dokumentasjon & debatt nr 1/98, Kriminalomsorgens Utdanningscenter.

Hammerlin, Yngve og Ragnar Kristoffersen (2001): *Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen*. Kriminalomsorgens utdanningscenter, Oslo.

Hammerlin, Yngve, Charlotte Mathiassen og Thomas W. Strand (2006): *Velferdsstatens velsignelser og farer*. Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS, Oslo.

Hammerlin, Yngve og Thomas W. Strand (2006): *Vold mot tilsatte i kriminalomsorgen*. Kriminalomsorgens utdanningscenter, Oslo.

Hernes, Gudmund (1975): *Makt og avmakt: en begrepsanalyse*. Universitetsforlaget.

Korsnes, Olav, Heine Andersen og Thomas Brante (red.) (1997): *Sosiologisk Leksikon*. Universitetsforlaget, Oslo.

Lysgaard, Sverre (2001): *Arbeiderkollektivet: en studie i de underordnedes sosiologi*. Universitetsforlaget.

Mathiesen, Thomas (1965): *The Defences of the Weak: a sociological study of a Norwegian correctional institution*. Tavistock Publications.

Mathiesen, Thomas (1995): *Kan fengsel forsvares?* Pax forlag A/S, Oslo.

Møller, Mogens (2000): *Ifars vold*. Kommuneforlaget AS, Oslo.

Schaanning, Espen (2000): *Fortiden i våre hender: Foucault som vitenshåndtør. Bind 2, introduksjon, teoretisk praksis*. Unipub forlag.

Sandmo, Erling (1999): *Michel Foucault som makteoretiker*. Fredrik Engelstad (red.) *Om makt. Teori og kritikk*. (s. 79-97) Gyldendal Norsk Forlag AS.

Silverman, David (2001): *Interpreteting Qualitative Data: methods of analysing talk, text and interactio* . Sage Publications Ltd.

Skog, Ole-Jørgen (2003): *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Sykes, Gresham M. (1958): *The society of captives: a study of a maximum security prison*. Princeton University Press.

Weber, Max (1997): *Makt og byråkrati*. Gyldendal, Oslo.

Østerberg, Dag (1975): *Essays i samfunnsteori*. Pax forlag, Oslo.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord i oppgaven er: 38939

Vedlegg 1

Intervjuguide for innsatte

Personopplysninger

Hvor gammel er du?

Hvor lenge har du sittet inne? Hvilken lovbruddskategori sitter du inne for nå? Og har du sittet inne tidligere? Hva satt du for da?

Har du mange venner her? Er det noen du ønsker å være på godfot med? Hvorfor? Og hva gjør du for å bli venner med disse?

Er det mange gjenger/ grupper her? Hva slags grupper i tilfellet?

Vet de andre innsatte hva du sitter inne for? Tror du lovbruddskategori noe å si for respekt blant de andre innsatte? Tror du det har noe å si hva man sitter inne for i forhold til kontakt med de andre innsatte?

Eksempel:

En pedofil sitter på en avdeling, og de andre innsatte vil ikke ha noe å gjøre med han, selv om han er en grei kar. Hva mener du om det? Og hvordan vil du sammenligne dette med en som sitter inne for vold eller narkotika?

Eksempel:

Hvis dere vet at en annen innsatt er dømt for vold mot kona, har det noe å si på hvordan de andre innsatte oppfører seg mot han?

Er det noen innsatte som er ”viktige”? For eksempel hvis noen fra Nokas ranet satt her, hvordan ville du ha oppført deg i forhold til en slik person? Hadde du behandlet dem annerledes enn andre?

Rangering av lovbruddskategorier, hvordan vil du rangere disse lovbruddene i forhold til respekt blant de andre innsatte. Ranger dem etter hva du synes gir ingen, lav, middels og høy respekt. Er det noen av disse lovbruddskategoriene som gjør at andre innsatte forakter personene? Og er det noen som gir spesiell prestisje?:

Ran

Vold

Trusler

Drap

Vold mot motsatt kjønn

Vold mot gamle mennesker

Narkotika

Smugling

Voldtekt

Pedofili

Incest

Traficking

Tyveri

Ran

Respekt og grupper

Hva legger du i respekt? Har du respekt for noen av de andre innsatte? Hvorfor har du det?

Har andre innsatte respekt for deg? Hvorfor tror du de har det?

Hva kan en innsatt gjøre for at de andre innsatte respekterer/frykter han?

Eksempel:

En innsatt klager veldig mye på avdelingen om at han har vondt i magen, og de andre som sitter der begynner å se seg lei på dette. De andre innsatte mener han spiser for mye dårlig mat og at dette er grunnen til at han får vondt i magen. De sier ikke dette direkte til han, men de kommenterer hver gang han spiser usunt på en ikke så hyggelig måte. Etter et par dager med denne behandlingen fra de andre innsatte slutter han å klage på at han har vondt. Hvorfor tror du at han sluttet? Og har du sett lignende situasjoner?

Eksempel:

En av lederne i en kriminell gjeng sitter inne. På avdelingen han sitter på er det noen som gjør han tjenester hele tiden, for eksempel stryker klærne hans og vasker cella hans. Hvorfor tror du de gjør dette?

Har du noen gang gjort noe spesielt for å få respekt fra andre innsatte?

Hvorfor gjorde du det? Hvilke metoder ble brukt for at du gjorde det?

Eksempel:

Hvis de fleste på avdelingen latterliggjør en annen innsatt, tror du da noen henger seg med på dette for å være en del av gruppa?

Hvilken rolle spiller det at en innsatt har god fysikk/store muskler? Trener du mye? Hvorfor det?

Mener du at den posisjonen man har på utsiden i det kriminelle miljøet gjenspeiles innenfor murene mht respekt og makt?

Går det mange rykter om de ulike innsatte? Hva de har gjort, hvor de har sittet, hvem de kjenner osv.

Makt og vold

I min oppgave definerer jeg fysisk vold som vold mot legeme eller kropp omfatter de handlingene der målet og motivet er å uskadeliggjøre offeret eller påføre smerte, pine eller ubehag. Kan du gi meg eksempler på noen situasjoner du mener at vold har blitt utøvd? Syns du det er mye vold blant innsatte? Hvor og når finner volden sted?

Hva tror du er grunnen til at noen blir utsatt for vold fra andre innsatte? Hvem er det som utøver volden? Er det noen som er redde for å bli utsatt for vold, og hvordan virker dette inn på måten de oppfører seg mot de som evt. utøver volden?

Kan det være status å få juling? Eks. man vil kanskje ikke bruke tid og krefter på en ”ubetydelig” person?

Har du blitt utsatt for eller brukt vold i fengselet?

Er det viktig med muskler? Hvorfor det? Trener du mye? Hvorfor?

Et offer for mobbing vil for eksempel oppleve at utøveren ønsker å skape psykisk ubehag, frykt, engstelse eller usikkerhet. Har du noen eksempler på slike situasjoner? Mener du det er mye mobbing blant de innsatte? Hvilken effekt har mobbingen?

Hva med mobbing? Er det mye mobbing blant de innsatte? Hvem utfører og hvem er utsatt?

Hvis noen smugler inn narkotika, bidrar dette til å endre deres posisjon? Hvorfor? På hvilken måte? Kan du tenke deg noen andre lignende situasjoner der den innsatte kommer i en maktposisjon?

Jeg mener at makt er at man får andre til å gjøre ting de ellers ikke ville ha gjort, er du enig i dette? Og hvis man manipulerer noen, så får man noen til å gjøre noe de ellers ikke ville ha gjort uten at de er klar over det.

Har de som er respektert av de andre innsatte makt? Hvordan vises makten?

Hvordan får man makt?(Lovbruddkategori, rykte, fysikk, aggresjon, intelligens, ”kjendis kriminelle”).

Tror du det er noen av de innsatte som har mer makt enn andre? Og hvordan bruker de i tilfellet denne makten?

Eksempel:

En innsatt sitter og forteller en historie til en kvinnelig betjent og begynner etter hvert å bruke stygge ord, da utbryter en annen innsatt at han ikke skal bruke sånne ord foran en kvinne, og at han burde gå å vaske kjeften med såpe. Han som fortalte historien unnskylder seg og sier at han ikke skal bruke sånne ord mer. Hva tenker du om denne situasjonen? Kan man si at den ene innsatte har en form for makt over den andre? Hvorfor det?

Hvis du mener det er noen som har mer makt enn andre, er det da tydelig å se hvem som har makt? Eller hvem som er lederen for en gruppe? Hvordan tror du noen får en lederposisjon? Har den som er leder makt? Hvordan da?

Hvis du kommer inn på en ny avdeling, hvordan finner du ut hvem som har sentrale posisjoner der?

Vedlegg 2

Intervjuguide for ansatte

Innledning

Hvor lenge har du jobbet i fengsel? I hvilke fengsler har du jobbet? Hva vil du si er forskjellen på fengslene med tanke på de innsattes forhold til hverandre?

Virker det som det er viktig for de innsatte å ha venner på avdelingen? Er det noen innsatte som de fleste andre vil være på godfot med? Hvorfor tror du de ønsker det?

Tror du lovbruddskategori noe å si for respekt blant de andre innsatte? Tror du det har noe å si hva man sitter inne for i forhold til kontakt med de andre innsatte?

Er det noen innsatte som er ”viktige”? For eksempel hvis noen fra Nokas ranet satt her, tror du de hadde blitt behandlet annerledes av de innsatte? På hvilken måte?

Respekt og grupper

Er det mange gjenger/ grupper her? Hvordan er i tilfellet gruppene inndelt? Gjerne eksempler fra andre fengsler.

Er det noen av de innsatte som har mer respekt enn andre innsatte? Hvorfor tror du de har det? Er respekten basert på frykt? Merker du om de innsatte frykter noen av de andre innsatte? Hvordan ser du det? Hvilke metoder mener du at en innsatt bruker for å komme i en posisjon der han er fryktet/respektet?

Har du noen gang opplevd at en innsatt har gjort noe han ellers ikke ville ha gjort for å få respekt fra andre innsatte? Eksempel?

Mener du at den posisjonen man har på utsiden i det kriminelle miljøet gjenspeiles innenfor murene mht respekt og makt? Eksempel?

Går det mange rykter om de ulike innsatte? Hva de har gjort, hvor de har sittet, hvem de kjenner osv.

Makt og vold

Jeg deler voldsbegrepet i to, fysisk vold, og psykologisk vold, som er psykologisk terror. Er det mye vold blant innsatte? Hvor og når finner volden sted?

Hva tror du er grunnen til at noen blir utsatt for vold? Hvem er det som utøver volden og hva slags type vold er det? Er det noen som er redde for å bli utsatt for vold, og hvordan virker dette inn på måten de oppfører seg mot de som evt. utøver volden?

Jeg skiller mobbing fra psykologisk vold, fordi det ikke alltid er ment å skape ubehag på samme måte, det kan ofte være ment som en fleip. Mener du det er mye mobbing blant de innsatte? Hvem er det som mobber, og hvem er det som blir utsatt for det?

Jeg definerer makt i denne sammenheng som at en innsatt får en annen innsatt til å gjøre noe han ellers ikke ville gjort. Vil du si at det er noen som har denne formen for makt? Har du noen eksempler på dette?

Er makten synlig? Hvordan kan du se om noen av de innsatte har makt?

Hvordan mener du at de innsatte får makt?(Lovbruddkategori, rykte, fysikk, aggresjon, intelligens, ”kjendis kriminelle”).

Hvordan får de innsatte som har makt, denne makten? Og hvordan bruker de den?

Hvis noen smugler inn narkotika, kommer de da i en maktposisjon? På hvilken måte? Kan du tenke deg noen andre lignende situasjoner der den innsatte kommer i en maktposisjon?

Hvordan merker du at noen av de innsatte har mer makt enn andre? Eksempler?

Hvis du mener at noen av de innsatte har makt, oppfører de seg på en annen måte mot ansatte enn de andre innsatte?

Vedlegg 3

Hilde Eian

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Postboks 1097

0317 Oslo

VIL DU VÆRE MED I MIN INTERVJUUNDERSØKELSE?

Mitt navn er Hilde Eian og jeg er mastergradstudent i sosiologi ved Universitetet i Oslo. Mine faglige veiledere er Fredrik Engelstad og Yngve Hammerlin.

Min masteroppgave tar for seg maktforholdet blant innsatte. Jeg ønsker å finne ut hvem som har makt over andre innsatte og hvorfor akkurat noen innsatte har mer makt enn andre. Jeg søker også svar på hvordan denne makten blir utøvd, om det for eksempel er gjennom fysisk eller psykisk vold.

Intervjuet vil foregå i fengselet og vil ta ca. 1 time. Jeg vil stille spørsmål rundt temaet makt blant innsatte, og hvordan du opplever dette. Jeg vil også stille spørsmål om ulike grupperinger blant de innsatte, og om det er noen grupper som anses for å ha større makt enn andre, og i tilfellet hvorfor de har det. Du kan selv velge å unnlate å svare på spørsmål du føler deg ukomfortabel med. Du kan velge å avbryte intervjuet når du vil. Du har også rett til å trekke deg fra prosjektet på et hvilket som helst tidspunkt.

Å delta i prosjektet som informant er frivillig. Jeg garanterer deg full anonymitet både i forhold til intervjuet og i forhold til den ferdige oppgaven. Jeg ønsker å bruke båndopptaker hvis det er i orden for deg. Det vil kun være meg og mine veiledere som under prosjektperioden vil få tilgang til opplysninger som fremkommer under intervjuene. Når oppgaven leveres høstsemesteret 2006 vil alle lydbånd og annet identifiseringsmateriale slettes. For å delta, skriver du under på en samtykkeerklæring. Denne legges i en blank

konvolutt, og leveres til meg (evt. gjennom min kontaktperson i Drammen fengsel). Håper du har lyst til å være med og hjelpe meg å finne svar på min problemstilling.

Jeg har fått tillatelse til intervjuene fra Kriminalomsorgen. Prosjektet er tilrådd av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

Med vennlig hilsen

Hilde Eian

Prosjektansvarlig

Vedlegg 4

SAMTYKKEERKLÆRING

Jeg erklærer med dette at jeg er villig til å la meg intervjuet i forbindelse med Hilde Eians masteroppgave i sosiologi som dreier seg om makt blant innsatte.

Jeg er kjent med at jeg når som helst kan trekke meg fra undersøkelsen dersom jeg ønsker det, uten at jeg må oppgi noen grunn.

Jeg har også fått nødvendig informasjon om undersøkelsen.

En forutsetning for dette samtykket er at all informasjon blir behandlet konfidensielt og sikres full anonymitet.

Samtykkeerklæringen leveres i en lukket konvolutt, skriv gjerne Hilde på den, og lever den til de ansatte på din avdeling.

.....

Dato og sted

.....

Underskrift

